

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
SOCIOLOGIJOS KATEDRA

Kristina Sagaidak

**LESBIETĖS IR BISEKSUALIOS MOTERYS LIETUVOJE:
NUO SPINTOS IKI GEDIMINO PROSPEKTO**

Magistro baigiamasis darbas

Socialinės antropologijos studijų programa, valstybinis kodas 621L60001

Antropologijos studijų kryptis

Vadovas (-ė) dr. Kristina Šliavaite _____
(Moksl. laipsnis, vardas, pavardė) (Parašas) (Data)

Apginta SMF dekanas prof. dr. Jonas Ruškus _____
(Fakulteto/studijų instituto dekanas/direktorius) (Parašas) (Data)

Kaunas, 2015

Turinys

SANTRAUKA.....	3
SUMMARY.....	4
ĮVADAS	5
1. TEORINĖ DALIS	8
1.1. Seksualinė orientacija ir lytis antropologijos kontekste	8
1.1.1. Tos pačios lyties seksualumas ankstyvuosiuose	10
antropologiniuose tyrimuose	10
1.1.2. Feministinė antropologija ir interseksionalumas	11
1.1.3. Gėjų ir lesbiečių antropologija ir <i>queer</i> diskursas.....	13
1.2. Identitetas, priklausymas ir bendruomenė.....	15
1.2.1. Identiteto ir priklausymo politika.....	15
1.2.2. Lesbiečių ir biseksualių moterų identitetai.....	17
1.2.3. Bendruomenė ar subkultūra?.....	21
2. Lauko tyrimo pristatymas	23
2.1. Medžiagos rinkimo procesas, lauko tyrimo problemos.....	23
2.2. Tyrimo metodų ir informantų pristatymas.....	27
2.3. Tyrimo etika.....	29
3. EMPIRINĖ DALIS. Lesbietės ir biseksualios moterys Lietuvoje	30
3. 1. Kontekstas ir patirtys: LGBT Lietuvoje	30
3.1.1. Įstatymai ir nuostatos.....	30
3.2.2. Informantų patirtys.	34
Ką reiškia būti LGBT asmeniu šiandieninėje Lietuvoje?.....	34
3.1.3. Gerėjančios tendencijos: <i>Baltic Pride</i> tarp 2010 ir 2013 m.	38
3.2. Bendruomenė(s) ir ribų konstravimas: kintančios ir situacinės ribos	42
3.2.1. <i>Jie vs. mes: Straight</i> ir <i>non-straight</i>	42
arba abejinga visuomenė, <i>gražuliai</i> ir <i>straight allies</i>	42
3.2.2. Bendruomenės paieškos: Būti, veikti, vadintis	49
3.2.3. <i>Jos vs. jie</i> : Nematomos moterys LGBT bendruomenėje.....	56
3.2.4. <i>Jos vs jos</i> : biseksualios moterys - dvigubas nematomumas.....	61
3.2.5. Kvestionuojamos ribos:.....	65
identiteto politikos kritika ir <i>queer</i> diskursas.....	65
3.3. Siekiant viešumo: LBTQI festivalis <i>Sapfo</i>	68
IŠVADOS.....	72
Literatūros sąrašas	76

SANTRAUKA

Raktiniai žodžiai: seksualinė orientacija, moterys, interseksionalumas, bendruomenė, identiteto politika, *queer*

Šiame darbe analizuojama, kaip Lietuvoje yra kuriamas lesbiečių ir biseksualių moterų bendrumas ir skirtingumas LGBT bendruomenės bei platesnės visuomenės kontekste. Tai bus atskleidžiama, visų pirma apibūdinant egzistuojantį politinį, įstatyminį, visuomenės nuostatų LGBT atžvilgiu kontekstą, kuriame veikia lesbietės ir biseksualios moterys. Taip pat į tai bus atsakoma analizuojant, kaip skirtingos informantės ir koku pagrindu konstruoja grupės ribas, t.y. ar, informančių nuomone, egzistuoja LGBT ar lesbiečių ir biseksualių moterų bendruomenė, kas jai priklauso, kaip brėžiamos ribos grupės viduje ir kaip jos kinta. Taip pat į tai bus atsakoma, nagrinėjant, ar ir kaip lesbietės ir biseksualios moterys mato mobilizacijos galimybes, siekdamos didesnio matomumo LGBT bendruomenėje ir visuomenėje. Darbo tikslas yra ištirti, kaip, kokiais būdais Lietuvoje yra kuriamas lesbiečių ir biseksualių moterų bendrumas ir skirtingumas LGBT bendruomenės bei platesnės visuomenės kontekste.

Šio darbo teorinėje dalyje pasitelkiama feministinė antropologija, ypatingai identiteto ir priklausymo politikos aspektais, atsižvelgiant į interseksionalumo teoriją bei *queer* teorijos diskursą. Antrojoje dalyje pristatomas lauko tyrimas, etnografija, lauko tyrime naudota metodologija, iškilusios problemos. Trečiojoje dalyje analizuojami ir interpretuojami tyrimo metu surinkti duomenys.

Darbe naudoti metodai yra aprašomasis dalyvaujantis stebėjimas, pusiau struktūruoti interviu, neformalus pokalbiai, fokus grupės interviu.

Darbo išvadose pateikiama, kaip lesbietės ir biseksualios moterys konstruoja savo bendrumą ir skirtingumą LGBT bendruomenės bei platesnės visuomenės kontekste. Tyrimas parodo, kad Lietuvoje egzistuoja ganėtinai vienalytis neigiamas, homofobiškas ir bifobiškas politinis, įstatyminis, visuomenės nuostatų LGBT atžvilgiu kontekstas, kuriame lesbietės ir biseksualios moterys jaučiasi engiamos ir/arba nematomos. Lesbiečių ir biseksualių moterų identitetas yra daugiasluoksnis ir daugiareikšmis, skirtingai įveikšminamas ir įprasminamas.

SUMMARY

Lesbian and bisexual women in Lithuania: *out of the closet into Gediminas avenue*"

Keywords: sexual orientation, women, intersectionality, community, identity politics, queer

This paper analyzes, how and in what ways is the commonness and difference of the lesbian and bisexual women created in the context of the LGBT community as well as in the context of a broader society. It will be achieved, firstly examining, what kind of political, judicial and public opinion context towards the LGBT groups surrounds lesbian and bisexual women. Also it will be answered by analyzing, how the different informants construct the group borders, e.g. Is there an LGBT community or a lesbian and bisexual community, who belongs there, how are the group boundaries constructed inside the group and how do they shift. Also it will be answered by examining, how do different informants see the possibilities of publicity, in order to reach for bigger visibility in the LGBT community and society. The aim of the research is to analyze, how and in what ways is the commonness and difference of the lesbian and bisexual women created in the context of the LGBT community as well as in the context of a broader society.

In the theoretical part of the research is based on feminist anthropology, especially with the focus on the aspects of identity and politics of belonging, by considering the theory of intersectionality and *queer*.

Research methodology includes: descriptive participant observation, semi-structured and focus-groups interviews, informal conversations.

The ethnography reveals, how and in what ways is the commonness and difference of the lesbian and bisexual women created in the context of the LGBT community as well as in the context of a broader society. It shows, that in Lithuania there is quite a negative, homophobic and biphobic political and judicial context towards the LGBT questions, in which lesbian and bisexual women feel discriminated and/or invisible. The paper also reveals, how multilayered and multidimensional is an identity of lesbian and bisexual women and what different meaning does it have to the informants.

IVADAS

Lietuvoje, esant vienam didžiausių homofobijos mastui Europos Sąjungoje, kyla klausimas apie LGBT* (lesbiečių, gėjų, biseksualių ir translyčių asmenų) asmenų patirtis mūsų visuomenėje, o ypač atsižvelgiant į lyties faktorių, kadangi kitų šalių istoriniai pavyzdžiai bei teorijos (*intersectionality theory*) suponuoja, jog lesbietės ir biseksualios moterys, būdamos dar mažiau matomos šiame diskurse, susiduria su skirtingomis patirtimis. Antropologinio tyrimo metu suteikiama galimybė išgirsti lesbiečių ir biseksualių moterų balsus Lietuvos kontekste.

Šiame darbe bus siekiama išsiaiškinti, kaip Lietuvoje yra kuriamas lesbiečių ir biseksualių moterų bendrumas ir skirtingumas LGBT bendruomenės bei platesnės visuomenės kontekste? To bus siekiama, analizuojant ribų braižymo strategijas ir skirtingus priklausomybės projektus.

Šio **darbo naujumas** yra tiriamoji grupė – lesbietės ir biseksualios moterys. Jos Lietuvoje nebuvo tirtos kartu kaip (sąlyginė) grupė. Apskritai Lietuvoje seksualinė tapatybė iki šiol yra marginali tema. Jei šia tema yra daromi tyrimai, tai apsiribojama vien tik homoseksualiomis tapatybėmis. Tuo tarpu biseksualumas akademiniuose tyrimuose detaliau nagrinėtas buvo tik Darjos Lyzenko darbe – „*Biseksualių asmenų patirtys ir biseksualios socialinės tapatybės formavimasis Lietuvoje*“ (VDU, 2011 m.). Lyties dimensija akademiniuose tyrimuose apie homoseksualumą Lietuvoje taip pat nėra išplėtojama. Visiškai nėra tyrinėtos biseksualios moterys. Lesbietės kaip tyrimo subjektas taip pat Lietuvoje yra sutinkamas retai. Tuo tarpu antropologinė prieiga lesbiečių grupei Lietuvoje buvo taikyta tik vieną kartą – baigiamajame Miglės Andrulionytės magistro darbo tyrime „*Lesbiečių subkultūros stilius Lietuvoje: (ne)matoma apranga ir reprezentacija*“ (VDU, 2009 m.). Tyrimai homoseksualumo tema Lietuvoje apsiriboją teisinės situacijos apžvalga ir vizualinės reprezentacijos tyrimais. Identiteto politika LGBT klausimais yra naujas analitinis taškas Lietuvos socialinių mokslų akademiniame diskurse.

Tuo tarpu užsienyje ne-heteronormatyvus ar neheteroseksualus moterų seksualumas ar santykiai yra ganėtinai aktuali tema, taip pat – LGBT klausimai per identiteto politikos perspektyvą yra ganėtinai įprasti ir aktualūs tyrimai. Šiame darbe bus naudojamosi klasikiniais antropologinių straipsnių rinkiniais šiomis temomis: *Same Sex Cultures and Sexualities: An Anthropological Reader* (Jennifer Robertson 2004) *Bisexuality: A Critical Reader* (Merl Storr 1999), bei monografijomis – *Feminism and Anthropology* (Henrietta L. Moore 1989), *Undoing Gender* (Judith Butler 2004) *Dual Attraction: Understanding Bisexuality* (Martin S. Weinberg, Colin J. Williams ir Douglas W. Pryor 1994) bei

naujesniais tyrimais, skeptiškai traktuojančiais ne-heteroseksualių tapatybių politiką ir integruojančius feministinės antropologijos, interseksionalumo perspektyvas, *queer* bei apskritai post-struktūralistinį požiūrį į tapatybes – *Articulating Sexuality- A Critical History of Gay and Lesbian Anthropology* (Carly Fox 2012) ir *We're Here and We're Queer!': An Introduction to Studies in Queer Anthropology* (Michelle Walks 2014), *Resisting Orientation: On the Complexities of Desire and the Limits of Identity Politics* (Jamie Heckert 2005).

Šio darbo tikslas – išsiaiškinti, kaip Lietuvoje yra kuriamas lesbiečių ir biseksualių moterų bendrumas ir skirtingumas LGBT bendruomenės bei platesnės visuomenės kontekste. Šiam tikslui pasiekti išsikelti tokie uždaviniai:

Darbo uždaviniai:

1. Apžvelgti ir kritiškai išanalizuoti, kaip tos pačios lyties seksualumo temos yra nagrinėjamos feministinės antropologijos kontekste, ypatingai identiteto ir priklausymo politikos aspektais, atsižvelgiant į interseksionalumo teoriją bei *queer* teorijos diskursą.
2. Pristatyti, koks Lietuvoje egzistuoja politinis, įstatyminis, visuomenės nuostatų LGBT atžvilgiu kontekstas, kuriame veikia lesbietės ir biseksualios moterys.
3. Empiriškai ištirti, kaip skirtingos informantės ir kokių pagrindų konstruoja grupės ribas, t.y. ar, informančių nuomone, egzistuoja LGBT ar lesbiečių ir biseksualių moterų bendruomenė, kas jai priklauso, kaip brėžiamos ribos grupės viduje ir kaip jos kinta.
4. Empiriškai ištirti, ar ir kaip lesbietės ir biseksualios moterys mato mobilizacijos galimybes, siekdamos didesnio matomumo LGBT bendruomenėje ir visuomenėje?

Darbo struktūra

Darbas susideda iš trijų dalių. Pirmoji yra teorinė, kurioje pasitelkiama feministinė antropologija, ypatingai identiteto ir priklausymo politikos aspektais, atsižvelgiant į interseksionalumo teoriją bei *queer* teorijos diskursą. Antrojoje dalyje pristatomas lauko tyrimas, etnografija, lauko tyrime naudota metodologija, tyrimo metu iškilusios problemos ir etiniai klausimai. Trečiojoje dalyje analizuojami ir interpretuojami tyrimo metu surinkti duomenys, kurie suskirstyti į 3 dalis: kontekstą, kuriame veikia ir gyvena lesbietės ir biseksualios moterys kaip LGBT dalis ir jų patirtis, bendruomenė(s) ir ribų konstravimą bei festivalio *Sapfo* atvejo analizę.

Darbo problema: kaip Lietuvoje yra kuriamas lesbiečių ir biseksualių moterų bendrumas ir skirtingumas LGBT bendruomenės bei platesnės visuomenės kontekste?

- a) Koks egzistuoja politinis, įstatyminis, visuomenės nuostatų LGBT atžvilgiu kontekstas,

kuriame veikia lesbietės ir biseksualios moterys?

b) Kaip skirtingos informantės ir kokių pagrindų konstruoja grupės ribas, t.y. ar, informančių nuomone, egzistuoja LGBT ar lesbiečių ir biseksualių moterų bendruomenė, kas jai priklauso, kaip brėžiamos ribos grupės viduje ir kaip jos kinta?

c) ar ir kaip lesbietės ir biseksualios moterys mato mobilizacijos galimybes, siekdamos didesnio matomumo LGBT bendruomenėje ir visuomenėje?

Darbo objektas: lesbiečių ir biseksualių moterų bendrumas ir skirtingumas LGBT bendruomenės bei platesnės visuomenės kontekste

Darbo metodai

Darbe naudoti metodai yra aprašomasis dalyvaujantis stebėjimas, pusiau struktūruoti interviu, neformalus pokalbiai, fokus grupės interviu.

Trumpas darbe naudojamų sąvokų aptarimas

LGBT (akronimas: lesbietės, gėjai, biseksualūs ir translyčiai asmenys) – plačiai aktyvizme, viešajame ir akademiniame diskurse naudojamas skėtinis terminas įvairioms seksualinėms ir lytinėms tapatybėms apibrėžti. Darbe beveik sinonimiškai naudojami taip pat LGBT+ arba LGBT* akronimai, implikuojantys papildomas, šiame trumpinyje nenurodomas, tapatybes (apie tai plačiau 2 skyriuje). Visgi, reikia pastebėti, kad, kadangi tyrimas pagrįde vyko apie lesbietes ir biseksualias moteris, ir į jį įeina ir translyčiai asmenys, tačiau translyčių asmenų klausimas yra paminėtas, bet neplėtojamas atskirai ir specifiškai. Tam reikėtų atskiro tyrimo.

Heteronormatyvumas – šią sąvoką Michael Warner (1991: 3) heteronormatyvumą apibrėžia kaip visur plintantį bei nematomą (kaip savaime suprantamą bei nekvestionuojamą) moderniose visuomenėse egzistuojantį reikalavimą būti heteroseksualiai (-iam).

1. TEORINĖ DALIS

Šioje darbo dalyje bus aptarta teorinių požiūrių socialiniuose moksluose istorija, galimybės bei perspektyvos į šiam tyrimui svarbias temas: seksualumą, lyties klausimą, tapatybes, bendruomenes. Manau, visa tai padės pažvelgti į lesbiečių bei biseksualių moterų klausimą platesniame teoriniame kontekste, kuris labai kito istorijos eigoje.

1.1. Seksualinė orientacija ir lytis antropologijos kontekste

*In the Beginning was sex and sex will be in the end...
I maintain – and this is my thesis – that sex as a feature of man
and society was always central and remains such.
Alexander Goldenweiser (1929)*

Šis įvadinis sakinyss iš Alexander Goldenweiser esė “Sex and Primitive Society” siūlo prielaidą, kad seksualumas yra ir buvo visada svarbus tiek žmonių ir visuomenės gyvenimo, tiek antropologinių tyrimų aspektas. Tačiau būtent pastaruoju metu aiškiai pastebimas ypatingas susidomėjimas šia tema antropologiniuose darbuose. Robertson savo rinktinės „Same Sex-Cultures and Sexualities – An Anthropological Reader“ įvade mini, jog seksualumas per pastarąjį ketvirtį šimtmečio pasistūmėjo į patį antropologijos tyrimų centrą (Robertson 2004: 1). Šios temos aktualumą įrodo ir „Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology“, kurios antrojo leidimo įvade akcentuojama, jog, reflektuojant pastarojo dešimtmečio didžiausius pokyčius, šis leidimas papildytas ir skyreliu „gay and lesbian anthropology“, akcentuojant, jog nuo pirmojo leidimo (2002 m.), “there has been a fluorescence of recent work around issues of gender and sexuality“ (2010: xiii).

Kadangi seksualumas, seksualinė orientacija ir lytis yra centrinės šio darbo sąvokos, tad jos bus pirmiausia apibrėžiamos ir kontekstualizuojamos. Šios kategorijos pastaraisiais dešimtmečiais išgyveno daug pokyčių socialiniuose moksluose ir yra labai sunkiai vienareikšmiškai apibrėžiamos, tačiau aiškumo dėlei pamėginkime nubrėžti šių sąvokų ribas.

Seksualumas bendrąja prasme, anot The SAGE Dictionary of Sociology, nurodo greičiausiai biologinės kilmės troškimus (*desires*), kurie išreiškiami per seksualinį aktyvumą ir seksualinius santykius. Sociologinė prieiga stengiasi atkreipti dėmesį į socialinę-kultūrinę įtaką seksualumo raiškai

ir didžiulę kultūrinę legitimų seksualumo formų įvairovę (2006: 277).

Seksualinė orientacija apibrėžiama plačiau – apimdama ne tik fizinį, bet ir emocinį potraukį. Pasak Amerikos psichologų asociacijos, seksualinė orientacija yra besitęsiantis modelis, kuris įtraukia emocinę, romantinę *ir/arba* seksualinę trauką (arba to nebuvimą). Pavyzdžiai būtų homoseksuali, heteroseksuali, biseksuali orientacija. Seksualinė orientacija taip pat gali reikšti asmens tapatybės jausmą, kuris remiasi minėtais potraukiais, su jais susijusiais veiksmais ir buvimo bendruomenėje su žmonėmis, kurie taip pat turi panašių potraukių¹.

Kalbant apie lytį, taip pat sunku surasti vieną kategorišką apibrėžimą. Plačiai priimtas Judith Butler apibrėžimas: **(socialinė) lytis** (engl. *gender*) – tai savotiškas aparatas, įgalinantis vyriškumo ir moteriškumo gamybą ir jų pavertimą normomis (Butler 2004). Lytis – tai performansas ir žaidimas, t.y. vyriškumo ir moteriškumo normų ir taisyklių patvirtinimas kasdieniame gyvenime. Šis apibrėžimas akcentuoja performatyvią ir kintančią, socialiai sukonstruotą lyties prigimtį. Socialinių mokslų kontekste, kalbant apie vyriškumą arba moteriškumą, dažniausiai naudojama *gender*, t. y. socialinės lyties sąvoka.

Socialinės lyties sąvoka skirta tam, kad pabrėžtų šį socialinio konstruktyvizmo aspektą ir atskirtų nuo biologinės lyties. Šis pokytis antropologijoje – tai veiksmas prieš biologinį determinizmą, metęs iššūkį hegemoninei idėjai, jog biologinės prigimtis – vyriška ar moteriška – yra fiksuota ir nekintanti, bei neišvengiamai sustruktūruoja mūsų socialinius gyvenimus. Feministinės antropologijos atstovams pavyko permąstyti šias sąvokas, o vėlesniems tyrėjams tapo sunku arba net neįmanoma aptarti lyties bei seksualumo aspektų antropologijos kontekste, nesiimant pirma socialinės lyties analizės (Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology 2010: 638).

Pasak lyčių studijų sociologo Artūro Tereškino (2015) XX a. 8 ir 9 dešimtmečio lyčių studijose pabrėžiami tokie trys termino **lytis** aspektai:

1. Lytis yra asmens **savivokos ypatybė** (žmonės save suvokia arba kaip moteris arba kaip vyrus).
2. Lytis funkcionuoja kaip **socialinis kintamasis**. Šis kintamasis struktūruoja būdus, kuriais moterus ir vyrus užima skirtingas socialinės pozicijas.
3. Lytis apibrėžia **kultūrinės reprezentacijas ir ženklus** apie tai, ką reiškia būti vyru ar moterimi.

1 American Psychological Association, *Sexual Orientation and Homosexuality*. <http://www.apa.org/helpcenter/sexual-orientation.aspx> [Žiūrėta 2015-05-21]

Šiame darbe visi šie aspektai yra svarbūs ir neatsiejami vienas nuo kito – tiek mano tyrimo informantės, tiek apskritai žmonės lytį savo gyvenime traktuoja (arba sąmoningai atsisako tai daryti, žr. *queer* teoriją) kaip savivokos ypatybę, kuri platesniame kontekste funkcionuoja kaip socialinis kintamasis, dažnu atveju sąlygodama jų padėtį gyvenime, bei pasireiškia per kultūriškai įmanomas, žinoma, istorijos tėkmės kintančias, reprezentacijas ir ženklus.

1.1.1. Tos pačios lyties seksualumas ankstyvuosiuose antropologiniuose tyrimuose

Potraukis tos pačios lyties asmenims, kaip socialinis reiškiny, yra labai senas ir istorografijoje dokumentuojamas įvairiose kultūrose įvairiais istoriniais laikotarpiais: Europoje, senosiose Pietų Amerikos kultūrose prieš Konkistadorų invaziją, senovės Kinijoje, Japonijoje, Tailande, Persijoje, Melanezijoje ir kitur.

Seksualumas kaip tyrimų tema antropologijoje buvo pastebima nuo pat šios disciplinos pradžių – nuo Margaret Mead, Ruth Benedict ar Bronislaw Malinowski darbų, kurie, aprašydami savo tiriamų visuomenių seksualinį gyvenimą ir seksualumo raišką, neabejotinai sukrėtė dominuojantį Vakarų seksualumo diskursą (Maksimowski 2012: 4), priversdami kvestionuoti ne tiek aprašytųjų visuomenių, kiek pačios Vakarų visuomenės normas ir tabu.

Visgi antropologijoje be šių minėtų pačių pirmųjų apskritai antropologinių tyrimų, kurie buvo skirti būtent seksualumo temai, ši tyrimų sritis, pasak Maksimowski (2012), 1930-1970 buvo ganėtinai apleista. Vėliau, apie aštuoniasdešimtuosius, ši tema vėl ėmė darytis aktuali. Iškilo nauja tyrimų banga, kai tos pačios lyties santykiai buvo tiriami kaip ritualų dalis, vadinamasis „ritualizuotas homoseksualumas“, pagrinde Melanezijos visuomenėse (žr. Herdt 1982).

Šie ir kiti to laikmečio antropologiniai seksualumo (ir ypač tos pačios lyties seksualumo) tyrimai buvo kritikuojami vėlesnių antropologijos kartų dėl esencialistinės ir universalizuojančios prieigos, ignoruojant istorijos ir kultūros įtaką seksualumui (Fox 2012: 6). Autorė mini ir konkrečius kritinius aspektus etnografiniuose tyrimuose prieš Antrą pasaulinį karą. Tai: seksualumas kaip savaime suprantama, unifikuota kategorija, *floros ir faunos* prieiga, „Kolonialistinis žvilgsnis“ ir „laukinių“ hyperseksualizavimas, „homoseksualumo“ kategorijos universalus taikymas bei moterų tyrimų stoka (Fox 2012).

Vance akcentuoja ne tik kompleksinį ir neretai prieštaringą antropologijos santykį su

seksualumo studijomis, bet ir skeptišką antropologų požiūrį į tokias studijas apskritai – ji teigia, kad antropologija dažnai dalinasi dominuojančiu kultūriniu požiūriu, jog seksualumas yra ne visai legitiimi studijų sritis. Vance teigia, kad neretai šios studijos ne tik verčia abejoti pačiu tyrimu, bet ir tyrėjo motyvais ir net asmenybe (2005: 15). Taip autorė išreiškia ambivalentišką seksualumo temos antropologijoje vietą.

Poreikis adresuoti šią kritiką pastūmėjo feministinės antropologijos atsiradimą.

1.1.2. Feministinė antropologija ir interseksionalumas

Feministinė kritika socialinėje antropologijoje, kaip ir kituose socialiniuose moksluose, išaugo iš moterų šiose disciplinose neigimo – teigia Henrieta Moore savo kanoninio veikalo „Feminism and Anthropology (1989) įvade. Autorė patikslina, jog taip, moterys visada buvo etnografinių tyrimų dalis, pagrinde dėl giminytės ir santuokos temų svarbos tradicinėje antropologijoje. Tačiau problema – ne empirinėse studijose, bet reprezentacijoje. Iki pat 1970-tųjų, iki atsirandant feministinės antropologijos krypties, moterys antropologijos etnografiniuose darbuose nebuvo tinkamai reprezentuojamos – jų balsai buvo santykinai užtildyti, o jos pačios – nematomos, *vis-à-vis* vyrai savo pačių kontekstuose (Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology 2010: 285).

Feministinė antropologija kritiškai tiria santykius tarp moterų ir vyrų ir analizuoja, kaip lytis (*gender*), įsikūnijimas (*embodiment*) ir seksualumas (*sexuality*) yra sukuriami per kompleksinius galios mechanizmus, įtraukiant ideologijas ir socialines institucijas (ten pat: 284).

Feministinė antropologija tapo vienu iš pagrindinių paskatų antropologijai permąstyti esencialistines prieigas ir pakeisti jas konstruktyvistiniu seksualumo suvokimu (Fox 2012: 6), tai yra atsižvelgti į holistines sociokultūrinės bei istorinės įtakos tiek seksualumui, tiek ir kitiems socialiniams reiškiniams.

Su laiku feministinės antropologijos analizės fokusas kito, iš pirminio moterų klausimo akcentavimo (tame tarpe separatyvizmo kaip problemos sprendimo siūlymo) į susirūpinimą bendrąja prasme lyčių santykiais, skirtumais, identitetu, seksualumu ir heteronormatyvumu (Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology 2010: 284). Kaip Robertson akcentuoja, (tos pačios lyties) seksualumas turi būti traktuojamas ne kaip izoliuotas klausimas, o kaip ryšiai, sudaryti begalės susikertančių laukų, *saitų* ir situacijų (Robertson 2004: 2). Susikertančių laukų klausimas iškėlė daugiau diskusijų ir išsivystė į atskiras interseksionalumo studijas.

Mintis, jog tyrimai apie lytiškumą turėtų žengti toliau – nuo unifikuotos, universaliai subordinuotos 'moters' sąvokos link specifinių istorinių ir kultūrinių kontekstų pripažinimo, sukėlė diskusijas apie moterų skirtingumą ir būtent apie sankirtas tarp lyties ir kitų skirtumo formų, tokių kaip rasė, klasė, etninė kilmė ir seksualumas. Teorinės apžvalgos teigia, kad **interseksionalumo** studijos įkvėptos juodaodžių feminisčių bei feminisčių iš besivystančių šalių kritikos, kuri teigė, jog skirtumų formos (arba diskriminacijos rūšys) negali būti tiriamos tiesiog sudedant įvairias skirtumų formas (pvz. lytis plius rasė), nes rasė, klasė ir kiti žymenys transformuoja patį lyties/lytiškumo charakteristiką (*character*) ir prigimtį (*nature*) (Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology 2010: 638).

Yuval Davis pastebi, kad Lesley McCall (2005: 1771) ir kiti teigia, kad interseksionalumas yra „the most important theoretical contribution that women's studies, in conjunction with related fields, has made so far“. Jos mintį pratęsia pati Yuval, teigdama, jog ši teorija smarkiai įtakojo įstatyminę bazę lyčių lygybės klausimais bei žmogaus teisių diskursą (Yuval-Davis 2011: 3). Tačiau taip pat autorė teigia, kad ši teorija, kilusi iš specifinės prieigos poreikio tirti marginalizuotas grupes, tinka ne tik marginalizuotoms grupėms analizuoti, bet ir kaip pati tinkamiausia prieiga apskritai stratifikacijai kaip tokiai.

Stebėjimo metu buvo pasakytas toks metoforiškas palyginimas dėl interseksionalumo: „*It's like standing on the crossroads and the cars are coming from all the sides, not one side*“ (lt. „*Lyg stovėtumei sankryžoje ir automobiliai važiuotų ne iš vienos pusės, bet iš visų*“) (iš dienoraščio, 2014-10-15), stengiantis apibrėžti savijautą, susidūrus su daugiasluoksne diskriminacija.

Svarbiausia, ką davė šios studijos, yra situacionalumas (*situatedness*), t. y. naujas žvilgsnis į moterų ar visų žmonių patirtis, atkreipiant dėmesį į įvairias socialines įtakas tai patirčiai ir stengiantis nenaudoti pernelyg universalių, todėl tuščių, sąvokų ir apibendrinimų. Yuval šį požiūrį konceptualizuoja kaip „*situated gaze, situated knowledge and situated imagination*“ (Yuval-Davis 2011: 4).

Būtent tokiu požiūriu ir bus vadovaujamasi šiame tyrime, tiriant, kaip sąveikauja seksualinė orientacija bei lyties tapatybė bei stengiantis sąvokas ir informantų patirtis pateikti tos situacijos prasmės kontekste, nesuponuojant, jog lesbietės ar biseksualios moters tapatybė yra paprasčiausia moteriškos lyties bei seksualinės tapatybės suma, o jos patirtis lygi abstrakčiai *moters* patirčiai ir abstrakčiai homoseksualaus ar biseksualaus asmens patirčiai bei šių patirčių sumai.

1.1.3. Gėjų ir lesbiečių antropologija ir *queer* diskursas

Savo revoliucingoje knygoje „Articulating Sexuality: A Critical History of Gay and Lesbian Anthropology“, Carly Fox teigia, kad būtent gėjų ir lesbiečių antropologija pakeitė požiūrį į seksualumą apskritai, išlaisvino jį iš universalumo gniaužtų. Pasak jos, tyrėjai, dirbantys feminizmo, prancūziško intelektualizmo, sociologijos ir istorijos srityse, padėjo išartikuluoti socialinio konstrukto schemą, kuri radikaliai pasiūlė gėjų ir lesbiečių antropologiją. Pirmą kartą antropologijos istorijoje tokie konceptai kaip seksualumas, homoseksuali tapatybė ir troškimai (*desire*) – anksčiau suvokti kaip savaime suprantami, nekintantys, universalūs – dabar imami suprasti kaip reliatyvūs istorijai ir visuomenei. Su šia prielaida tyrėjai galėjo pradėti klausti turtingesnius ir analitiškai labiau sofistikuotus klausimus – klausimus, susijusius su reikšme, simbolizmu ir galia (2012: 30).

Socialinės ir kultūrinės antropologijos enciklopedijoje šiuolaikinė gėjų ir lesbiečių antropologija yra suprantama kaip homoseksualių bendruomenių ir kultūrų tyrimai (*study*) antropologijoje, kuriais, vietoje to, kad redukuotų elgesį į biologinę ar socialinę patologiją, žiūrima į šį elgesį iš kultūriškai specifiško žiūros taško (2010: 318). Jau Kultūros ir Asmenybės (*Culture and Personality*) mokyklos atstovai antropologijoje buvo vieni pirmųjų, kurie stengėsi požiūrį į tos pačios lyties santykius pašalinti iš medicinos srities. Vietoje to, kad tokį elgesį traktuotų kaip asmeninę patologiją, šios mokyklos atstovai į šį elgesį žiūrėjo kaip į socialinį konstruktą.

Reikia pastebėti tik vertimo į lietuvių kalbą niuansą, kuomet „gay and lesbian anthropology“ verčiant į „gėjų ir lesbiečių antropologiją“, nukeičia semantinę šios sąvokos prasmę. Kadangi šia sąvoka, kaip minėta, apibūdinami homoseksualių bendruomenių ir kultūrų tyrimai, tad būdvardinis įvardijimas anglų kalba tinka geriau, kaip ir, sakykime, analogiška sąvoka „feministinė antropologija“. Tuo tarpu lietuviškai „gay and lesbian anthropology“ verčiant daiktavardžiais - „gėjų ir lesbiečių antropologija“ - tarsi suponuojama prielaida į tyrėjo seksualinę orientaciją. Tiksliau, galbūt, būtų versti „antropologija apie gėjus ir lesbietes“.

Gėjų ir lesbiečių antropologijos tyrėjai prisidėjo prie to, jog homoseksualumas arba tos pačios lyties asmenų santykiai būtų imti traktuoti kaip legitimus tyrimų objektas. Šiandien gėjų ir lesbiečių antropologija yra augantis tyrimų laukas antropologijoje, ir yra garsiausiai reprezentuojamas Gėjų ir Lesbiečių Antropologų Bendrijos (Society of Gay and Lesbian Anthropologist (SOLGA)) (Fox 2012: 67). Visgi, ypatingai šios srities pradžioje, buvo pakankamai ir kritikos – pastebėta, jog dauguma tyrimų vistiek apsiriboja vakarietišku, anglosaksišku kontekstu. Maža to, dauguma tyrimų objektų

1980-taisiais ir 1990-taisiais vis dar buvo baltieji, vidurinės klasės homoseksualūs biologiniai vyrai. Dauguma iš šių studijų stengėsi suprasti vietinę vakarietiško konceptą, tokių kaip „gay rights“ ar tapatybės ideologijų, apropiaciją ir inkorporaciją (Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology 2010). Taip pat kritikuojamas priėjimas prie šios problemos per išskirtinai homoseksualią prizmę, toliau marginalizuojant biseksualumą (Eadie 1999: 127).

Šios studijos ne tik paskatino įvairius politinius judėjimus (pvz. *Gay Liberation* judėjimą), bet ir teorinius judėjimus, tokius kaip *queer* teoriją. Šios teorijos šalininkai ėmė kvestionuoti seksualinę tapatybę (identitetą) kaip natūralų ar fiksuotą – vietoje to jis imtas suvokti kaip kintantis ir įvairus. Pačios standartizuotos seksualinės orientacijos etiketės, tokios kaip „gėjus“ ir „biseksualus“ imtos decentralizuoti, imta atsisakyti normatyvinių binarinių sąvokų, tokių kaip heteroseksualus/homoseksualus priešpastatymo, vietoje to stengiamasi seksualines ir lyties tapatybes suvokti tam tikram kontekste: kaip kultūriškai sukonstruotas bei istoriškai specifiškas (Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology 2010).

Queer teorija, būdama post-struktūralistinė ir dekonstruktyvistinė teorinė perspektyva, metė iššūkį iki tol vyraavusiam hegemoniniam seksualumo, tapatybės ir lytiškumo akademiniam diskursui ir prapletė taip pat ir antropologinių tyrimų fokusą. T.H. Eriksen tai patvirtina, pastebėdamas, jog *queer* teorijos atsiradimas atkreipė dėmesį, tiek antropologijoje, tiek apskritai, jog ryšys tarp genitalijų, lyties (*gender*) tapatybės, seksualinės tapatybės ir seksualinių praktikų turi būti problematizuojamas (2001: 134). Įdomu tai, kad *queer* aktyvistai, pavyzdžiui, judėjimai Queer Nation ar ACT UP, siūlė fokusuotis ties praktikomis ir santykiais, o ne ties tapatybėmis (Heckert 2005: 17).

Walks akcentuoja, jog, iš esmės, sąvoka „gay“ ar „lesbian“ kritikuotina kaip teigianti seksualinės tapatybės vaizdą kaip fiksuotos ir nekintančios. Ji taip pat teigia, jog apskritai homoseksualumas pats savaime nekeičia visuomenės supratimo apie seksualumą *status quo*, o „queer“, atsiribodamas nuo vyraujančių lyties ir seksualumo ideologijų, to siekia (Walks 2014: 15). Visgi, šių sąvokų naudojimas seksualinėms ar lyties tapatybėms apibrėžti dažnai naudojamas sinonimiškai, priklausomai nuo konteksto.

Dar daugiau, teoretikai pastebi, jog *queer* prieiga dekonstruoja daugiau nei lyties ir seksualumo sąvokas – jos dekonstruoja ir kitas „fiksuotas“ ir nekvestionuojamas kategorijas. Pavyzdžiui, Graham (2009: 313) pastebi, jog *queer* tapatybės yra ir post-nacionalinės (*post-national*).

Šiuolaikiniai antropologiniai tyrimai lyties, lytiškumo ir seksualumo kontekstuose naudoja tiek feministinę antropologiją, tiek gėjų ir lesbiečių antropologiją, tiek ir *queer* studijų prieigas, išlaikydami

kritinę distanciją teorinėms konstrukcijoms ir analitinėms kategorijoms (Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology 2010: 287). Šiomis priemonėmis naudojamosi ir šiame darbe, žinant jų įvairovę bei stengiantis reflektyviai naudoti įvairias kategorijas ir atsižvelgti į eminį aspektą - kaip sąvokas ir kategorijas naudoja ar įveiksmia pačios informantės ir kokią prasmę tai turi joms, o ne tiesiog projektuoti „iš viršaus“.

1.2. Identitetas, priklausymas ir bendruomenė

1.2.1. Identiteto ir priklausymo politika

*„Jei paskutinio XX a. ketvirčio patirtis yra koks nors rodiklis,
meilės galios palytėta tapatumo galia tampa magiška“*

Manuel Castells (2006: 270)

*"Once forms of sexuality are named,
then people find that their longings, which had previously been lonely,
unspeakable, perhaps unformed, have a home."*

Sue George (1999: 101)

Tapatybės (identitetai) yra naratyvai, istorijos, kurias žmonės pasakoja patys sau ir kitiems apie tai, kas jie yra (ir kas nėra). Jie gali sietis su praeitimi, stengtis paaiškinti dabartį ir, turbūt, visų svarbiausia – jie funkcionuoja kaip ateities trajektorijos projekcija, teigia Nira Yuval-Davis (2011: 14). Šios istorijos turi savo istoriją bei prielaidas, kodėl jos tokios svarbios žmonių gyvenimuose.

Socialinėje psichologijoje identiteto, kaip reiškinių, per kurias mes apibrėžiame save ir kiti apibrėžia mus kaip tam tikrus žmones, studijos prasidėjo nuo 1930-tųjų. Sociologai bei socialiniai antropologai identitetą apibrėžia, remdamiesi trimis pagrindinėmis prielaidomis. Visų pirma, identitetai nėra prigimtiniai, jie yra *socialiai konstruojami* - išmokę tam tikrų elgesio modelių, mes išmokstame identiteto vaikystėje ir tęsiame savo identitetų (re)konstrukcijas viso gyvenimo metu: „Tai reiškia, kad identitetas nėra tiesiog idiosinkratinis: jis yra formuojamas kultūrinių ir socialinių sąlygų mūsų gyvenimuose“ (McQueeney 2006: 188). Antra, identitetai yra *kintantys* ir trečia, socialinės interakcijos metu mes *vaidiname/atliekame (perform)* identitetus. Skirtingu metu ir priklausomai nuo konteksto, žmonės skirtingai vaidina savo identitetą (žr. ten pat). Mes skirtingai bendraujame su skirtingais

žmonėmis (atsižvelgdami į amžiaus, patirties, profesijos socialinio vaidmens ir statuso kriterijus), tad ir skirtingai reiškiamo savo identitetą.

Žinome, kad, žiūrint iš sociologinės perspektyvos, visos tapatybės yra (su)konstruojamos, tačiau, kaip teigia Castells, tikrieji klausimai yra: „kaip, iš ko, kas tai daro ir kam?“ (Castells 2006: 7). Todėl tiek pats identitetas, tiek identiteto politika neatsiejama nuo ribų. Mes naudojame ribas (*boundary*), norėdami atskirti distinktyvias socialines grupes. Daugiausia apie ribų brėžimo ir išlaikymo svarbą yra kalbėta etniškumo diskurse (Barth 1969, Eriksen 1993, Cohen 2000). Ta pati dinamika gali būti pritaikyta ir kitų tapatybių bei socialinių grupių dinamikai apibūdinti. Barth teigimu, grupės tyrimų fokusas turėtų būti ribos, kurios apriboja grupę, o ne tariamai autentiška kultūra, kurią ji turi. Minėti autoriai įtvirtino santykinį (*relational*) ir procesinį (*procesual*) požiūrį į etniškumą bei etninių ribų peržengimą (*transcendence*) ir takumą (*fluidity*). Tuo pačiu požiūriu gali būti vadovaujamasi ir kitoms, ne tik etniniu pagrindu besiformuojančioms grupėms tirti.

Barth, apibrėždamas ribą kaip tam tikrą konceptualų konstruktą, kurį žmonės kartais įspaudžia į pasaulį, iškelia svarbų klausimą: kada tai daroma ir ką tai reiškia žmonėms, įvaizdžių ir patirčių prasme, pasirinkti brėžti ribas? (Barth 2000: 20) Taip pat, jei Anthony P. Cohen (2000) teigia, kad jei žmonės supranta apie savo kultūrą, kai stovi ant jos ribos, kai susitinka su kitais būdais ką nors daryti, ar netgi prieštaravimus savajai kultūrai, galima iškelti prielaidą, kad ribų braižymas veikia abipus – jis mums pasako ne tik apie vieną kultūrą, kurios pagrindu vyksta ribų braižymas, bet ir apie kultūrą, nuo kurios braižomos ribos.

Kalbant apie identiteto politiką kaip Castells įvardintą identiteto organizavimą(si), konstravimą ir reikšmių kūrimą, galima paminėti Wilson ir Hill. Šie autoriai išvystė konceptualią perskyrą tarp "*politics of identity*" (identiteto politika „iš viršaus“) bei "*identity politics*" (identiteto politika „iš apačios“). Pirmoji sąvoka - *politics of identity* - apibrėžiama kaip socialinio identiteto organizavimo politiką „iš viršaus“. Tai – institucinis formuojamas požiūris, kuris neretai turi normatyvinių tendencijų. Šia sąvoka apibūdinama plačioji politinė arena, taip pat didelių institucijų, tokių kaip Bažnyčios, pačius identitetus ar požiūrį į juos formuojanti veikla. Priešingai nei *politics of identity*, identiteto politika kaip *identity politics* apibrėžia identiteto organizavimo politiką „iš apačios“ - pačių socialinių grupių organizavimasis politiniams tikslams pasiekti, būtent „efforts to define their identities within and against such objectifications“ (Hill, Wilson 2003: 3).

Ši koncepcija labai padeda suvokti įvairias dimensijas, kuriomis ir per kurias tapatybė kuriama ir įveiksiama. Tapatybė ir tapatybės politika, tuo tarpu, šiame darbe suprantama kaip daugialypis

reikšmių tinklas: kaip asmens savivokos faktorius ir kaip politinis pareiškimas; priskyrimas ir prisiskyrimas, kylantis iš pačių asmenų, jų kolektyvios bendruomenės ir tuo pačiu metu iš institucijų bei tapatybė kaip bandymas suderinti (*negotiate*) ir reflektuoti visas šias dimensijas kasdienybės praktikose.

Kita svarbi koncepcija – priklausymas ir priklausymo politika. Anot Niroso Yuval-Davis, yra svarbu atskirti priklausymą (*belonging*) nuo priklausymo politikos (*politics of belonging*). Priklausymas yra emocinis (ar net ontologinis) prisirišimas, buvimo „namie“ jausmas, su ateities ir 'saugios erdvės' pojūčiu. Priklausymas yra linkęs būti natūralizuotas ir tapti kasdienių praktikų dalimi. Tuo pačiu metu svarbu nepamiršti, kad prisirišimas ne visada būna pozityvių minčių šaltinis: kartais tai yra pykčio, gėdos ir kitų neigiamų jausmų šaltinis (Yuval-Davis 2011: 10).

Tuo tarpu priklausymo politika sudaryta iš specifinių politinių projektų, kurie nutaikyti į priklausymo konkretiems kolektyvams konstravimą. Šie kolektyvai, savo ruožtu, patys yra konstruojami specifiniais būdais, braižant specifines ribas (pavyzdžiui, remiantis konkrečiais politiniais priklausymo projektais, gali ar negali, sakykime, abortų šalininkas būti laikomas krikščionimi, žydų tautybės žmogus – vokiečiu, ar, šio tyrimo atveju, biseksuali moteris būti *queer*?) (žr. ten pat). Priklausymo politika, anot Niroso Yuval Davis, būtent sankirtoje tarp galios sociologijos ir emocijų sociologijos.

1.2.2. Lesbiečių ir biseksualių moterų identitetai

"Šiuo metu seksualinės tapatybės yra neišvengiamos. Homoseksualūs ir heteroseksualūs žmonės yra suvokiami kitaip ir su jais elgiamasi visai kitaip.

Įvairių seksualinių tapatybių žmonės skuba 'nustatyti' kitų žmonių seksualumą tam, kad žinotų, kaip su jais elgtis.

Faktas, kad biseksualūs žmonės atrodo ne taip lengvai suklasifikuojami, dažnai yra nerimo priežastis" (George 1999: 102)

Šiame darbe nagrinėjamos yra kolektyvinės tapatybės. Tai – seksualinės orientacijos (lesbietės ar biseksualaus asmens) tapatybė bei lyties (moteris) tapatybė. Šis identitetas nurodo, kaip asmuo mąsto apie save ta prasme, kas tą asmenį seksualiai bei/ar romantiškai traukia, būtent - ar tai yra tos

pačios, ar kitos lyties žmogus, ar visų lyčių žmonės² bei kaip asmuo mąsto save kaip apie „ilytintą“ žmogų.

Kadangi abi šios tapatybės turi savo specifines istorijas ir problematiką, sudaro ganėtinai skirtingus tapatybių projektus, šiame poskyryje bus kontekstualizuotos šios tapatybės, t.y. bus aptariami pagrindiniai tiek teoriniuose, tiek empiriniuose tyrimuose pastebėti šių tapatybių aspektai, labiausiai veikiantys žmonių, turinčių šias tapatybes, gyvenimus. Žinoma, tai nereiškia, kad visi šie aspektai vienodu stiprumu ir aiškumu pasireiškia ir šio tyrimo informančių gyvenimuose, tačiau jie visgi buvo svarbūs informančių gyvenimuose, juos dažnai struktūravo, o iš tyrėjo pozicijos atrodė, kad su jais neišvengiami reikia susipažinti lauko tyrimo metu arba prieš jį tam, kad galima būtų suprasti vidinius tapatybių politikos niuansus ir kylančias įtampas.

Šeštojo dešimtmečio pabaigoje susiformavo globali *gay* tapatybė, kuri tapo politine vėliava žmogaus teisių kontekste ir ėmė dominuoti Vakarų pasaulyje tos pačios lyties santykių diskurse. Tačiau ilgainiui atsirado poreikis ir kitokiai prieigai prie tos pačios lyties seksualumo klausimų – ypač feminizmo ir *queer* diskurso keliama klausimai tapo pretekstais permąstyti tos pačios lyties santykių konceptualizavimą bei seksualumo ir identiteto politiką.

Pirmasis ir ryškiausias perversmas įvyko pradėjus reflektuoti šį judėjimą iš feministinio diskurso pusės ir supratus, jog globali *gay* tapatybė vis dėlto dažniausiai siejama su išimtinai (baltojo, vidurinės klasės) vyro homoseksualo tapatybe, tad šis judėjimas reprezentuoja būtent tokios tikslinės grupės interesą (Castells 2004: 257).

Gay identiteto politika rėmėsi prielaida, jog visi ne-heteronormatyvūs asmenys patiria tokią pačią, bendrą priespaudą iš visuomenės, tad dažnai buvo ignoruojamos skirtingų tapatybių patirtys bei seksizmas (diskriminacija lyties pagrindu). 1970-taisiais JAV gėjų organizacijose moterys dažnai pildydavo tradicines moteriškomis laikomas roles – dirbdavo sekretorėmis ir valytojomis. Buvo teigiama, kad lesbietės buvo homoseksualios, kaip ir gėjai, tad ir jų patirtys yra tokios pačios (Heckert 2005: 19).

Tačiau feministės autorės iškėlė lesbiečių tapatybę kaip klausimą ir adresavo jį feministiniame kontekste, iškėlė nematomumo klausimą. Kaip teigia Adrienne Rich, lesbietėms istoriškai buvo atimta politinė egzistencija, įtraukiant (*include*) jas kaip moteriškas vyriško homoseksualumo versijas. Ji teigia, kad prilyginti lesbietes gėjams todėl, kad abi tapatybės yra stigmatizuojamos, yra dar kartą paneigti ir ištrinti moterų realybę (Rich 1980: 649).

2 Feminism and Women's Studies: <http://feminism.eserver.org/sexual-gender-identity.txt> [žiūrėta 2015-05-21]

Būtent tokiame kontekste aktualizuota lesbietės tapatybė. Čia galima paminėti ir *Radicalesbians* judėjimą 1970-aisiais, kuris manifestavo „lesbianizmą“ kaip vienintelį efektyvų atkirtį patriarchalinei sistemai. Jos narės prisiimdavo šią tapatybę, kad kovotų su heteronormatyvios primastos sistemos mechanizmais. Tokiu atveju lesbietiškumas suvokiamas kaip dalis didesnės tapatybės – feministinės tapatybės. Taigi, apibendrinami galime teigti, kad seksualinės tapatybės mobilizavimas kaip strategija buvo ir yra matoma efektyvi būtent feministiniame kontekste, taip atsakant į istoriškai susiklosčiusį seksualinės ir lyties tapatybės neigimą ir stigmatizavimą. Žinoma, tai nereiškia, kad praktine prasme visos lesbietės yra (pasisakančios) feministės, tačiau būtent tokiame kontekste buvo aktualizuota lesbietės tapatybė.

Lesbiečių tapatybė remiasi monoseksualumo (monoseksualumas – gebėjimas turėti seksualinį ir emocinį potraukį tik kuriai nors vienai lyčiai, bet ne abiem, Lyzenko 2011: 10) prielaida, kaip ir gėjų bei heteroseksualių žmonių tapatybės. Tuo tarpu biseksualumas šia prielaida nesiremia ir todėl iš esmės yra visai kita tapatybė, dažnai dėl to susidurianti su bifobija (neigiamomis nuostatomis biseksualumo atžvilgiu, analogas homofobijai kaip neigiamoms nuostatomis homoseksualumo atžvilgiu, žr. ten pat).

Pasak biseksualumo tyrinėtojų, bifobija kyla būtent dėl šio vienintelio viešajame diskurse pripažįstamo seksualumo modelio – minėto monoseksualumo (Lyzenko 2011). Kaip teigia Paula C. Rust, ilgą laiką autoriai, tyrę seksualines tapatybes, ir ypačiai atsiskleidimą (*coming out*), visas seksualines tapatybes pagal vyraujančius modelius priskyrė arba dichotominiams, arba skaliniams. Šitas suskirstymas biseksualumą pavertė neegzistuojančiu arba tarpine būseną tarp hetero- ir homoseksualumo (Rust 1993: 51). Dėl to ilgą laiką ši tapatybė nebuvo pripažinta legitimi, ir, panašu iš stebėjimo metu kilusių ir kylančių pastebėjimų, vis dar nėra plačiai pripažįstama legitimia.

Pasak Lyzenko, biseksualumas nematomas ne tik informacijos stoka. Prie biseksualumo nematomumo prisideda ir kognityvinis nematomumas, kai fizine prasme biseksualumas yra beveik nematomas, t.y. biseksualus asmuo priklausomai nuo partnerio lyties viešoje erdvėje gali atrodyti palaikantis heteroseksualius arba homoseksualius santykius (Lyzenko 2011: 29).

Jo Eadie dažnai artikuluojamą poreikį viską skaidyti į aiškias distinkcijas tarp hetero- ir homo tapatybių sulygina su Mary Douglas knygoje „Purity and Danger“ (1966) aptartomis „švarumo/grynumo“ (*purity*) ir „pavojaus“ (*danger*) koncepcijomis, hetero- ir homoseksualias tapatybes formuluojant kaip aiškias, 'grynas', o biseksualumą – kaip šalutinį sisteminės klasifikacijos produktą, Douglas sąvokomis kalbant – 'purvą', kuris neišvengiamai kelia 'pavojų', tai yra, kvestionuoja aiškumą. Tačiau jis akcentuoja, kad 'purvas' egzistuoja tik ten, kur yra stipri kategorizacija ir kur

eliminavimas, pašalinimas yra būdas organizuoti aplinką (Eadie 1999: 130). Žinoma, tokią pačią metaforą galima būtų taikyti ir heteroseksualaus bei visų kitų seksualumų supriešinimui.

Čia galima padaryti dar vieną žingsnį pirmyn ir teigti, kad, kadangi būtent moterų seksualumas yra ypatingai kontroliuojamas, jos suvokiamos kaip dar didesnis 'purvas' ir 'pavojus' 'švarios' visuomenės kontekste. Lyties klausimas skirtingai pasireiškia biseksualumo kontekste ir aktyvizmo prasme. Ault teigia, kad nors biseksualus kūnas, kuris atsiranda medicininuose ir populiariuose diskursuose (daugiausia AIDS tema), beveik universaliai yra vyriškas kūnas, visgi, politinis biseksualus kūnas dešimtajame dešimtmetyje beveik universaliai yra moteriškas (Ault 1999: 171), remiantis feministine tradicija. Todėl čia norėčiau akcentuoti politinį seksualinės tapatybės momentą, kurį neretai užgožia esencialistinės prieigos. Tai puikiai pademonstruoja „atsiskleidimo“ kritika, prie kurios prisijungia Shane Phelan.

Ji teigia, kad "atsiskleidimo" kalba implikuoja „atradimo procesą, o ne kūrimo ar pasirinkimo“, taip skatinant esencialistinį įsivaizdavimą 'tikros' lesbietiškos tapatybės, kuris slypi už neigimo ir slėpimo sluoksnių. Ji teigia, kad kažkam tai tikrai yra pasisakymas to, kas „visada buvo“, bet daliai žmonių tai tikrai ne momentas, o greičiau prieštaringas ir kompleksinis procesas, į kurį įeina (galbūt) asmeninė savivoka, konstrukcija, politinė strategija, pasirinkimas ir taip toliau.“ (Walters 2010: 493)

Taip pat svarbu turėti mintyje, kad apskritai seksualumas, nors dažnai panaudojamas identiteto politikai, ne visų žmonių (taip pat – šio tyrimo informančių) yra suvokiamas kaip fiksuotas fenomenas. George taikliai apibūdina tą ambivalentišką jausmą tarp fiksuotos seksualinės tapatybės ir tokios (*fluid*) seksualumo prigimties: "Once forms of sexuality are named, then people find that their longings, which had previously been lonely, unspeakable, perhaps unformed, have a home. [...] On the other hand, creating categories fixes sexuality, which for many individuals is a fluid concept." (George 1999: 101).

Tad šie du tapatybės projektai, būdami ganėtinai skirtingi, neša ir skirtingą problematiką. Lesbiečių tapatybė pagrinde įveiksminta feministiniame diskurse, dėl moterų nematomumo homoseksualiuose judėjimuose bei todėl neretai ši tapatybė akcentuoja politinį momentą, kaip būdą susikurti atsvarą hegemoninio vyriškumo pasaulyje, kur moterys suvokiamos kaip subordinuotos. Biseksualumas, būdamas seksualinė tapatybė, išryškėja kaip nemonoseksistinė tapatybė, dėl to sunkiai kategorizuojama pasaulyje, kuriame viskas turi vykti pagal monoseksistinę prielaidą. Dėl to biseksualūs asmenys susiduria su dvigubu nematomumu, ypatingai moterys. Tuo tarpu taip pat svarbu turėti mintyse, kad seksualumas, nors ir skirstomas į tapatybes, kurių kiekviena turi savo kontekstą ir problematiką, nebūtinai yra suvokiamas kaip fiksuotas, daugeliui žmonių tai yra taki (*fluid*) koncepcija.

1.2.3. Bendruomenė ar subkultūra?

Reikia pastebėti, kad tyrimai apie žmonių grupę, turinčių bendra tai, kad praktikuoja, yra praktikavę ar potencialiai galėtų praktikuoti tos pačios lyties santykius, seksualinius arba romantinius, gali būti skirtingai konceptualizuojami. Vieni tyrėjai aprašo šiuos kolektyvus kaip subkultūras (Sarajeva 2011), kiti – kaip bendruomenes (Francesca 2014), dar kiti šiuos terminus naudoja sinonimiškai (Nemtsev 2007). Aptarkime abi šias prieigas.

Remiantis Hannerz apibrėžimu, subkultūros – tai santykinai mažesnės grupės, nešančios kolektyvinę prasmę platesnės kultūros kontekste: “Subcultures are defined in relative terms as smaller units of collectively carried meaning within wider cultures” (Hannerz 1992: 37). Yra netgi terminas „seksualinės subkultūros“ (*sexual subcultures*), skirtas įvardinti visoms ne-heteroseksualioms subkultūroms. Visgi, subkultūros koncepcijos kritika yra ta, kad subkultūros sąvoka lyg ir remiasi prielaidomis, jog tai – nuolatos antagonistinių sąsajų su „pagrindine“ kultūra ieškantis socialinis fenomenas, kad jis hierarchiškai subordinuotas jai ir susijęs su ja tik tiek, kiek tai būtina antagonistiniam vaidmeniui palaikyti.

Seksualinių tapatybių atveju „subkultūros“ terminas dar turi papildomų konotacijų. Nesiimant svarstyti, ar seksualiniai/romantiniai polinkiai yra biologiškai determinuoti, ar ne, reikia pažymėti, kad „subkultūros“ sąvoka šiaip ar taip suponuoja seksualinių tapatybių kaip „gyvenimo būdo“ (*lifestyle*) idėją, kažką savo noru pasirenkamo ir galimai perduodamo kitiems, t. y. analogiškai su muzikinėmis subkultūromis ar kitomis kontrkultūromis.

Norint išvengti minėtų sąsajų ir atskleisti šios grupės dinamiką ne tik nuolatinėje sąsajoje su „pagrindine“ kultūra, bet ir savarankišką ir „kuriamą“ jos pobūdį bei išvengti „gyvenimo būdo“ konotacijų, šiame darbe žmonės, turintys ne-heteroseksualias tapatybes, įvardijami kaip bendruomenė. Be to, šis įvardijimas plačiausiai vartojamas ir mano informantų tyrimo metu.

Bendruomenė suvokiama kaip įsivaizduojama bendruomenė, remiantis bendruomenės kaip įsivaizduojamos bendrystės sąvoka, kurią pateikė Benedict Anderson, apibrėždamas etninę bendruomenę kaip įsivaizduojamą (tačiau jo sąvoka naudojama ir kituose diskursuose, ne tik etniškumo diskursuose): „It is imagined because the members of even the smallest nation will never know most of their fellow-members, meet them, or even hear of them, yet in the minds of each lives the image of their communion. <...> In fact, all communities larger than primordial villages of face-to-

face contact (and perhaps even these) are imagined.“ (Anderson 1992: 6). Reikia pastebėti, kad šioje sąvokoje, ką akcentuoja ir pats autorius, „įsivaizdavimas“ suprantamas labiau kaip „kūryba“, „kūrimas“ (*creation*), nei kaip „gamyba“ (*fabrication*).

Įsivaizduojama bendrystė – taip pat labiau simbolinis momentas, arba, kaip išsireiškia Amit ir Rapport, tai – gestas solidarumo link: “Rhetorically, communities may represent themselves to themselves, as well as to others, as homogenous and monolithic, as a priori, but this is an idiom only, a gesture in the direction of solidarity, boundedness and continuity. The reality is of heterogeneity, process and change: of cultural communities as diverse symbolizations which exist by virtue of individuals’ ongoing interpretations and interactions” (Amit and Rapport 2002: 7). Šis solidarumas taip pat kuriamas, ir tai yra identiteto politikos dalis.

2. Lauko tyrimo pristatymas

2.1. Medžiagos rinkimo procesas, lauko tyrimo problemos

Apskritai „ėjimas į lauką“ pradžioje sekėsi netgi geriau, nei tikėjau. Informantai ir bendruomenės nariai ganėtinai lengvai mane įvedė į lauką, galbūt todėl, kad iš dalies jau buvau tame socialiniame tinkle, - turėjau jame nemažai pažinčių, dalis mano draugų buvo bendruomenės dalis, kartais kaip aktyvistė prisidėdavau prie įvairių iniciatyvų. Ilgainiui suvokiau, kad mano informantai tapo ir mano draugais, tapo beveik vieninteliu mane supančiu socialiniu tinklu, tad kartais būdavo netgi sunku konceptualizuoti „ėjimą į lauką“, bent iš dalies sutapus su pačia tiriamąja bendruomene ir aktyvizmu. Visgi, manau, kad man pavyko išlaikyti refleksyvumą, stengiantis ne akiai advokatauti šiai grupei ar šios grupės idėjai, bet įsiklausyti ir perteikti patirčių įvairovę ir nuomonių daugiabalsiškumą visuomenės diskurse.

Nors daugiausia stebėjimų atlikta didžiuosiuose Lietuvos miestuose – Vilniuje ir Kaune, tyrimui vykdyti naudojau daugiavietę etnografiją (Marcus 1995) tam, kad plačiau atskleisčiau skirtingas patirtis bei jų galimybes, labiau patirčiau bendruomenės gyvenimą bei problematiką ir patyrinėčiau savo tyrimo grupės narių bendrumą ir skirtingumą, įvairias ribų konstravimo bei viešumo galimybes, priklausomai nuo skirtingo konteksto, kuriame dalyvauja informantai. Stengiausi eiti paskui veiksmą, t. y. sekti tai, kas vyksta, ir kur galiu dalyvauti, sekti informantus. Šis atvirumas davė galimybę keliauti paskui juos net į kitas šalis, įsilieti į bendruomenės gyvenimą ir kasdienybę bei patirti, kas iš tiesų yra aktualu, o ne kas man atrodo, kad yra aktualu.

Dar daugiau, tyrimo eigoje judėdama per saitus (taip pat per visuomenės sluoksnius), tapau reflektvyvi „aplinkybių etnografė-aktyvistė“ (*ethnographer as circumstantial activist*) Marcus konceptualizuojama prasme (1995: 113), o ne atribota antropologinio tyrimo vykdytoja (*detached anthropological scholar*).

Reikia pastebėti, kad pati nepriskiriu savęs jokiame identitetui seksualinės orientacijos klausimu, tiesiog esu kritiška identitetų politikos atžvilgiu apskritai, greičiau laikau save *queer*. Tačiau svarbi aplinkybė tyrimui yra ta, kad esu susituokusi su vyru ir, manau, informantams šis faktorius galėjo daryti įtaką. Viena vertus, dėl to nesu (nebuvo) traktuojama kaip „interesų bendruomenės“ dalis ir kartais tarp eilučių pasakoma, kad neturėjau tokios patirties, dėl kurios čia žmonės buriasi į bendruomenę. Kita vertus, esu automatiškai priskiriama prie „straight“ ir, kadangi garsiai pasisakau už LGBT teises kaip žmogaus teises bei remiu LGBT* judėjimus, bei ypatingai pradėjus atlikti praktiką

LGL, aš įtariu, kad į mane informantai ėmė žiūrėti kaip į „straight ally“, ir į aktyvistę, tokiu būdu vistiek mane priskirdami LGBT* bendruomenei.

Šis ambivalentiškas santykis leido prieiti prie bendruomenės ganėtinai arti. Visgi, įdomu tai, kad niekas tyrimo metu manęs tiesiogiai neklausinėjo apie mano seksualumą. Net ir žinodami, kad esu susituokusi, atrodo, niekas neįtarė ir neklausė, galbūt identifikuojau save kaip biseksuali, *queer* ar dar kitaip. Susidariau įspūdį, kad, kadangi turiu vyrą, tai dėl šio fakto buvau išsyk, beveik automatiškai identifikuojama kaip „straight“.

Čia aptarsiu saitus, kuriuose buvo atlikti stebėjimai. Turiu pastebėti, kad medžiaga, surinkta iš įvairių saitų, šiame tyrime nėra naudojama proporcingu kiekiu dėl įvairių priežasčių. Tačiau dalyvavimą visuose šiuose saituose suvokiau kaip neišvengiamą sąlygą giliau suvokti kontekstą, pamatyti kasdienį tiriamos grupės bendravimą, užmegzti glaudesnius pasitikėjimo kontaktus tiek man informantais, tiek informantams manimi.

Pirmasis mano saitas buvo nevyriausybinė organizacija – asociacija LGL, kuri yra nacionalinė LGBT teisių organizacija. Joje atlikau mėnesio laiko praktiką (liepos 11d.-rugpjūčio 11 d.) bei per tą mėnesį dalyvaudavau LGL organizuojamame dirbtuvių cikle „I speak rainbow“. Taip pat tyrimas apima ir įvairias kitas su tiriamąja bendruomene susijusias veiklas. Į jas įeina liepos 25-27 d. vykęs LBTTQI festivalis „Sapfo“, kuris analizuojamas kaip atvejis paskutiniame darbo skyriuje ir atnešė ypatingai daug naujų įžvalgų tyrimui ir supratimui apie identiteto politiką apskritai. Taip pat dalyvavau Austrijoje rugpjūčio 17-28 d. mokymuose „ArtAttack 2014“, spalio 5-6 d. LGBT+ partizanų mokymuose Lietuvoje, ir kituose lauko tyrimo metu vykusiuose renginiuose, neformaliuose vakarėliuose ir susitikimuose. Visur atlikau dalyvaujantį stebėjimą, kuris laiko prasme apėmė beveik metus – nuo 2014 m. liepos mėnesio vidurio iki 2015 m. gegužės mėnesio vidurio.

Asociaciją LGL pasirinkau todėl, kad ši organizacija yra „nacionalinė LGBT organizacija“, t.y. vienintelė šalyje organizacija, atvirai atstovaujanti išimtinai LGBT teises. Taip ji žinoma ir bendruomenės rate (iš interviu: *Ar jaučiatės, kad LGL atstovauja Jūsų teises? - Iš dalies. Mat LGL yra vienintelė atvirai LGBT žmonių interesus ginanti organizacija.*), tiek tai yra akcentuojama pačios organizacijos (prierašas, pasitinkantis, įėjus į internetinę svetainę: *Už lesbiečių, gėjų, biseksualų ir transseksualų lygybę, prieš homofobiją Lietuvoje nuo 1993 metų*). Šios organizacijos veiklos kryptys yra projektinė ir lobistinė veikla, advokacija, teisės aktų leidybos stebėjimas, pasiūlymų dėl norminių aktų tobulinimo teikimas, tyrimai bei veiklos, skirtos bendruomenei, organizavimas.

Norėdama praleisti organizacijoje kuo daugiau laiko, susidurti su identiteto politikos

kasdienybė, kasdieninėmis situacijomis ir gauti žmonių pasitikėjimo, pasiprašiau būti joje praktikančė-savanorė. Pasirašiau savanorio sutartį ir, pasitarusi su mergina, kurios tapau pagalbininkė komunikacijos srityje, per savaitę turėjau 30 darbo valandų. Buvimas šioje organizacijoje, visų pirma, įvedė mane į LGBT* bendruomenę apskritai, bent jau į tą dalį, kuri yra labiau aktyvi. Ir čia turiu omenyje ne tik formalią dalį - darbą ofise - bet ir pusiau formalias ar neformalias dalis - dalyvavimus mokymuose, dirbtuvėse ir neformalioje aplinkoje po to.

Organizacijoje išmokau, kaip veikia politinės galios siekimo mechanizmai bei susipažinau su politiniu, įstatyminiu ir visuomenės nuostatų LGBT atžvilgiu kontekstu. Taip pat čia, būdama daugiausia viešųjų ryšių ir komunikacijos ekspertų pagalbininkė, įsigilinau į komunikacinių strategijų galimybes.

Yra ir kita organizacija, Tolerantiško jaunimo asociacija (TJA), į savo veiklą įtraukusi kovą prieš homofobiją ir visų rūšių diskriminaciją ir ją aktyviai vykdanči, tačiau jos nesirinkau kaip pagrindinės tyrimo vietos todėl, kad ši sritis nėra jų pagrindinė veikla (tokie buvo ir kai kurių informantų motyvai prisidėti būtent prie LGL, o ne TJA, veiklos). Visgi taip pat atlikau dalyvaujantį stebėjimą ir minėtuose "LGBT+ partizanų mokymuose", kuriuos organizavo TJA, nes žinojau, kad kai kurie informantai mieliau renkasi būtent šią organizaciją būtent dėl lyties klausimo, tai yra, buvo akcentuojama tai, kad organizacija sąmoningai stengiasi reprezentuoti moteris ir *queer* žmones, o ne tik vyrus gėjus.

Festivalis *Sapfo* buvo pirmasis ganėtinai viešas ir atviras (*mainstreaminis* anot informantų) festivalis, skirtas LBTQI moterims. Iš pradžių tikėjausi, kad atliksiu tyrimą jau spėjusiame pagarsėti legendiniame festivalyje „PiLeFe“ - „Piktų Lesbiečių Festivalis“, kuris jau vyko dvi vasaras prieš tai, tačiau tyrimo metu iš informantų sužinojau, kad šiemet vietoj PiLeFe rengiamas būtent populiariesnis, didesnis festivalis, nors pagrindiniai organizatoriai ir yra tie patys. To motyvacija – kaip teigia organizatoriai – neužsidaryti ir būti labiau matomoms. Dalyvavimas šiame festivalyje parodė netikėtai, kad Lietuvoje ganėtinai stiprus ir aktualus yra būtent *queer* diskursas ir tai privertė apmąstyti netgi viso tyrimo fokuso galimybes, labiau susitelkiant ties *queer* kaip alternatyvia (anti)politika lyčių, seksualumo ir apskritai tapatybių atžvilgiu.

Minėti 10 dienų trukmės Austrijoje vykę mokymai „ArtAttack 2014“ buvo priimtas pasiūlymas važiuoti ten, kaip tuo metu LGL praktikančiai. Kadangi ten dalyvavo ir 3 lesbietės iš Lietuvos, visos – LGL aktyvistės, šis renginys man padėjo labiau susikurti įspūdį, kaip jos kuria savo tapatybę ir kalba apie reprezentaciją tarptautiniame kontekste bei kokios vyrauja tendencijos LGBTIQ judėjimuose

užsienyje. Taip pat apsidžiaugiau, jog organizacijos darbuotojai bei savanoriai pasitiki manimi pakankamai, jog leistų atstovauti LGL užsienyje. Šiam projektui dalyviai galėjo paruošti pranešimus arba dirbtuves, tad kartu su dar 2 merginomis, LGL valdybos nare ir savanore, paruošėme pranešimą tema *LGBT as resistance movement in Lithuania: Resist, revolt, celebrate*. Šis pavadinimas, pasufleruotas tuometinio LGL tarpautinio savanorio italo, mano informantėms puikiai tiko, visiems patiko ir buvo puikus priėjimas prie šios temos ir nuotaikos. Tai man leido pažiūrėti į tiriamą bendruomenę truputėlį kitokiu žvilgsniu: neuždarant informantų į 'aukos' vaidmenį, bet akcentuojant ir sąmoningą pasipriešinimą LGBT judėjimu/-e ir tame matant savotiškai malonų maištą, kuris atitinkamai generuoja tam tikrą socialinį kapitalą.

Tęsiant apie *queer* diskursą, jo aktualumas privertė apmąstyti viso tyrimo fokuso galimybes. Daug informantų teigė lytiškumą ir lytį esant labai problematišku klausimu (*butent 'moteru' veikla yra tricky question, nes moters kaip gender as neskatinu, bet visgi labiau raginu tuos žmones, turincius ne vyriskas genitalijas, vienytis ir kovoti*. Kalba netaisyta, iš susirašinėjimo su vienu žmogumi iš Sapfo organizatorių komandos).

Vis dėlto, nusprendžiau nepalikti lyties aspekto nuošalėje, nes šis aspektas vis dar yra svarbus visuomenėje bei LGBT bendruomenėje (*Bet man rodos, kad negalime sau leisti nekalbėti apie lytį. Per daug priespaudos vis dar egzistuoja, paremtos lyčių stereotipais. Ir man lesbietės tapatybė yra labai svarbi, kita informantė teigė: Įsivaizduoti, kad pereidami prie queer diskurso išspręsimu su lyties atskirtimi susijusias problemas labai naivu, nes daug kas ir toliau identifikuosis su savo lytimis ir tai tam žmogui bus labai reikšminga, tokiu atveju diskursas tik ignoruotų jų patirtis*, iš interviu bendruomenės nare ir su viena iš organizacijos lyderių kursui „Pilietinės visuomenės sociologija“).

Taip pat būtina paminėti, jog ganėtinai svarbus pokytis mano lauko tyrimo metu buvo kolegės, mano praktikos vadovės, netikėta staigi mirtis nelaimingo atsitikimo metu, ir tai įvyko ketvirtą mano praktikos dieną. Ji, kaip praktikos vadovė bei komunikatyvus, bendruomeniškas ir labai geranoriškas žmogus, tuo metu buvo mano vartai į organizacijos vidų, dažnai kalbėjome būtent apie lyties klausimų akcentavimą LGBT judėjime, moterų matomumą ir *queer*. Norėjusi padėkoti jai, šviesios atminties aktyvistei.

2.2. Tyrimo metodų ir informantų pristatymas

Tyrimas buvo atliktas naudojantis antropologijai specifiniu etnografiniu dalyvaujančiu stebėjimu, kurį sekė aprašymas lauko tyrimų dienoraštyje. Norėjau pradėti būtent tokiu metodu tam, kad būčiau 'įvesta į lauką', susipažinčiau su tiriamąja bendruomene. Žinoma, tokio metodo trūkumas yra tas, kad vistiek aprėptis yra ganėtinai ribotas kiekis žmonių. Tokiu atveju lieka neįgarsintų balsų, nes tuo metu neturi ryšio su žmonėmis iš visai kitų socialinių tinklų. Be to, reikia paminėti, kad dėl kokybinio metodo prigimties šio tyrimo rezultatai nepretenduoja būti reprezentatyvūs visai lesbiečių ir biseksualių moterų populiacijai Lietuvoje – tai yra labiau atvejų analizės.

Pavyzdžiui, mano dalyvaujantis stebėjimas vyko renginiuose, kurie kilę daugiausia iš aktyvizmo, tad didžiąją lankytojų dalį visuomet ir sudaro aktyvistai, kurie dažniausiai būna panašaus ganėtinai jauno amžiaus, nuo 16 iki 38, dažnai su aukštauju išsilavinimu. Visgi, įdomu buvo tai, kad per kai kuriuos renginius matydavau labai skirtingus žmones. Pavyzdžiui, per *Sappho* festivalį dauguma žmonių buvo niekur prieš tai renginiuose nematyti žmonės (beveik išskirtinai moterys), įvairaus amžiaus, su vaikais.

Naudojasi daugiaviete etnografija, kuri man leido pamatyti, kaip netgi tie patys žmonės savo grupės identitetą bei ribas formuoja skirtingai, priklausomai nuo konteksto. Tikėtina, kad likus vien tik Vilniuje ir daugiau dėmesio skyrus vien tik to miesto gyvenimui arba likus vien tik organizacijoje, galima būtų labiau įsigilinti į vietinės bendruomenės gyvenimą.

Pusiau struktūruoti giluminiai interviu atlikti su 6 lesbietėmis ir 2 biseksualiomis moterimis, t. y. iš viso 8 žmonės. Interviu trukmė – nuo 45 min. iki 1 valandos, taip pat naudotas vienas giluminis 1,5 valandos interviu su viena iš informančių, imtas Socialinės antropologijos tyrimo metodų seminarui (2014 m.). Neformalūs pokalbiai, kurių buvo apie 80, yra taip pat nepakeičiama darbo eigos dalis. Jie papildė dalyvaujančio stebėjimo įžvalgas „vidaus“ žvilgsniu, dažnai juose išartikuluojama yra tai, ką žmonės nesijautė saugūs ištransliuoti viešai. Visgi, turiu pažymėti, kad dėl etinių priežasčių nenaudojau medžiagos, kurios informantės ar informantai, sakydami prašė niekur nenaudoti.

Interviu informantės – tiek aktyvistės, dažnai lankančios renginius ir net juos organizuojančios, ar dalyvaujančios kitų grupių ar bendruomenių veikloje, tiek retos renginių lankytojos, nelaikančios savęs seksualinių mažumų bendruomenių dalimi. Atrankos kriterijus buvo tas, kad visi šie žmonės identifikuoja save kaip lesbietes arba biseksualias moteris ir nėra visiškai uždaros, kalbėdamos apie savo orientaciją, t. y. ne „spintinės“ (eminis terminas nusakyti ne-heteroseksualios orientacijos

žmonėms, kurie slepia savo orientaciją ir ją „atskleidę“ yra nebent patiems artimiausiems žmonėms arba niekam). Reikia pastebėti, kad seksualinės orientacijos apibrėžimą palikau pačioms informantėms. Tai yra, nenaudojau vieno ar kito konkretaus apibrėžimo, bet rėmiausi pačių informančių saviidentifikacija, ar jos identifikuojasi kaip lesbietės arba biseksualios moterys, nepriklausomai nuo to, ar jos turi emocinį ar fizinį potraukį tos pačios lyties žmonėms. Taip pat lyties apibrėžimą palikau informantėms, remdamasi tuo, kaip informantės save identifikuoja. Visgi, visos informantės, iš kurių ėmiau interviu, biologiškai yra moterys ir socialiai save taip pat įvardija kaip moteris, nors ši kategorija suvokiama ir reflektuojama problematiškai.

Informančių įvairovė pateikia spektrą, kuris aprėpia žmones, save identifikuojančius kaip lesbietes arba biseksualias moteris, nuo tik „išėjusių iš spintos“ iki aktyvisčių, organizuojančių veiklas pačiose matomiausiose erdvėse. Visgi, kalbant apie informančių padėtį visuomenėje, skaičiumi dominuoja aktyvistės merginos. Taip yra todėl, kad būtent tokie žmonės buvo tiek lengviau pasiekiamos lauke, tiek lengviau buvo nuolatos dalyvauti veikloje, kurioje jos dalyvauja, būti ten, kur būna jos. Tačiau reikia pastebėti, kad, kalbant apie aktyvistus, tai nebuvo viena konkreti grupė aktyvistų. Informančių amžius – nuo 21 iki 38, visos su aukštuoju išsilavinimu arba šiuo metu jo siekiančios.

Dalis informančių pokalbiams buvo atrenkamos iš dalies „sniego gniūžtės“ principu, parekomenduojant kitiems žmonėms tyrimo eigoje, o kita dalis – beveik atsitiktiniu būdu. Čia kontaktų rinkimui puikiai pasitarnavo vasaros festivalis „Sapfo“, kurio metu tiesiog priėjusi prie žmonių ir papasakodavusi savo vykdomą tyrimą, paprašydavau kontaktų, jeigu žmonės dalyvavimas tokiam tyrimui sudomindavo. Tokiu būdu padidėja tikimybė, kad bus išlaikytas daugiabalsiškumas ir atskleistos įvairios strategijos ir požiūriai.

Taip pat naudojausi kurso „Pilietinės visuomenės sociologija „E-Citizenship“ baigiamajam tyrimui „Motery* advokacija asociacijoje LGL“ surinkta medžiaga: 45 min. trukmės struktūruotas fokus grupės interviu su 4 organizacijos lyderiais, kur aiškinomės organizacijos požiūrį moterų įtraukimo klausimais bei grupės identiteto politikos lyties atžvilgiu, taip pat vykdomi susirašinėjimai internetu su 1 organizacijos lydere bei bendruomenės nariais (iš viso 6 žmonės), besiremiant iš anksto suformuluotu klausimynu.

2.3. TYRIMO ETIKA

Dėl vyraujančių neigiamų nuostatų mūsų visuomenėje, šio tyrimo tema ganėtinai jautri. Seksualumas, ir ypač moterų seksualumas, vis dar yra tabu tema plačiąja prasme. Būtent dėl šitos priežasties turiu užtikrinti informantams visišką konfidencialumą. Tačiau čia kyla problemos, ypač kalbant apie dalyvaujančius stebėjimus. Yra nelengva užtikrinti konfidencialumą ir taip matomiems žmonėms, festivalio organizatoriams ar labai mažos organizacijos darbuotojams. Juk juos galima atpažinti jau net iš kažkurių aspektų akcentavimo, iš nuomonės konkrečiu klausimu. Siekiant užtikrinti konfidencialumą – visų tyrime dalyvavusių žmonių vardai bei kitos konfidencialios detalės yra pakeistos, pažymima tik tokia tyrimui svarbi informacija kaip informančių lytis, amžius bei orientacija. Tyrimui „Moterų* advokacija asociacijoje LGL“ duomenis pateikę žmonės yra įvardijami pagal tyrimo metu užimamą vietą aktyvizme kaip „bendruomenės narė/-ys“ arba „viena/-s iš organizacijos lyderių“.

Visgi, buvau nustebusi, kad dėl visų interviu susitardavau ganėtinai lengvai. Maža to, besitikėdama, kad dėl konfidencialumo priežasčių tikriausiai interviu imsiu namuose arba atokesnėse kavinėse, nustebau, kad visus be išimties interviu pačios informantės drąsiai pasiūlydavo daryti kur nors viešojoje erdvėje – nuo atvirų erdvių, tokių, kaip Santaka Kaune, kur būdavo ramu ir nebūdavo žmonių, iki pievelės priešais Prezidentūrą Vilniuje dienos metu ar lauko bei kavinėse, ramesnėje, tuštesnėje vietoje arba ganėtinai sausakimšoje, prie kitų staliukų sėdint žmonėms.

Daugumos (viešų) veiklų metu taip pat fotografavau – manau, kad labai svarbu dokumentuoti tai, kas vyksta. Ir kartais būtent nuotraukos leidžia pajusti bendruomenę daug stipriau nei aprašymas. Buvo tik vienas atvejis, kai, man padarius nuotrauką festivalyje, mergina paprašė tos nuotraukos niekur nekelti, netgi į uždarą albumą, nes ji dirba policijoje ir labai baiminasi, to, kad tokia informacija galėtų būti paviešinta, o tokiu būdu ji netektų darbo. Kai kurios nuotraukos yra pridėtos šiame darbe.

3. EMPIRINĖ DALIS.

Lesbietės ir biseksualios moterys Lietuvoje

3. 1. Kontekstas ir patirtys: LGBT Lietuvoje

Norint aptarti empirinius duomenis, pirma turi būti paaiškintas specifinis šalies kontekstas, kuriame gyvena ir veikia informantės bei kaip jos jį reflektuoja. Informantės laiko save LGBT dalimi ir didžiąja dalimi problematika su lesbietėmis ir biseksualiomis moterimis yra bendra LGB problematika. Dėl tos priežasties šiame skyriuje bus trumpai aptariama bendra LGBT situacija Lietuvoje, apimanti Lietuvos istorinį kontekstą, konkrečias institucijas, kurios lemia LGBT žmonių gyvenimą ir visuomenės požiūrį (žiniasklaida, įstatyminė bazė ir katalikų bažnyčia), NVO, dirbančias LGBT klausimu ir kitas (neinstitucinės) iniciatyvas, kurių veikla tiesiogiai susijusi su LGBT klausimais ir žmonių gyvenimais. Taip pat bus trumpai aptariama, kaip pačios informantės reflektuoja šią situaciją ir kaip ji kontekstualizuoja informančių patirtis.

3.1.1. Įstatymai ir nuostatos

“Dar kartą pasitikrinu adresą ir suvokiū, kad veltui ieškau iškabos. Jos tiesiog nėra. Paprastas atskiras durų skambutis prie lauko durų. Paskambinu, duris kažkas atrakina. Įeinu, pakylu į trečią aukštą, ten atsidaro durys ir mane pasitinka aukšta šviesiaplaukė su akiniais ryškiais rėmeliais. Žinau, kad šį mėnesį būsiu jos padėjėja, nes susirašinėjome prieš tai dėl mano praktikos ir buvau ją sutikusi Vaivorykštės dienų renginyje Kaune, šį pavasarį (ji tai ir priminė). Santūriai šypsosi. Įeinu su klausimu:

- Kodėl nėra iškabos niekur? Ir taip sunku rasti...

- Iš esmės dėl saugumo,- atsako ji,- nenorime nemalonių svečių.”

(iš dienoraščio, 2014-07-11)

Įrašas iš dienoraščio pirmąją praktikos dieną, ieškant, kur įsikūrusi vienintelė išskirtinai LGBT klausimais dirbanti organizacija Lietuvoje, puikiai atspindi LGBT klausimo padėtį, patirtis ir nuotaiką Lietuvoje: tai - nuolatinis adrenalinas. Taip, yra įmanoma kalbėti ir veikti šiais klausimais Lietuvoje, tačiau privalai laikytis saugaus atstumo, ruošti blogiausiam scenarijų ir prie viso to priprasti.

Viešosios nuomonės apklausoje, kalbant apie neigiamas visuomenės nuostatas, homoseksualūs

asmenys, deja, pirmąją – pagal 2012 m. visuomenės nuostatų apklausą, net 67,1 procentai apklaustųjų teigia, kad per pastaruosius 5 metus jų nuomonę apie šią grupę „labai arba greičiau“ pablogėjo, 12,5 proc. teigia, jog „labai arba greičiau“ pagerėjo ir 20,4 proc. nežino arba neatsakė³. Reikia pastebėti, jog tai – pačią prasčiausią nuostatą turinti grupė iš visų pateiktųjų.

Apžvalgą galima pradėti nuo Lietuvos, kaip post-sovietinės šalies, konteksto aptarimo. Kai kurie autoriai yra išsamiai aptarę nepaneigiamą sovietinės santvarkos istorijos įtaką požiūriui į LGBT klausimus kaip specifinę lytiškumo, seksualumo ir socialinių judėjimų kombinaciją post-sovietinėse šalyse (Essig 1999, Baer 2009, Sarajeva 2011, Stella 2013 ir 2014, Amico 2014 ir kt.).

Sarajeva (2011), tyrinėjanti lesbiečių gyvenimus Maskvoje per seksualumo, erdvės (*space*) ir subkultūros perspektyvas, pastebi tam tikrus būtent post-sovietinius aspektus, kurie įtakoja šios subkultūros gyvenimą Rusijoje. Tai – įtampa tarp privačių ir viešų sferų (apie tai daugiau – poskyryje 3.4.1.) ir specifinė, uždaresnė, privatesnė moterų situacija šiuo klausimu (autorė palygina XX a. lesbiečių kultūros formavimąsi skaitytojų būreliuose ir privačiuose socialiniuose klubuose, o tuo tarpu gėjų – viešose erdvėse, tokiose kaip viešos pirtys), apskritai seksualumo (ir ypač moterų seksualumo) temos vengimas viešajame diskurse, socialinių tinklų ir pažinčių svarba bei neigiamas ir skeptiškas požiūris į bet kokią politinį, pilietinį ar socialinį aktyvizmą. Šie aspektai didžiąja dalimi tinka ne tik post-sovietinei Rusijai, bet ir visai post-sovietinei teritorijai.

Viena informantė, beje, aiškiai reflektavo šio sovietinio palikimo reikšmę LGBT temoms. Kalbant apie patirtis su tėvais, sovietinė refleksija buvo neišvengiama. Informantė teigė, kad tam, kad suprastų savo tėvus, ypač motiną, ji stengiasi suprasti aplinką, kurioje užaugo tėvai:

"Aš labai suprantu, iš kur tas ateina. Ir labai suprantu, kaip yra, nu, užaugę tie tėvai. Žinai, aš, nors gimus dar sovietmečiu, bet vistiek aš esu jau laisvės vaikas. Bet jie... Užaugę, susiformavę tokioje aplinkoje, kur nei kalbėtis apie tai buvo galima, kas su jais vyksta, nei buvo saugu. Sekso nebuvo, homoseksualų juo labiau. [...] Nebuvo įpročio reflektuoti, kas su jais vyksta, nebuvo su kuo pasidalinti. Tai aišku, kad jiems sunku suprasti. Ir būt atvirai. Stengiuos suprasti, iš kur tas plaukia." (Veronika, 28)

Tačiau Lietuvos istorinis ir geopolitinis kontekstas keitėsi ir, Lietuvai tapus Europos Sąjungos dalimi, keitėsi ir deklaruojamos vertybės bei įstatyminė bazė žmogaus teisių klausimams. 1993 m. Lietuvoje dekriminalizuoti tos pačios lyties santykiai, panaikinus LTSR Baudžiamojo kodekso 122 straipsnį, numačiusį baudžiamąją atsakomybę už lytinius aktus tarp vyrų - įkalinimą iki 3 metų. Įdomu tai, jog šio straipsnio pagrindu draudžiami buvo tik santykiai tarp vyrų, tačiau apie moteris jame

3 LSTC etninių tyrimų centras. <http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2012/06/2012-visuomenes-nuostatu-rezultatai.pdf>. [žiūrėta 2015-05-21]

neužsiminta. Lietuvai stojant į Europos Sąjungą, kaip stojimo kriterijaus dalis buvo priimtas antidiskriminacinis įstatymas, kuris sulaukė dalies visuomenės aršaus pasipriešinimo. Nors tos pačios lyties santykiai nebėra įstatymiškai draudžiami Lietuvoje, nei santuokos, nei kitų formų civilinės sąjungos nėra įteisintos. Kelių dešimtmečių bėgyje visuomenės požiūris į tos pačios lyties santykius patyrė dramatiškus pokyčius, kurie įtakojo ir LGBT bendruomenę.

LGBT kaip žmogaus teisėms vis daugiau dėmesio skiriama tarptautiniame lygyje: Europos Sąjungoje (ES), Europos Taryboje ir Jungtinėse Tautose (JT), pastaruoju metu vis daugiau šalių svarsto ir įteisinga civilines tos pačios lyties porų sąjungas. Tačiau net ir skiriant šiam klausimui gerokai daugiau dėmesio nei anksčiau, vis dar aiškiai pripažįstama, jog asmens seksualinė orientacija bei lyties tapatybė praktikoje yra vis dar vienas iš didžiausių diskriminacijos šaltinių. ES pagrindinių žmogaus teisių agentūros 2012-2013 m. atlikto tyrimo duomenimis⁴, beveik pusė (47 proc.) apklausos dalyvių teigė, kad per metus iki apklausos patys jautėsi diskriminuojami arba prie jų buvo priekabiaujama dėl seksualinės orientacijos. 34 proc. apklausos dalyvių Lietuvoje teigė, jog nė vienas šeimos narys nežino apie jų seksualinę orientaciją (žr. ten pat). Lietuvoje taip pat egzistuoja apsaugos nuo diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos įstatymas (žr. LR Lygių galimybių įstatymas⁵).

Reikėtų pastebėti, jog Lietuvoje egzistuoja prieštaringas ir kritikuojamas Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas, pagal kurį bet kokia informacija, kuria „niekinamos šeimos vertybės“ (šioje vietoje paminėtina tai, kad LR Konstitucijoje nėra įvardyta, kas yra šeimos vertybės) arba „skatinama kitokia, negu Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse įtvirtinta, santuokos sudarymo ir šeimos kūrimo samprata“⁶, yra pripažįstama kaip daranti neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi ir todėl yra ribojama. Pažymėtina, jog Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nurodyta, jog santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters apsisprendimu.⁷

Viena iš tokio įstatymo pasekmių – ši tema tik retsykiais ir, dažniausiai, neigiamai ir kontraversiškai paminima masinėje žiniasklaidoje, su ypatingu suintensyvėjimu tik prieš vykstant kokiam nors viešam reprezentaciniam renginiui. Pavyzdžiui, šios temos aktualumas žiniasklaidoje bei visuomenėje ypatingai buvo jaučiamas 2013 metais – kuomet liepos mėnesį tarp „Baltic Pride“

4 European Union agency for fundamental rights. *LGBT survey*: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2013_lgbt-survey-factsheet_lt.pdf [žiūrėta 2015-05-21]

5 Lietuvos Respublikos Seimas. *Lygių galimybių įstatymas*:

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=222522&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2015-05-21]

6 Lietuvos Respublikos Seimas. *Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas*:

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=289912 [žiūrėta 2015-05-21]

7 Lietuvos Respublikos Konstitucija: <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm> [žiūrėta 2015-05-21]

renginių vienas iš vykusių renginių - eitynės „Už lygybę“ - sukėlė labai daug viešų diskusijų tos pačios lyties asmenų santykių tema žiniasklaidoje⁸.

Lietuvos politinėje arenoje yra įprasti homofobiški pareiškimai. Iš 94 *gayline.lt* vykdytos apklausos metu kalbintų⁹ politikų, netgi 9 iš jų minėjo homoseksualumą kaip „propagandą“, tuo tarpu dar 8 homoseksualumą įvardijo kaip „ligą“. Taip pat 17 kartų paminėtas „(ne)normalumas“ ir „norma“, o 6 kartus paminėtas „iškrypimas“ ir „iškrypėlis“ šiame kontekste. Suskaičiavus LGBT teises ginančius politikus arba neutralius, susidaro tik 15 iš 94 kalbintų. Minėti naratyvai sudaro aiškų politikų požiūrio į homoseksualumą paveikslą - tai heteronormatyvumo retorika, netgi, galima teigti, engėjiška retorika, aiškiai atspindinti galios ir pranašumo statusą, susijusį su hegemoniniu, dominuojančiu vyriškumu.

Kitas aspektas – Lietuvoje (Romos katalikų) bažnyčios nuomonė įvairiais klausimais - tame tarpe ir seksualinių mažumų klausimais – vis dar išlieka autoritetinga. Tad, nors oficiali Bažnyčios pozicija yra tokia, jog homoseksualūs santykiai yra nuodėmė, Romos popiežius Pranciškus neseniai paskelbė: „Kas aš toks, kad teisčiau homoseksualus?“¹⁰ Visgi Lietuvos dvasininkai vieningai pasisako prieš LGBT kaip žmogaus teises, reaguoja smerkiamai ir niekinamai^{11 12}.

1993 metais įkurta Lietuvos gėjų lyga (LGL), save apibrėžianti kaip Nacionalinė LGBT teisių organizacija. Jos šūkis šiuo metu skamba taip: „Už lesbiečių, gėjų, biseksualų ir transseksualų lygybę, prieš homofobiją Lietuvoje nuo 1993 metų“¹³, išryškindamas pagrindines problemas, su kuriomis susiduria seksualinės mažumos Lietuvoje. Tai - nelygybė bei homofobija.

Nors asociacija LGL teigia esanti vienintelė išimtinai LGBT* žmonių teises ginanti organizacija, kelios kitos organizacijos šią temą taip pat nuolatos adresuoja LGBT klausimus, įtraukia į savo veiklą. Tai - Tolerantiško Jaunimo Asociacija (TJA), VŠĮ Įvairovės ir edukacijos namai, Lietuvos žmogaus teisių centras ir asociacija „In corpore“.

Visgi, esant ganėtinai įtemptai situacijai LGBT klausimu Lietuvos visuomenėje, egzistuoja

-
- 8 [Media 4 change. Visuomenės grupių vaizdavimas žiniasklaidoje: tendencijos liepa. 2014-08-20](http://www.media4change.co/lt/naujienos/visuomenes-grupu-vaizdavimas-ziniasklaidoje-tendencijos-liepa/)
<http://www.media4change.co/lt/naujienos/visuomenes-grupu-vaizdavimas-ziniasklaidoje-tendencijos-liepa/> [žiūrėta 2015-05-21]
- 9 [Gayline.lt. Lietuvos politikai apie homoseksualus. http://www.gayline.lt/plt.php](http://www.gayline.lt/plt.php) [žiūrėta 2015-05-21]
- 10 15 min: *Popiežius Pranciškus: kas aš toks, kad teisčiau homoseksualus?* 2013-07-29
<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/popiezius-pranciskus-kas-as-toks-kad-teisciau-homoseksualus-57-357283>
[žiūrėta 2015-05-21]
- 11 15 min: *Jonavos kunigas Audrius Mikitiukas, diskutuodamas apie homoseksualus „Facebook“, prapliupo keiksmazodžiais.* 2013-07-24
<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/jonavos-kunigui-audriui-mikitiukui-homoseksualai-kelia-nemaloniu-prisiminimu-todel-diskutuodamas-apie-juos-facebook-nerenka-zodziu-56-356106> [žiūrėta 2015-05-21]
- 12 Šernas, T. *Kodėl estai nebijo homoseksualų, o lietuviai jų bijo?* 2013-07-03 <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-07-03-diskusija-tomas-sernas-kodel-estai-nebijo-homoseksualu-o-lietuviai-ju-bijo/103784> [žiūrėta 2015-05-21]
- 13 Asociacija LGL: <http://www.lgl.lt/> [žiūrėta 2015-05-21]

įvairios *rezistencijos* (informantų pavartotas žodis) formos Lietuvoje: be minėtų organizacijų, dirbančių LGBT klausimais instituciniu lygmeniu, egzistuoja ir kitos iniciatyvos, susijusios su LGBT* klausimais: pvz. Festivalis „Sapfo“, LGBT filmų festivalis „Kreivės“ bei žmogaus teisių filmų festivalis „Nepatogus kinas“, merginų krepšinio grupė, projektas Gyvoji Biblioteka, kuriame daug būtent gyvųjų LGBT „knygų“, įvairūs *gay-friendly* naktiniai klubai, reguliariai organizuojami merginų vakarėliai viešosiose erdvėse bei, žinoma, privatūs vakarėliai.

Apibendrindami Lietuvos LGBT situaciją, galime teigti, jog, nors Lietuva priklauso Europos Sąjungai ir turi įstatyminę bazę, garantuojančią apsaugą nuo įvairių diskriminacijos formų, visgi diskriminacinės praktikos yra viešojo diskurso kasdienybė – tiek politikai dažnai nusiteikę priešišškai LGBT teisių apsaugos klausimu, tiek bažnyčia, tad Lietuvoje yra pasmerkami bet kokie romantiniai ar lytiniai tos pačios lyties santykiai. Tai daro įtaką bendram šio fenomeno priėmimui visuomenėje, kuris bendrąja prasme yra neigiamas. Tačiau, kaip rodo tendencijos, požiūris į minėtus santykius ar lytinę tapatybę kinta – ypač po 2013 m. "Baltic Pride" renginių, tame tarpe didelio matomumo renginio – eitynių „Už lygybę“. Šiame, ganėtinai neigiamame kontekste egzistuoja ir įvairios saviorganizacinės *rezistencijos* formos – organizacijos, viešai ginančios LGBT žmonių teises, kitos iniciatyvos bei neformalus socialiniai tinklai ir laisvalaikio praleidimo būdai.

3.2.2. Informantų patirtys.

Ką reiškia būti LGBT asmeniu šiandieninėje Lietuvoje?

„Gera. Tu esi lesbietė. Aš tą šiaip jau žinojau. Bet tu negali, tiesiog... gyventi kaip lesbietė, nes nu, tiesiog negali. Tokia visuomenė.“
(Austė, 29, iš pirmųjų pokalbių su mama)

Praėjusiame poskyryje apžvelgėme oficialų LGBT diskursą, situaciją Lietuvoje – žiniasklaidoje, teisiniame, instituciniame lygmenyje ir nevyriausybiname sektoriuje – bei paminėjome alternatyvas, kurios, kurdamosi tokiame kontekste, jį keičia ar bent jau palaiko *rezistencijos* galimybę. O kaip pačios informantės reflektuoja esančią situaciją ir kaip ta situacija (re)kontekstualizuoja informančių patirtis?

Svarbu paminėti, kad beveik visos kalbintos lesbietės ir biseksualios moterys laiko save visų pirma LGBT bendruomenės dalimi ir savo patirtis paprastai sieja būtent su bendrąja prasme visų LGBT žmonių patirtimis. Būtent todėl svarbu pirma yra aptarti, ką reiškia apskritai būti LGBT asmeniu

šiandieninėje Lietuvoje.

Visos kalbintos informantės anksčiau ar vėliau gyvenime yra susidūrusios su neigiamomis visuomenės nuostatomis. Bendraja prasme Lietuvos kontekstas informantes paprastai vis dar nuteikia neigiamai ir jos ganėtinai aiškiai įvardija, jog ši tema yra nemėgstama visuomenėje. Įvardijama, kad Lietuvos kasdienybėje yra įprasta neapykantos kalba, juokeliai, homofobinės patyčios, stereotipizavimas medijose ir dėl to dažnai juntama įtampa ir nerimas. Šie reiškiniai dažnai kontekstualizuoja patirtis kaip neigiamas:

„[...] Vis dar LGBT Lietuvoj yra ganėtinai nauja ir šviežia ir vis dar LGBT Lietuvoj yra viena iš labiausiai nemėgstamų temų visuomenėj“ (Kamilė, 23)

„Ji pasakė, kad jos brolis, garsiai pasisakantis homofobas, „čiūju užmuštų, jei sužinotų apie mane“. (iš dienoraščio 2014-08-01)

"Bet... Tik man buvo tas, kad mano gyvenimas nuo to bus blogesnis, nes manęs visi nekęs. Ir šiaip gėda man tokiai būt, nes tipo visi laiko nenormalia. Nu tai turbūt ir esi nenormali. Gal iš to ir kyla tas... Slapstymasis. Gal irgi iš to, kad... Nu... Laikai save kažkokiu prastesniu. " (Austė, 29)

Šiuos baimės, įtampos ir homofobijos naratyvus patvirtina įvykiai dalyvaujančio tyrimo metu organizacijoje, kurioje atliktas stebėjimas – čia taip pat atsispindi minėtos visuomenės nuostatos, puikiai jaučiamas kontekstas, kuriame gyvenama ir veikiama:

„Ne kas antras, o kas pirmas Seimo narys nusistatęs prieš.“ (viena iš organizacijos lyderių apie padėtį Lietuvoje, iš dienoraščio, 2014-08-06)

„Lietuvoje hatespeech (lt: neapykantos kalba) yra įprastinė reakcija“. (viena iš organizacijos lyderių, kuomet kalbėjome apie įprastas reakcijas medijose, išskylus LGBT temoms. Iš dienoraščio, 2014-07-11)

„Niekam nerūpi.“ (iš dienoraščio 2014-07-23, kalbant apie iniciatyvius mėginimus suburti LGBT-friendly verslų tinklus)

Tai, ką reiškia būti LGBT žmogumi šiandieninėje Lietuvoje, taip pat puikiai atsiskleidžia iš konkrečių įvykių, nutikusių organizacijoje, atstovaujančioje LGBT žmonių teises. Organizacija lauko tyrimo metu patyrė neapykantos kalbą, cenzūrą bei buvo gavusi grąšinimų. Pavyzdžiui, per visas didžiąsias televizijas buvo uždraustas rodyti taikus reklaminis klipas – socialinės kampanijos dalis, kuriame pateikiamos neigiamos šiandieninės visuomenės nuostatos apie LGBT žmones.¹⁴ Taip pat sukrėtė įvykis, kai iš oficialios institucijos buvo gautas laiškas, įžeidžiančiai adresuotas *"Asociacijai už P teises"*.

Šioje organizacijoje taip pat išgirsta replika apie autorines teises atspindi perdėtą dėmesį ir kontrolę, kuri Lietuvoje skiriama būtent tokio pobūdžio organizacijai bei atitinkamai tokios padidintos kontrolės sąlygojamą papildomą atsargumą, įstatymų laikymąsi ir įtampą:

14 Asociacija LGL: <http://www.lgl.lt/naujienos/lgl-vaizdo-klipo-kelia-televizijos-eteri-uzkirto-cenzura/> [žiūrėta 2015-05-21]

- *Kaip čia [Lietuvoje] situacija su autorinėmis teisėmis?*
- *Dažniausiai čia nėra taip griežta. Bet, žinai, kadangi mes LGBT organizacija... (versta iš anglų kalbos; iš dienoraščio, 2014-07-28)*

Šie minėti atvejai bei informatų patirtys rodo, kad infomantams neigiama visuomenės ar šeimos reakcija yra nepageidaujama, bet įprasta, kadangi gyvename ganėtinai homofobiškų visuomenės nuostatų kontekste.

Maža to, neretai buvo kalbama ir apie tuo metu (2014 metais) garsiau paviešintas (ypač jaunų žmonių) savižudybes, sukeltas (bent dalinai) homofobinių patyčių. Ši tema būdavo visada labai jautri, tiek kalbant organizacijoje, tiek su informantais. Šią temą ir apskritai tokios problemos buvimą traktuočiau kaip kraštutinę šiandieninės Lietuvos situacijos patirtį. Po šių savižudybių bangos sekė LGBT organizacijų papildomas dėmesys homofobinių patyčių temai.

Tai, kaip jaučiasi LGBT žmogus šiandieninėje Lietuvos visuomenėje, gerai atsiskleidžia ir iš barjerų, su kuriais susiduria ne-heteroseksualūs asmenys bei jų reakcijų į situaciją. Mano stebėjimo metu, LBTQI festivalio „Sapfo“ metu, įvyko vienas ryškesnių atvejų, kuris atskleidė, kaip visgi radikalų Lietuvoje yra organizuoti tokius renginius, tačiau tuo pačiu – kaip greitai pirminės nuostatos gali pasikeisti.

Festivalio „Sapfo“ paskutinės dienos rytą nutiko konfliktas su sodybos šeimininku. Jis – jaunas vietinis gyventojas, mažamečių vaikų tėvas. Šalia sodybos gyvena jo visa šeima, kuri yra ganėtinai religinga (nors jis pats save laiko hipiu), tad mūsų iš anksto buvo prašyta „nerodyti nieko, kas yra prieš tradicijas“, kas jau sukėlė tam tikrų įtampų, nes nebuvo paaiškinta, kas yra tos „tradicijos“. Reikia pastebėti, kad už tą sodybą buvo sumokėtas pilnas nuomos mokestis, o festivalio reklama nebuvo visiškai atvira – dėl dalyvių saugumo, kaip teigė organizatoriai. Taigi, kilus konfliktui dėl to, jog šeimininkui buvo vengta tiksliai pasakyti, koks tai konkrečiai festivalis ir dėl to, kad jis yra linkęs nusiteikti priešišškai LGBT klausimų atžvilgiu, organizatoriai sureagavo pasisakymais, kaip dėl to jaučiasi asmeniškai, jog jaučiasi puolami ir kad tai nemalonu.

"Sekmadienio rytą, festivalio organizatoriams pusryčiaujant kartu troboje, sodybos šeimininkas įleikia visas supykęs ir klausia, kodėl niekas jam nesakė, koks čia festivalis. Pasirodo, žmonės, kurie su juo tarėsi dėl sodybos nuomos, nesakė, jog tai – LBTQI festivalis. Tačiau, žinoma, ne be priežasčių – nes bijojo, kad tokiu atveju sodybos jiems neišnuomos ir jie praras gerą vietą. Dabar jis stovi čia, šaukia ant mūsų ir teigia esąs apgautas, nes nebuvo informuotas iki galo. Kažkas iš komandos paklausė, kas būtų buvę kitaip, jei jis būtų žinojęs? To atsakyti jis negalėjo. Tačiau jis kartojo, kad „Aš tai asmeniškai neturiu nieko prieš, bet čia ne vieno mano sodyba ir ji gali užsitraukti blogą reputaciją."

[...] Viena iš organizatorių pasipasakojo savo patirtį užtikrintai tarė, kad „ji irgi šeima“ (Jos su partnere turi vaiką), nors ir neretai visuomenės verčiama tuo abejoti. Kita organizatorė drąsiai pasisakė dėl jo požiūrio į šio festivalio organizatorius ir lankytojus: „Šūdai. Ne žmonės. Paribių

keistuoliai. „, taip apeliuodama į Sapfo manifestą, bei į tai, kad savininkas nesilaikė savo pažado ir netvarkė sodybos lauko tualetų, lyg tyčia boikotuodamas festivalio dalyvius. Įdomiausia tai, kad jis pratylėjo per šiuos patirčių pasisakymus ir jiems nuskambėjus, susimąstė, apsisuko ir išėjo. O po to incidento jis pradėjo mums truputį labiau padėti, o mums jau paliekant festivalio erdvę ir atsisveikinant, netgi paklausė, ar kitąmet festivalis vėl vyks pas juos.“ (per festivalį „Sapfo“, iš dienoraščio, 2014-07-27).

Įdomu tai, kad šis barjeras ir konfliktas išsisprendė ganėtinai netikėtai, ir dėl to stebėjosi ir festivalio organizatoriai. Minėtas įvykis atskleidžia labai įdomius daugialypius savijautos šiandieninėje Lietuvoje sluoksnius – viena vertus, atrodo, kad gyvename pasaulyje, kuriame seksualinė orientacija jau nebėra tabu, kita vertus – gyvename šalyje, kur yra ganėtinai įprasta neigiama reakcija į šią temą. Tad renginius organizuojantys aktyvistai siekia neutralios reakcijos, tačiau susidūrę su neigiama, nenustemba, nes yra pripratę, o jei ši neigiama reakcija neužilgo neutralizuojasi, tuomet tai stebina.

Ir visgi, patirčių spektras šiandieniniame Lietuvos kontekste siekia nuo neigiamų, kartais netgi tragiškų, iki ganėtinai teigiamų patirčių, teigiamo vykstančių pokyčių vertinimo. Pavyzdžiui, neretai teigiamų vertinimų sulaukia antrosios, paskutinės, 2013 m. Baltic Pride eitynės Lietuvoje (apie tai plačiau – kitame poskyryje). Teigiamai vertinamos ir apskritai pastarųjų metų ir dešimtmečio tendencijos. Pavyzdžiui, viena 29 metų informantė interviu metu paminėjo, kad, nepaisant sunkaus pasirinkto kelio, toks gyvenimas vistiek yra gerokai geresnis, nei vyresnių kartų (jos močiutės ir mamos), kuomet pasirinkti gyvenime galėjai labai nedaug ką, o dabar, net ir susidurdamas su tam tikrais sunkumais, vistiek turi daugiau galimybių įgyvendinti gyvenimą taip, kaip jį nori tu:

„Ai, nu ten žinai, reikėjo ištektėt, čia visai nieko kandidatas, tai... Paskui mama. Dabar aš. Tikrai tiek, kad aš sau leidžiu, kaip sakoma, gyventi savo gyvenimą tokį, kokį noriu. Ko nei viena neleido... sau. Aš taip manau.“ (Austė, 29)

Šios patirtys neleidžia uždaryti LGBT žmonių vien tik aukos vaidmenyje, nes, kad ir kokiomis atšiauriomis sąlygomis gyventų šie žmonės – jie veikia sąmoningai, norėdami gero gyvenimo pagal asmeninį įsivaizdavimą ir siekdami to.

Apibendrinant LGBT konteksto Lietuvoje sąlygotas patirtis, galima teigti, kad apskritai būti LGBT žmogumi šiandieninėje Lietuvoje yra iššūkis. Gyvendami kultūroje, kurioje yra akcentuojamos socialinės normos ir konformizmas, dauguma LGBT žmonių yra priversti slėpti savo seksualinę orientaciją, lytinę tapatybę ar apskritai savo požiūrį į gyvenimą šiais klausimais. Visos kalbintos informantės anksčiau ar vėliau gyvenime yra susidūrusios su neigiamomis visuomenės nuostatomis, kurios paprastai pasireiškia atviru niekinimu, grąšinimais, neapykantos kalba, juokeliais, patyčiomis, stereotipizavimu, ir tai informantams sukelia nuolatinę įtampą bei nerimą, o tai kraštutiniu atveju gali baigtis savižudybe. Organizacija, atstovaujanti LGBT asmenis Lietuvoje, taip pat susiduria su

neapykantos kalba, grąšinimais, cenzūra, sugriežtinta kontrole ir padidintu dėmesiu. Visgi, net ir tokiame ganėtinai atšiauriame Lietuvos kontekste įmanomos yra (savi)organizacijos formos (organizacijos, edukacinės ir kultūrinės iniciatyvos, pramoginės veiklos, bendruomenių formavimasis) bei pastebimos ir akcentuojamos gerėjančios tendencijos.

3.1.3. Gerėjančios tendencijos: *Baltic Pride* tarp 2010 ir 2013 m.

Baltic Pride – tai kasmet vienoje iš Baltijos šalių vykstantys LGBT renginiai. Jų metu vyksta viešiausias renginys, skirtas visuomenei: tai – LGBT ir palaikančiųjų eitynės, Lietuvoje vadinamos „Už lygybę“. Lietuvoje pirmą sykį istorijoje jos vyko 2010 metais, Vilniaus centro pakraštyje Upės gatvėje, o antrosios – 2013 metais – jau Gedimino prospekte. Tarp pirmųjų ir antrųjų eitynių Lietuvoje – ne tik trys metai ir kelios gatvės, bet ir visuomenės pokytis, kaip teigia informantės.

Šios eitynės, tarpusavyje būdamos labai skirtingos, apskritai žymi simbolinę kaitą Lietuvos istorijoje LGBT klausimais, kuomet Lietuvoje imtos nagrinėti LGBT temos. Tai reflektuoja ir kalbintos informantės. Prieš mokymus Austrijoje, kuomet ruošėme pristatymą apie LGBT teises ir situaciją Lietuvoje, būtent šie du renginiai buvo pasirinkti kaip atskaitos taškai pokyčiui LGBT klausimams parodyti. Informantės minėjo, kad, jų nuomone, visa LGBT istorija Lietuvoje gali būti suskirstyta iki „*prieš Baltic Pride 2010 ir po to*“ (iš dienoraščio, 2014-08-08).

Informantų istorijose dažnai išskyla chronologinis skirstymas kaip svarbus šalies konteksto pasikeitimui – iki 2010 m. (šią datą informantai sieja su pirmoju viešu šia tema renginiu Lietuvoje – eitynėmis, taip pat su VŠĮ Įvairovės namai atsiradimu), kuomet visuomenėje apie tai visiškai nebuvo kalbama, ir po 2010 m., kai apskritai atsirado LGBT diskursas Lietuvoje.

Pavyzdžiui, 28 metų Veronika, šiuo metu gyvenanti Vilniuje, kalbėdama apie laikus prieš 2010 m. eitynes, kuomet ši tema visuomenėje dar visai nebuvo eskaluojama, labai aiškiai reflektuoja tuometinę savo nerimo būseną – kuomet ji dar buvo savęs suvokimo pradžioje, o visuomenėje nebyliai vyravo neigiamos nuostatos, tačiau jos nebūdavo plačiai aptariamoms, šiomis temomis kalbėtis buvo labai neįprasta, tad niekada nežinojai ir nebuvo progos sužinoti, kaip šia tema nusiteikę netgi patys artimiausi žmonės:

„Pačioj pradžioj, aišku, buvo labai didelis jaudulys. Na, ir ypač kalbant su tėvais, nes nežinai iš tikrųjų kokios tos reakcijos yra. Tu girdi tą bendrą visuomenės šaršalą ir pasipiktinimą ir tu nežinai, kaip tau artimi žmonės į tai reaguoja. Plius dar ten iki visų Baltic Pride'ų tos temos nebuvo labai... Nebūdavo taip... Na, nes per Baltic Pride'ą tai visi susėdę ir šneka. Nu, ir tu gali susirankiot tada

informaciją. O mum... Man tada jau buvo viskas aišku (šypsosi). Tai... Nu tai buvo daug nerimo, bet kažkaip susitvarkiau. Ir tas labai atlėjo." (Veronika, 28)

Ši lyg ir „savaimė suprantama“ neapykanta ne heteroseksualioms poroms sukeldavo informantams papildomos įtampos, nerimo, baimės, nebuvo skubama atsiskleisti, "išeiti iš spintos" ir dėl to paprastai buvo linkstama gyventi tylų, uždarą gyvenimą. Tą patį pastebi ir homoseksualumą Lietuvoje tyrinęję sociologai (Česienė 2007). Didžiulis pokytis po 2010 metų pakeitė informančių patirtis – suteikus bent kiek daugiau matomumo šioms temoms ir su tuo sekusių debatų visuomenėje, tai ilgainiui atsiliepė ir santykinai geresniam aplinkos sukūrimui kalbėtis šiomis temomis artimoje aplinkoje.

Pirmiausia galima aptarti 2010 metų eitynių kontekstą: nepalankią teisinę situaciją, fizinę izoliaciją, mažą dalyvių skaičių, LGBT bendruomenės narių pasipriešinimą. Negavus leidimo eiti Gedimino prospektu (centrine Vilniaus gatve, kur vyksta visos eitynės ir kitos politinės manifestacijos), eitynės vyko Upės gatvėje, visai Vilniaus centro pakraštyje (tuo pačiu ir miesto *paraštėje*) – palei upę, netoli Baltojo tilto. Fiziškai izoliuoti nuo centro, taip pat atitverti tvoromis saugumo sumetimais, eitynių dalyviai buvo stebimi keliskart didesnės žmonių minios: „*Daug besipriešinančių ir daug žiopių, kurie norėjo pamatyti, kaip atrodo gėjus*“ (Austė, 29). Didžioji bendruomenės dalis dėl įvairiausių priežasčių (baimės, nesaugumo jausmo, nesutikimas matyti LGBT tapatybės kaip politinio projekto) veiksmą stebėjo kitapus kompiuterio ekrano.

Visgi, būtent šios eitynės žymi ribą, kuomet, informantų žodžiais, Lietuvoje apskritai „*atsirado matomumas*“. Čia turima omenyje ne tik pačios eitynės, bet ir visa reklaminė kampanija prieš tai – dalyvavimas televizijos laidose, nuolatiniai diskusiniai straipsniai. Tai buvo istorinio precedento kūrimas, kuomet akis į akį susidūrė abi barikadų pusės – žinoma, eitynių viduje eiti reikėjo gerokai daugiau drąsos, susiduriant su nemaloniai nusiteikusia minia ir jų nepamatuotomis nuostatomis.

Viena informantė labai gražiai atpasakoja jai įsiminusį momentą iš šių eitynių, staiga susidūrus toms barikadų pusėms, ir, akivaizdžiai, kai kuriems „žiūrovams“ nusivylus, tikriausiai atėjus su kitais lūkesčiais, galbūt besitikinčius pamatyti kažką egzotiško:

*„Nes aš vieną pavyzdį visą laiką apie tą... Atsiskleidimą turiu. Kai vyko Baltic Pride'as pirmas, ten toj, „prie upės“...<...> ...izoliuotoj teritorijoje. Ir viena vyresnio amžiaus moteris, <...> prie kažkio žmogaus priėjo ir <...> sako: „Tai kur čia tas paradas?“ O tas paradas jau buvo pasibaigęs ir tas žmogus sako: „Kad jis pasibaigė. Visi jau namo išsiskirstė.“ Ir jinai tokia nesusipratus sako: „Tai, palaukit, čia buvo tas būrelis žmonių? Čia buvo **tie** gėjai? Čia **tas paradas**?“ Nu ir būtent, galvoju: „Žmonės, tai ko jūs tikėtės? Kas jums yra tas gėjus? Kas jums yra ta lesbietė?“ (akcentas – informantės, Austė, 29)*

Kadangi tai buvo pirmosios eitynės Lietuvos istorijoje ir žmonės didžiąja dalimi nepažinojo

gėjų, lesbiečių, biseksualių ar transseksualių žmonių (arba savo ruožtu nežinojo, kad pažįsta), kaip informantė ir mini, daugelis greičiausiai atėjo tiesiog „paspoksoti“, t. y. pasižiūrėti, kaip gi „tie gėjai“ atrodo, kokios „tos jų“ eitynės. Stereotipiškai suplakdami *paradų* ir *eitynių* koncepcijas (kadangi Lietuvos žiniasklaidoje apie eitynes užsienyje paprastai nėra kalbama, kadangi tai nėra pikantiška tema, o tuo tarpu nuolatos perteikiami vaizdai iš paradų), žmonės galbūt netgi tikėjosi pamatysiantys visuomenei egzotiškus persirengėlius ar pusnuogius vyrus, apsikaisiusius pavo plunksnomis. Tačiau ką žmonės matė – tai kruopelė ramiai nusiteikusių, kasdieniškai apsirengusių žmonių, nešinių plakatais, transparantais ir vaivorykštės vėliavomis.

Į Vilnių eitynės grįžo 2013 m. Tais metais jau leista žygiuoti Gedimino prospekte (visgi – ne be teisminių procesų), tai yra pačioje matomiausioje sostinės gatvėje. Ši geografinė lokacijų kaita simboliškai nurodo ir teisės į miestą, tam tikro šios temos legitimumo kaitą – nors vis dar su tam tikros visuomenės dalies prieštara, bet teisė į savo balso pareiškimą nuo periferijos pasikeitė į centrinę sostinės gatvę (kuriame visuomet istoriškai vykdavo protestai bei eisenos). Bent vieną kartą per tris metus.

Būtent šios eitynės buvo tikrai gausios dalyvių skaičiumi (keli šimtai lankytojų) bei apsaugos kiekiu, ji labiau jautėsi kaip pačios bendruomenės šventė, vyravo puiki nuotaika, muzika, iš atėjusių „žiūrovų“ daug kas reagavo draugiškai ir mojavo vaivorykštinėmis vėliavėlėmis (nors, žinoma, buvo ir užsidengusių veidą Gražulio kaukėmis), ko tikrai nebuvo per pirmąsias eitynes:

„Bet antrosios tai buvo labai, labai gerai. Daugiau žmonių, jis buvo atviresnis, galėjo dalyvauti visi, kas nori, ir žmonės pamatė, kad viskas yra šaunu. Buvo tikra šventė. (Sangailė, 21)

Tai, kad šios eitynės yra apibūdinamos kaip „šventė“, yra tikrai didelis pokytis. Vadinasi, nuotaika buvo tikrai geresnė, buvo tikrai daugiau palaikymo. Būta komentarų, kad palaikytojų buvo galbūt netgi daugiau, nei žmonių, save identifikuojančių kaip LGBT ar bent jau tai vizualiai išreiškiančių. Vėlgi, tai turi dvi puses – viena vertus, daug lengviau eitynėse dalyvauti „kaip palaikytojui“, kita vertus, didelis palaikančiųjų, einančių eitynėse, skaičius reiškia kintantį visuomenės klimatą.

Vėlgi, nors palaikytojų eitynėse buvo daug, buvo ir komentarų, jog daug kas „iš bendruomenės“ stovėjo už eisenos ribų, tarp žiūrovų. 2013 m., informančių žodžiais, „*visuomenės palaikymas palaipsniui augo*“, tačiau išliko konfliktas, kuris vadinamas „dvigubu pasipriešinimu“. Organizatoriai atsidūrė lyg „*tarp dviejų ugnių – iš visuomenės ir iš LGBT bendruomenės*“ (Austė, 29): ganėtinai didelė bendruomenės dalis neigė tokių eitynių poreikį Lietuvoje, ypatingai *gayline* svetainėje besireiškiantys lankytojai.

Pavyzdžiui, *Gayline* svetainėje 2013 m. paskelbus apklausą tema: „Ar dalyvausite „Baltic Pride“ eitynėse Vilniuje?“, išsiskiria trys grupės atsakiusiųjų motyvų, tad galima palyginti juos tarpusavyje: net 28,2 % (300) apklausos dalyvių teigia, kad "nedalyvaus, nes nemato reikalo". 16.54 % (176) teigia, kad "nedalyvaus dėl saugumo", o, palyginimui, teigiamai eitynėms nusiteikusių žmonių buvo 35,34 % (378). Vienas iš svetainės administratorių komentaruose teigia, jog tai, kad ketvirtadalis lankytojų mano, kad eitynių Lietuvoje nereikia, yra mažiau, nei jis tikėjosi, ir, panašu, kad gerokai mažiau, nei buvo prieš pirmąsias, 2010 metų, eitynes.

"Ši apklausa maloniai nustebino. TIK ketvirtadalis mano, kad eitynėms nėra reikalo. Maniau, kad bus beveik pusė. Negalime reikalauti, kad visi dalyvautų eitynėse. Kiekvieno situacija skirtinga. Kas nediršta, kitas dar nėra atsiskleidęs. Ar bijo, kad dalykinė reputacija sugadins. Esant tokiam homofobijos lygiui – tai suprantama. Didvyriai tie, kas nepabūgs ir žygiuos eitynėse." (Oxiuous, *gayline.lt*, 2013-07-24)

Vadinasi, kad ir kokios didelės buvo tos eitynės, beveik tiek pat žmonių nedalyvavo, nes dalis iš jų nemano, kad Lietuvoje to reikia. Visgi ir tą „reikalo nematymą“ galima traktuoti kaip baimę, kurią ne visada socialiai priimtina išreikšti. Taip pat tai gali būti ir vadinamosios internalizuotos homofobijos momentas, kuomet tam tikri LGBT žmonės yra įsitikinę, kad jiems tikrai nėra reikalo viešai apie tai kalbėti, jie to neverti. Kitai sakant, jie neturi teisės į politinį pareiškimą.

Viena informantė, jauna Vilniaus studentė Inga, kilusi iš nedidelio Lietuvos miestelio, apie savo orientaciją atvira visiems, kurią ją pažįsta, netylinti šia tema, į eitynes visgi ėjo tik kaip žiūrovė. Paklausta kodėl gi, ji labai pasimetė ir nedrąsiai prisipažino, kad galbūt taip suveikė baimė. Nes tarp asmeninių pokalbių su pažįstamais žmonėmis ir tarp žygiavimo centrinėje sostinės gatvėje yra visa praraja, kaip mums įrodė ir svetainės *gayline* lankytojai. Žinoma, tokių kaip ji buvo tikrai daugiau.

„Ėjau kaip žiūrovė. Aš tiesiog ne toks žmogus, kad... (pasimetė) Aš nežinau, kodėl... (pauzė) Galbūt aš bijojau netgi kažkiek. Nežinau, ko...“ (Inga, 21)

Taigi, apibendrinant galima pastebėti, kad net ir nedidelė *Baltic Pride* atvejo analizė atskleidžia pokytį Lietuvos visuomenėje atvirumo link per, viso labo, tris metus: nuo *spintos*, visiško nematomumo ir miesto *paraščių* iki pat Gedimino prospekto. Žinoma, šis pokytis nėra vienodai vertinamas visų bendruomenės dalyvių – vieni priima tai kaip šventę ir drąsų politinį žingsnį, o kiti tai traktuoja skeptiškai, abejodami tokio renginio nauda arba nenorėdami tokių temų kėlimo į viešumą visuomenėje arba nedirsdami įsijungti į tokią veiklą.

3.2. BENDRUOMENĖ(S) IR RIBŲ KONSTRAVIMAS: KINTANČIOS IR SITUACINĖS RIBOS

Bendruomenė yra tik santykinė idėja (*relational*) ir turi prasmės tikslai siekiant išreikšti skirtumą nuo kitų socialinių vienetų. To yra siekiama, braižant ir artikuliuojant ribas (Cohen 1985, Barth 1998). Svarbu suprasti, kaip ir kada brėžiamos šios ribos, kokios tos ribos bei ką tai pasako apie lesbietes bei biseksualias moteris kaip grupę bei apie kiekvieną šių grupių atskirai.

Ribų braižymas yra centrinė bendruomeninių tapatybių formavimo(si) proceso dalis (Barth 1969, Cohen 2000). Kaip teigia Nira Yuval-Davis, konstruojamos bendruomenės ribos, kuriomis domisi priklausymo politika, kartais fiziškai ir visada simboliškai pasaulio populiaciją skirsto į *mes* ir *jie* (Yuval-Davis 2011: 20). Tačiau *mes* ir *jie*, vėlgi, esame tik santykinės tapatybės, priklausomai nuo konteksto, kuriame atsiduriame. *Mes*, susidūrę su *jais*, *juos* galime laikyti *mumis*, kai stovime prieš tolimesnius *juos*.

Ribų braižymas bus aptariamas šiuose skirtinguose kontekstuose, lygmenyse: Einant nuo makro lygmens link mikro – kaip LGBT asmenys konstruoja ribą plačiosios visuomenės kontekste, lesbietės ir biseksualios moterys LGBT bendruomenėje ir tuomet atskirai lesbietės bei biseksualios moterys, kaip jos artikuliuoja ribas visų kitų socialinių grupių atžvilgiu? Taip pat bus plačiau apžvelgiama kitokia ribų brėžimo galimybė – *queer*. Šis poskyris padės atsakyti į klausimą: kaip skirtingos informantės konstruoja grupės ribas ir kaip jos kinta? Kaip tokiu būdu yra kuriamas lesbiečių ir biseksualių moterų bendrumas ir skirtingumas?

3.2.1. *Jie vs. mes: Straight ir non-straight arba abejinga visuomenė, gražuliai ir straight allies*

Visų pirma, tiek tyrimo metu bendraudama su informantėmis, tiek ir prieš tai bendraudama su įvairiausiais LGBT žmonėmis, tiek stebėjimo metu pastebėjau, kad dauguma ne-hetereroseksualių žmonių susiduria su poreikiu susikurti tam tikrą tapatinimąsi, t. y. *mes* jausmą orientacijos pagrindu. Taip vyksta todėl, kad pati visuomenė ties žmogaus orientacija brėžia labai aiškią ribą, kurią informantės jaučia pasireiškiant artikuluotomis neigiamos nuostatomis. Jos jaučia poreikį susikurti saugesnę erdvę, kurioje jaustųsi gerai ir savai, t. y. priklausytų. Kita vertus, *mes* konstravimas yra sudėtingos identiteto politikos dalis. Kiekvienas *mes* turi turėti ir *jie*. Tad kas tie *jie* šiuo atveju?

Jų yra dauguma, *jie* yra visur ir *jie* – heteroseksualūs. Informančių naudojamos eminės sąvokos yra anglų kalbos žodis *straight* arba sutrumpintas žodžio heteroseksuali/us variantas – *hetero*. Anot Niro Yuval-Davis, bet koks priklausymas yra linkęs būti natūralizuotas ir tapti kasdinių praktikų dalimi (Yuval-Davis 2011: 10). Tad kaip kasdienėse praktikose bei informančių naratyvuose brėžiamos šios ribos, kaip konceptualizuojama *straight* visuomenės dalis, priešpastatant ją *non-straight* visuomenės daliai?

Žinoma, kad *straight* nelygu *straight*. Juk tai toli gražu nėra homogeniška grupė jokiam kontekste. Visgi, egzistuoja tam tikros tendencijos, kaip skirtingai informantės konceptualizuoja *straight*. Visas *straight* konceptualizacijas, pastebėtas tyrimo metu, galima suskirsti į tris pagrindinius *straight* paveikslus ir juos apibūdinti. Tai – abejinga visuomenė, *gražuliai* ir *straight allies*. Čia aptarsiu, kaip informantės konstruoja šias išorines ribas.

Abejinga visuomenė

Straight dažnu atveju sulyginami su (Lietuvos) visuomene ir vice versa. Ją, kalbėdamos abstrakčiai, informantės interviu metu suvokia šitaip: visuomenė kaip beveik automatiškai nusiteikusi prieš tos pačios lyties poras, neapsišvietusi ir net nežadanti to daryti, nes jai neįdomu. Visuomenė nebendrauja, nes nepažįsta (arba nežino, kad pažįsta) LGBT žmonių, todėl turi daug (neigiamų) išankstinių nusistatymų:

"Visuomenė <...> labai... Na, neįsivaizduoja dalykų. Ir jiems atrodo, va čia gėjai kažkokie... Padarai su šešiolika rankų ir kojų, bet jie gyvenime nėra sutikę, nėra kalbėję, nėra bendravę, nes visi slepiasi. Ir jiems atrodo, kad čia kažkas labai baisaus." (Austė, 29)

Visgi, reikia pastebėti, kad ši visuomenės dalis nėra konceptualizuojama kaip labai piktybiška. Tai matyti tiek iš nurodytos citatos, tiek iš to, kad, šiaip ar taip, nemažai veiklų yra skirta būtent šiai visuomenės daliai, yra bandomas užmegzti dialogas.

Būtent dėl tos priežasties organizacijoje šios ribos konstravimas plačiąja prasme geriausiai buvo pastebimas, kai būdavo sprendžiami komunikacijos su visuomene klausimai, ypač, jei komunikuojama žinutė būdavo skirta pačiai plačiausiai įmanomai auditorijai (pavyzdžiui, plakatu, kurie kabės viešojo transporto stotelėse, kūrimas). Tokiu atveju, atsižvelgiant į bendrą šalies situaciją LGBT klausimais, kuris aptartas anksčiau, daugumos visuomenė buvo konceptualizuojama kaip *straight*, kaip tokia, kuriai nelabai rūpi šie klausimai, tačiau tokia, su kuria reikia (tenka) reguliariai užmegzti bent kažkokį dialogą, stengiantis po truputėlį legitimizuoti tos pačios lyties santykius.

Stengiantis tai padaryti, dažniausiai būdavo naudojama kolektyvinė seksualinė ar lyties tapatybė. Tai yra mes esame lesbietės, gėjai, biseksualūs ir translyčiai asmenys:

"Tada buvo tariamasi dėl teksto idėjos, pagrindinės žinutės, kuri atispindėtų plakate. Buvo pasiūlymai užrašyti: „Why?“, „LGBT people are in your life“ su potekste - "get over it" (lt. apsiprask su tuo.). T.p. „Know us closer. Recognise us. (lt. Susipažink su mumis. Pripažink mus.). Visgi, nusprendus, kad šie pasiūlymai skamba per daug direktyviai, jų nebuvo galutiniame plakato variante (iš dienoraščio, 2014-07-11)

Mes ir jie, visuomenė ir LGBT dažnai būdavo priešpastatoma, tai dažnai reiškėsi kalboje, pasirenkamose temose, išnirdavo pokalbiuose. Asociacijoje jau kurį laiką kas antrą ketvirtadienį vykdavo vieši mokymai „I speak rainbow“ (lt. Aš kalbu vaivorykste). Juos vedavo asociacijos savanoris užsienietis. Šįsyk atėjo 12 žmonių, iš jų 5 organizacijoje yra pirmą sykį. Didžiausiame patalpoje susėdę ratu, ant grindų, ir vedančiajam įvedus taisykles (1. klausykis, 2. pagarba, 3. privatumas), trumpai prisistatę pradėjome. Įdomu tai, kad prisistatant ne visi minėjo savo orientaciją ar lytinę tapatybę ir tai nebuvo svarbu. Lygiai taip pat, kaip gali būti, kad visi atėję žmonės buvo LGBT ar *queer*, lygiai taip pat gali būti, kad bent jau dalis žmonių buvo *straight*. Susidariau įspūdį, kad svarbu buvo tai, kad jie domisi ta tema ir ateina į mokymus. Tad orientacijos pagrindu riba brėžiama nebuvo.

Kiekvienas susitikimas turi savo temą ir šįkart jis buvo skirtas kalbai. Per tą susitikimą labai aiškiai matėsi visuomenės konceptualizavimas kaip „paprasčio žmogaus“, prie kurio ir kalbine prasme reikia kitokio priėjimo, t. y. atsisakant tam tikro žargono, stengiantis, žmogui klausiant, paaiškinti paprastai, aiškiai, to žmogaus kalba:

“Bandome aiškintis, kokie žodžiai, susiję su LGBT, gali būti komplikuoti/skambėti komplikotai? Tiek 'paprastam žmogui', t. y. nesusijusiam su LGBT+, tiek susijusiam/-iai? Sudarome visą sarašą nuo tokių bendro pobūdžio žodžių kaip biseksualas, translytis asmuo, transseksualas ar aoseksualas iki specifiškesnių, tokių kaip bifobija/transfobija, heteronormatyvumas ar cis-gender. Beveik visi dalyvavo veiksmu, buvo matyti, kad žmonės domisi šia tematika, sąvokos jiems atrodė 'savos'.

Kita užduotis yra susijusi su pirmąja - paaiškinti įvairias situacijas, nenaudojant tų užrašytų žodžių. Čia mes suskirstomi į 3 grupeles po 4 žmones ir esame paprašomi, pavyzdžiui, paaiškinti žmonėms heteronormatyvumą, nenaudojant nė vieno sąraše įvardinto žodžio. Buvo sudėtinga, bent jau visiems mano grupės nariams. Buvom ganėtinai atsipalaidavę, nes visi jautėm „aš žinau, kad tu žinai, apie ką aš kalbu“ jausmą, t. y. turėjome panašių žmonių. Aptardami šią užduotį, žmonės minėjo, kad buvo labai sudėtinga rasti atitikmenų, nes jų arba visai nėra, arba norisi įvardinti būtent kažką konkrečiau. Sutikome, kad, priklausomai nuo situacijos ir pašnekovo, reikia stengtis vengti specifinio žargono. Pavyzdžiui, kalbant su žmonėmis gatvėje ar artimoje aplinkoje – stengtis viską paaiškinti tais žodžiais, kuriuos naudoja jų pašnekovas. Susidarė įspūdis, kad tarsi egzistuoja dvi kalbos – besidominčių lytiškumo klausimais kalba ir paprastų žmonių kalba.“ (iš dienoraščio, 2014-07-17)

Be to, užmezgant dialogą su visuomene, vienais klausimais kol kas Lietuvoje pasisakoma labai aiškiai prieš (santuokos ir reprodukcijos ar vaikų įsivaikinimo bei auginimo, greičiausiai ir lyties

keitimo, kaip numano informantės), kitais klausimais – lanksčiau (šiuo metu derinamas Partnerystės įstatymo projektas, kuris leistų užregistruoti partnerystę ir tos pačios lyties poroms), tad net ir ta 'abejinga' visuomenės dalis skils į tam tikras pozicijas, atsižvelgiant į skirtingus klausimus.

Tad ši koncepcija – abejingos visuomenės kaip *straight* ir *straight* kaip abejingos visuomenės bendrąja prasme atitikmens – plačiai naudojama tiek įvertinant kontekstą, kuriame gyvena ir veikia informantės, tiek komunikuojant savo identitetą. Visuomenė matoma kaip tokia, kuri yra neapsišvietusi lytiškumo klausimais ir kuriai tai nerūpi. Kai kuri veikla yra orientuota būtent tokiai visuomenės daliai. Čia gali egzistuoti visas spektras skirtingų pozicijų – būdami abejingais, žmonės nebūtinai yra labai priešiški nusiteikę visais klausimais.

Gražuliai

Tuo tarpu priešiški nusiteikę yra konceptualizuojami kaip *homofobai*. Kraštutinis *homofobų* pavyzdys, labai ryškiai atspindintis demonstruojamą neapykantą, vadinami *gražuliais*, referuojant į Seimo nario, *tvarkiečio* Petrą Gražulio personą. Petras Gražulis gerai žinomas savo radikaliais pareiškimais prieš seksualines mažumas, neretai homoseksualumą prilygindamas pedofilijai ir zoofilijai, siūlydamas juos izoliuoti arba išvis išvyti iš šalies¹⁵. *Gražulis* yra tas, kuris yra labai homofobiškas, atvirai pasisako neapykantos kalba ir tuo didžiuojasi. Dar daugiau – jo persona laikoma perspausta, komiška ir juokdariška net ir abejingos visuomenės akyse ir kaip personažas įėjo net į plačiąją vartoseną. Taip apibrėžiami žmonės (ypač politikai), primityviais ir radikaliais būdais skleidžiantys ypatingai neigiamas nuostatas socialiai jautriais klausimais. Šita kategorija, informantų nuomone, atsirado 2010 m. eitynių metu, kai du Seimo nariai – Gražulis su Uoka – agesyviai nusiteikę peršoko užtvaras ir buvo suimti policininkų. 2013 m., žinant praėjusį incidentą, Petras Gražulis buvo suimtas vos tik pasirodęs eitynių teritorijoje.

Tai, kad *gražulis* funkcionuoja kaip komiškas, juokdariškas personažas netgi visuomenės akyse, puikiai demonstruoja daugybė internete pasklidusių vadinamųjų „memų“ ir „demotyvacijų“. Daugelyje jų panaudotos būtent 2013 m. eitynių suėmimo metu padarytos nuotraukos:

15 Digrytė Eglė, delfi.lt [Gėjų pupulio“ titula pelnęs P.Gražulis homoseksualus siūlo izoliuoti. 2006-02-15](http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/geju-pupulio-titula-pelnes-pgrazulis-homoseksualus-siulo-izoliuoti.d?id=8786831)
<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/geju-pupulio-titula-pelnes-pgrazulis-homoseksualus-siulo-izoliuoti.d?id=8786831> [žiūrėta 2015-05-21]

Kairėje – originali nuotrauka, dešinėje – žmonių kūryba. Nuotraukos buvo naudotos Austrijoje mokymų „Re:active“ metu, kur informantės buvo paruošusios prezentaciją apie LGBT situaciją Lietuvoje. Šaltinis: delfi.lt¹⁶

Kai kurie LGBT bendruomenės aktyvistai teigia, kad būtent tokie homofobai kaip *gražuliai*, skambėdami radikaliai, absurdiškai ir tokiu būdu perspausdami neigiamas visuomenės nuostatas, savo pareiškimais ir veiksmais pakeičia elgesį tų, kurie iki tol buvo abejingi (visuomenėje) ar uždari (iš LGBT žmonių). Pavyzdžiui, organizacijos lyderis per savanorių susitikimą yra pasakęs: „*Aš tikiuosi, kad gražuliai mus nesužlugdys, o suvienys*“ (iš dienoraščio, 2014-07-29), taip plačiai brėždamas ribą – tarp *gražulių*, ir tarp organizacijos savanorių, kuriems buvo adresuotas šis pasakymas, ir kurie turi galimybę veikti, keisti aplinką. Akcentuojama, kad šis „išorinis priešas“ gali turėti vienijančią, mobilizuojančią poveikį.

Tad *gražuliai*, būdami radikali neigiamai nusiteikusiųjų koncepcija, nėra priimami rimtai nei LGBT žmonių, nei palaikančiųjų, nei abejingos visuomenės. Jie yra siejami su nemaloniomis patirtimis, tačiau yra įmatoma teigiama pusė – aktyvistai teigia, kad tokie kraštutiniai pavyzdžiai skatina vienyti, mobilizuoti pačius žmones.

16 [Samoškaitė Eglė, Kodėl P. Gražulis pasiryžo būti išneštas iš homoseksualų eitynių? 2013-08-06](http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kodel-p-grazulis-pasiryzo-buti-isnestas-is-homoseksualu-eityniyu.d?id=62017087)
<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kodel-p-grazulis-pasiryzo-buti-isnestas-is-homoseksualu-eityniyu.d?id=62017087>
 [žiūrėta 2015-05-21]

Straight allies

Trečioji grupė yra išskirtinė *straight* žmonių kategorija – ji konceptualizuojama kaip LGBT bendruomenei draugiški, solidarūs žmonės, palaikantieji. Tam pavadinti netgi yra aktyvistų naudojama, iš tarptautinio LGBT judėjimo atkeliavusi sąvoka „*straight allies*“ (lt. *Heteroseksualūs sąjungininkai*). Į ją telpa žmonės, kurie būna LGBT žmonių draugai ar artimieji, dirbantys žmogaus teisių srityje (net ir asociacijoje LGL nuolatos dirba *straight* žmonės), arba tiesiog garsiai, viešai pasisakantys už LGBT kaip žmogaus teises.

Pavyzdžiui, didelė dalis 2013 m. eitynių dalyvių buvo *straight*. Tai buvo matoma vizualiai: išreikšta plakatuose, transparantuose, arba žmonės ėjo, susikabinę rankomis su priešingos lyties asmeniu ir vaikais (nors, vėlgi, bent dalis jų galėjo būti biseksualūs žmonės arba *trans**). Tačiau informančių, aktyvistų ir visuomenės tarpe dažnai buvo linksniuojama tai, kad antrose eitynėse dauguma ėjo *straight* žmonių. Dar daugiau – stebina faktas, kad daug *straight* žmonių žygiavo eitynėse, o LGBT žmonių – stovėjo tarp žiūrovų. Tuo metu, dar nedarydama tyrimo, pati atsidūriau tokioje situacijoje, kuomet kartu su vyru, tuo metu save apibrėždama kaip palaikančią LGBT teises, žygiavau eitynėse ir pastebėjau už tvoros besišypsančias ir eitynių dalyviams mojuojančias merginas, kurios, žinojau, jog yra pora. Taip pat viena informantė – Inga teigia ėjusi kaip žiūrovė į eitynes. Tokie atvejai stebina, tačiau yra suprantami – neretai *straight* žmogui, esančiam galios pozicijoje, garsiai palaikyti kitus, kad ir marginalizuotus, yra paprasčiau (žinoma, priklausomai nuo jų supančios aplinkos), nes vistiek išlieka jų žymuo kaip heteroseksualaus žmogaus.

Taip pat matyti, kad tam tikra dalis LGL komunikacijos yra skirta būtent tokiam žmogui. Tarkime, dalis atributikos. Pavyzdžiui, ofise buvo puodelių su šiuo šūkiu: „*Straight, but not narrow*“ (lt. *Heteroseksualus/i, bet ne siaurai mąstanti/s*). *Straight allies* koncepcija yra tokia, kad jeigu esi „už LGBT“ teises, nors pats savęs nepriskiri nė vienam iš šių identitetų, esi skatinamas viešai išreikšti pasisakyti, kad esi „už“. Teigiama, kad tokie žmonės didžiąja dalimi sukuria atmosferą šiais klausimais visuomenėje. Tam tikra prasme šitaip kuriamas lojalumas seksualinės tapatybės projektams. Šitokia tapatybė, kaip matyti, gali funkcionuoti kaip mobilizuojantis politinis projektas, tad ji nutrina ar bent jau gerokai išplonina ribą tarp *mes* ir *jie*. Kartais šie *jie* tampa *mumis* – dažnai jie mano informantų yra traktuojami kaip neatsiejama LGBT bendruomenės dalis, priklausantys jai (tai bus aptarta plačiau kitame poskyryje).

Tačiau tam tikrais atvejais vistiek jie yra vertinami kitaip nei LGBT asmenys. Argumentuojama, kad negalima nuneigti patirčių, kurias išgyvena LGBT žmogus ir neišgyvena, nesusiduria, pavyzdžiui,

LGBT palaikytojas. Štai – primityvus, humoristinis pavyzdys, tačiau grąžinantis į realybę, kad LGBT žmonės susiduria net ir su kasdieniais barjeriais, kurie, tam tikra prasme, suartina ar nutolina vienus nuo kitų:

"Kilo juokas, kadangi LGL darbuotojas Artūras, gyvenantis su savo mergina ir esantis straight, tačiau turintis katę, sako, kad vis negali susirasti gyvenamosios vietos Vilniuje. Kaip teigė kiti, tuo metu esantys ofise ir irgi turėję sunkumų su butų paieškom, „tiesa, niekas nenori gėjų nuomotojų, kačių ir imigrantų.“. „Tad teoriškai tinku tik aš“, pasakiau, iššaukdama juoko bangą. Vėl pasijaučiau tuo pat metu ir 'insider', ir 'outsider'." (iš dienoraščio, 2014-07-21)

Organizacijoje, dirbdamos viename kambaryje kartu su užsieniete savanore, abi laikėme save *straight allies*. Vieną dieną ji netgi rado ofise prisegamų ženkliukų su būtent *straight ally* ženklu ir mudvi labai džiaugėmės. Kaip jau minėjau, būtent taip identifikavau save prieš tyrimą (netgi į Baltic Pride ėjome su vyru, o aš buvau pasidariusi plakatą „Hetero už LGBT teises“) ir tyrimo pradžioje. Vėliau sustiprėjo mano identifikacija kaip *queer* žmogaus. Tačiau ir mano identitetas priklausydavo nuo konteksto – pavyzdžiui, net ir intensyviai domintis *queer* idėjomis ir tapatinantis su jomis, vis dar identifikuojuosi kaip 'hetero' už LGBT bendruomenės ribų – lyg ir signalizuodama tų žmonių kalba, kad aš „tokia, kaip jūs“ ir sąmoningai palaikau judėjimą už LGBT teises – jūs irgi taip galite.

Taigi, apibendrinant galima teigti, jog egzistuoja trys pagrindinės koncepcijos, kuriomis remiantis informantės braižo ribas, pagal *straight* ir *non-straight* orientacijos žymenį. (1) Tai - abejinga visuomenė – plačioji daugumos visuomenė, kuriai šie klausimai nėra svarbūs ir apskritai yra vengiami. Čia yra platus spektras žmonių nuostatų – tarp tylios abejonės kaip nepritarimo, iki (dažnai nebylaus) palaikymo bent jau tam tikrais klausimais visuomenėje. (2) Tai – *gražuliai*, radikalus neigiamai nusiteikusių *homofobų* įvaizdis, nuteikiantis neigiamai, tačiau nepriimamas rimtai nei LGBT žmonių, nei palaikančiųjų, nei abeingos visuomenės. Aktyvistai teigia, kad tokie kraštutiniai pavyzdžiai skatina vienyti, mobilizuoti net ir tuos žmones, kurie prieš tai būna nusiteikę net ir skeptiškai viešumo atžvilgiu. (3) Trečioji kategorija – *straight allies*, t. y. palaikytojai, kurie neabejingi šiam žmogaus teisių diskursui – viešai pasisako už LGBT teises. Dažnu atveju *straight allies* netgi laikomos LGBT bendruomenės dalimi, tad čia ribos labai lakios. Informančių akimis, šios ribos, kuriomis yra pozicionuojama *straight* dauguma, yra ganėtinai svarbios.

3.2.2. Bendruomenės paieškos: Būti, veikti, vadintis

„O dieve, aš viena iš tų, apie kurias eina skandalai.“

(Sangailė, 21)

"Nepasakyčiau, kad LGBT yra bendruomeniška Lietuvoje, tačiau vistiek visi nori kažkam, kažkur priklausyti ir pritapti.

Rasti tą nišą, kur gali jaustis laisviau ir su savais."

(Kamilė, 23)

LGBT bendruomenė kaip niša, (politinis) vienetas, neįmanoma utopija – „LGBT bendruomenės" sąvoka įvairiais pavidalais ir visokiuose kontekstuose nuolatos iškildavo lauko tyrimo metu kaip apskritai viena esminių sąvokų. Iš įvairių LGBT bendruomenių įvardijimo pokalbių ir stebėjimo metu pasidarė aišku, kad yra daugybė skirtingų grupių, tačiau visos bendraja prasme vadinamos skėtiniu pavadinimu „LGBT bendruomenė“. Čia pamėginsiu atsakyti į klausimą ar, informančių nuomone, egzistuoja LGBT bendruomenė ir, jei taip, tai kas jai priklauso ir kas ne? Kaip ši kategorija gyvuoja praktikoje ir kaip ją reflektuoja informantės? Kokiomis aplinkybėmis yra artikuliuojama bendrystė ir kokiomis aplinkybėmis abejojama ta bendryste? Kodėl tai svarbu lesbietėms ir biseksualioms moterims?

Kaip teko pastebėti lauko tyrimo metu bei iš informantų pokalbių, nepatikslinkta sąvoka „bendruomenė“ būdavo automatiškai prilyginama „LGBT bendruomenei“, naudojama sinonimiškai. Todėl šiame darbe vartojamas „bendruomenės“ terminas vartojamas taip pat sinomiškai su „LGBT bendruomenė“ sąvoka, nesuponuojant homogeniškos šios bendruomenės asmenų grupės, tačiau vartojant šį terminą grynai kaip skėtinį terminą, kaip jį ir naudoja informantės.

Kaip minėta anksčiau, svarbiausi „bendruomenės“ sąvokoje yra du svarbūs aspektai. Tai – (įsivaizduojamo) bendrumo idėja ir asmens saviidentifikacija – ar žmogus priskiria save šiai grupei. Visų pirma, svarbu paminėti tai, kad beveik visos informantės jautėsi (seksualinės orientacijos) bendruomenės (ar bendruomenių) dalimi. Paprašytos sukonkretinti, kokios bendruomenės (-ių) dalimi jaučiasi, informantės sukonkretindavo, jog jaučiasi LGBT bendruomenės dalimi, tai yra, naudodavo šį skėtinį terminą bendruomenei apibrėžti, tačiau dažnai priskirdavo save ir kitai, specifiskesnei bendruomenei:

„Ir į LGBT bendruomenę po truputėlį integruojuos. [O ką turi omeny, sakydama

'integrjuojuos'?) Nu, tai varom kažį žaist." (Veronika, 28)

„Nu jo, šiaip tai turbūt esu ta bendruomenė...“ (prieš tai kalbėjome apie LGBT bendruomenę) (Austė, 29), bet tuo pačiu, vėliau išreiškiama abejonė tuo: „Jei aš kam nors dabar priklausau, tai LGL aktyvistų bendruomenei. Daugiau jokiai.“

Abi šios informantės yra pavyzdžiai, jog „bendruomenė“ funkcionuoja ir kaip bendras, skėtinis įvairių iniciatyvų terminas, ir, tuo pačiu, svarbus yra prisiskyrimas mažesnei bendruomenei. Tokie naratyvai pasikartojo visų informančių pasakojimuose. Tai – lyg savotiškas tinklas, kuriame yra daug įvairių organizuojamų veiklų ir aplink jas besiburiančių žmonių, kurie vienu metu mato save ir tame dideliame vaizde, ir mažesniame, lokalizuotame jos variante.

Kokiomis sąlygomis kuriama ir artikuliuojama ši bendrystė? Kam ji reikalinga? Tiek interviu metu, tiek ir neformalių pokalbių ar stebėjimo metu dažnai susidurdavau su motyvais, kam žmonėms (LGBT žmonėms, šiuo atveju) reikia bendruomenės. Per juos atsiskleidžia pagrindiniai argumentai, koku pagrindu, dėl ko susiburia ši(-os) bendruomenė(-s). Tai – bendrystės poreikis: noras bendrauti su tais, kurie patiria panašias problemas, noras vienytis tam, kad jaustumėsi saugiau, jaustumei palaikymą, jei kitose aplinkose mažai jo turi, taip pat noras siekti pokyčių visuomenėje, ar susipažinti santykiams, rasti antrą pusę. Konkrečios veiklos labiau veikia kaip pretekstas būti kartu su žmonėmis, turėti bendrą, apjungiantį, mobilizuojantį užsiėmimą.

„Tai galiausiai ta informacija, galėjimas bendrauti tiek atvirai tarpusavyje tuose renginiuose kažkiek sustiprina tavo vidinį tą... Žinojimą, kad čia viskas yra gerai ir kad reikia, na, gyventi ir prisitaikyti prie tų situacijų, į kurias patenki. Arba jei negali, jas keiti sau palankesne linkme.“ (Dalia, 38)

„Ko tu nori, žiūrint. Jeigu tu ten turi antrą pusę, tai... Ko tu dar ten gali norėti? Aš nežinau. Kokių dar pažinčių. Jeigu tu turi draugų, turi antrą pusę, tas priklausymas jau netenka prasmės. Nes kaip aš įsivaizduoju priklausymą, tai aš priklausymą tapatinu su žodžiu 'ieškojimas'.“ (Kamilė, 23)

„Nesinorėjo tiesiog būti tiesiog esi, kaip esi, bet kažką pakeist norėjosi. Norisi prisidėti prie pokyčių ir būti to pokyčio dalim.“ (Austė, 29)

Bendruomenė informantams yra labai svarbi. Pats faktas, kad esi lesbietė ar biseksuali, gali veikti kaip bendrystės pagrindas, o su šiuo bendrystės pažadu seka ir daugiau kasdieniškų poreikių, kurie gali būti įgyvendinami per bendruomenę – poreikis saugumo, pažinčių, poreikis jaustis ramiau ir galbūt netgi poreikis kurti aplinką tokią, kokią norisi – pavyzdžiui, bandyti keisti visuomenę. Dėl to pagrindo neretai lesbietėms ir biseksualioms moterims yra svarbu jaustis didesnės bendruomenės dalimi.

Pokalbio pradžioje, paprašytos specifiuoti savo orientaciją, visos informantės apibrėždavo save kaip lesbietę arba biseksualų asmenį (tai buvo pagrindinis tyrimo informančių atrankos kriterijus), visgi, vėliau, kalbant apie bendruomenę ir bendruomenes, nė viena pirma neįvardijo priklausymo

lesbiečių, biseksualių asmenų ar LBT moterų bendruomenei, nei apskritai tokių bendruomenių egzistavimo, nebent konkrečiai paklaustos. Galima daryti prielaidą, kad LGBT kaip skėtinis politinis terminas yra plačiau naudojamas, įprastesnis ir, ko gero, geriau veikia kaip mobilizacijos faktorius, galbūt taip pat suteikia saugumo jausmą.

LGBT bendruomenė dar įvardijama šiais epitetais: „*naktinis klubas*“, akcentuojant tam tikrą uždaramą ir atsiskyrimą nuo likusios visuomenės dalies, „*niša*“, pabrėžiant savo vietos atradimo svarbą gyvenime, „*verpetas*“, apibūdinant veiklos ar pažinčių intensyvumą ir gebėjimą apimti daugelį gyvenimo sričių, netgi - „*gyvatynas*“, kalbant uždarą grupę, kur neišvengiamai daug kas turi istorijų vieni su kitais ir vyksta dramos, komplikuoti persipinantys (ypač romantiniai) santykiai. Visi šie epitetai nurodo tam tikrą atskirtos nuo plačios visuomenės grupės jausmą, kuris susideda iš neišvengiamybės ir noro priklausyti grupei arba akcentuojant priklausymo faktą.

Nebendruomeniška bendruomenė

Nors LGBT bendruomenės terminas, kaip matėme, puikiai tinka apibūdinti įvairius ne-heteroseksualius ar ne-heteronormatyvius žmones, ši sąvoka dažnai pasitelkiama mobilizacijai ir infomantės mielai save įsivardija šiuo žodžiu, visgi, pamėginus iširti, kiek ši kategorija yra gyva kasdienybėje, tai tampa kėblu. Pabandžius išsiaiškinti bendruomenės vientisumą ir grupės homogeniškumą/heterogeniškumą informantų akyse, išaiškėjo tai, kad ji tikrai nėra matoma homogeniška. Ji, informančių akimis, yra nevientisa, susiskaldžiusi, nevieninga:

"Vieningos bendruomenės nėra. Mmm. Gėjų ir lesbiečių... nu arba ten biseksualių moterų ir taip toliau, irgi bendruomenė labai išsiskirsčius. kažko tokio bendro nelabai yra. Neegzistuoja." (Austė, 29)

"Ji yra labai susiskaldžius Lietuvoj." (Inga, 21)

Informantės kvestiuonuoja tokios bendruomenės kaip LGBT įmanomą bendruomeniškumą. Tai tik įrodo tai, kad LGBT bendruomenė kaip skėtinė koncepcija veikia tik mobilizuojančiai, tačiau praktikoje bendravimas ir bendruomenių kūrimasis vyksta kitokiais pagrindais, aplink tam tikras veiklas, poreikius, pomėgius, net charakterius.

"Aš apskritai galvoju, kad ar įmanoma turėti kažkokią vieningą LGBT bendruomenę? Negali visų žmonių suvaryti į kažkokį aptvarą ir sakyti: <...> „Dabar jūs būkit bendruomenė.“ (Austė, 29)

„Aš manau, ta prasme, tu negali skirtingų žmonių jungti į vienetą, dėl jų skirtumų.“ (Sangailė, 21)

Viena informantė kvestionuoja apskritai bet kokios bendruomenės homogeniškumą ir iškelia tik sąlyginio grupės vientisumo prielaidą, palygindama LGBT bendruomenę su etnine mažuma:

"Nu lygiai taip pat, kaip ir lenkų bendruomenė, pavyzdžiui. Tai visi lenkai įvardijami, arba kaip visi LGBT vadinami kaip vienetas." (Sangailė, 21)

Kaip pati vientisusia grupė išryškėjo *trans** bendruomenė. To prielaidos galėtų būti sąlyginai mažas grupės dydis ir problemų bendrumas šiuo metu, taip pat tai, kad ši grupė išgyvena organizavimosi į bendruomenę pradžią:

[- O trans?] Trans yra labai uždara bendruomenė. (Austė, 29)

„Man tai buvo labai apčiuopiama tai, kad trans žmonės pradėjo su mumis palaikyti pastovius santykius, dalyvauti renginiuose, prisidėti prie jų organizavimo. Toks „grassroot“ reiškinys labai svarbus, nes anksčiau buvo sunku kai kuriuos LGL darbuotojus „įtikinti“, kad kažką reikia šioje srityje daryti, nes jiems atrodė kad „gi nėra tų trans žmonių“.“ (iš interviu su viena iš organizacijos lyderių kursui „Pilietinės visuomenės sociologija“)

"Visi visus pažįsta"

Tad nors LGBT bendruomenė Lietuvoje bendrąja prasme nelaikoma bendruomeniška (šioje vietoje labai įdomus dvilypumas, išreiškiamas oksimoronu - nebendruomeniška bendruomenė) ar vientisa, ji kaip sąvoka vistiek dažnai figūruoja tiek informantų gyvenimuose, tiek organizacijos kasdienybėje ir turi prasmės labiau kaip tankių socialinių ryšių visuma:

"Ir klubo principas tas pats gali būti, kad tai kaip ir bendruomenė, bet tai nereiškia, kad ji yra labai vientisa ir bendruomeniška. Tai yra kaip tas klubo dalykas, kad tu ateini, išeini, tu gossipini, apkalbinėjai, ir dar kažką... Tai nereiškia, kad visi – bendruomeniški. Yra išsiskirsčiusių, išsilaksčiusių, bet esmė, kad visi visus pažįsta ir... Vistiek kažkoks branduolys egzistuoja." (Kamilė, 23)

Ta pati informantė, paklausta apie LGBT bendruomenę ar bendruomenes Lietuvoje, pateikė štai tokią įdomią metaforą – kaip naktinio klubo, kuriame visi susiję pažinties ryšiais:

"Gal jei apibūdinti tai, kas egzistuoja Lietuvoje, tai yra... Mes paimtumėm kažkokį tai, susikonstruotumėm klubą... naktinį... Į kurį visada ateis visi... Iš LGBT. Tik neaišku, kada, bet tu juos visus pažįsti arba esi matęs. Nes Lietuva yra tiesiog labai maža. Tai tu nori ar nenori, bet tu juos visus žinai. Ir... Čia tik laiko klausimas. Ir esmė, kad jei tu nebūsi klube, bus kažkas iš tavo draugų ir kažkas naujas vistiek ateis ir tu vistiek tai žinosi. Tai nebent tokią metaforą galėčiau parinkti, apibūdindama, kas vyksta. (Kamilė, 23)

Būtent tokį jausmą ir aš neretai patirdavau tyrimo metu – lyg beveik neįmanoma bent jau Vilniuje ar Kaune rasti žmogaus, kuri būtų visai niekaip nesusijusi su kitais man pažįstamais žmonėmis:

„Tuo metu buvo toks jausmas, kad čia visi pažįstami tarpusavyje. Greičiau pažįstam-os, kadangi didžioji dauguma renginio dalyvių buvo merginos ir moterys. Joanai prekiauti padėjo Austė, kurią aš jau pažinojau seniai.“ (per Joanos Estrelas komiksų knygos „Propaganda“ pristatymą. Tai – komiksų rinkinys iš kasdienybės, organizuojant Baltic Pride 2013, iš dienoraščio, 2014-07-11)

Po kurio laiko, žiūrėdama nuotraukas iš šios knygos pristatymo, pastebiu, kad tyrimo metu susipažinau su beveik visais šiais žmonėmis. O jei nesusipažinau – ne vieną kartą dar mačiau per renginius ir veiklas. Kad ir kur būsi, sukasi pažįstami veidai arba tų pažįstamų pažįstami. Ir tai nuolatos sukeldavo ambivalentiškus jausmus – ir gera, saugu, kad *vis tie patys žmonės*, kuriuos jau pažįstu ir galbūt dėl to čia jaučiuosi ganėtinai 'sava' ir tuo pačiu baisu – negi yra tik *vis tie patys žmonės*?

Susidūrusi su tuo, kad dažnai aktyvistų buvo kalbama apie tuos „kitus“, *spintinius* (eminis žodis), kurie yra LGBT, bet neįsitraukia į veiklą, t. y. nevaikšto į bendruomenei skirtus renginius, nebent į naktinius klubus, arba nuolatos kritikuoja aktyvistų veiklą tais pačiais argumentais, kaip visuomenė kritikuoja LGBT aktyvistus (nereikia viešumo, viešumas = skandalai, „yra gerai ir taip“), pamaniau, kad nors beveik neįmanoma, reikia visgi pamėginti apsibrėžti, kas mano informantėms yra ta bendruomenė ir kas nėra.

Apie tai, kas apibrėžia bendruomenę ar buvimą joje, tarp informančių vyrauja dvi skirtingos nuomonės. Pirmuoju atveju tai – tapatybės dalykas, t.y. reikia **būti** LGBT žmogumi (retesniais atvejais taip pat – aktyvesniu palaikytoju) ir jau esi laikomas bendruomenės nare/-iu. Antruoju atveju tai – bendra, grupę vienijanti, **veikla**. Abiem atvejais dar svarbi saviidentifikacija kaip faktorius – ar pati/-s priskiri save bendruomenei, ar ne, ar **vadiniesi**. Žinoma, kasdienybėje abi šios nuomonės persipina, keičiasi, tačiau jos dažnai buvo pagrindas braižyti ribas bendruomenėje.

Būti

Pirmoji nuomonė, jog bendruomenė – tapatybės klausimas, kurios užtenka, kad būtumei priskirtas LGBT bendruomenei, ateina ganėtinai impulsyviai – juk visgi šis akronimas išsišifruoja kaip lesbiečių, gėjų, biseksualių ir translyčių asmenų bendruomenė, tad kaip ir beveik savaime suprantamas faktas. Ir informančių reakcija paprastai būna panaši:

„[Bet, kaip manai, ar egzistuoja 'bendruomenė'?] LGBT asmenys ar dar kažkaip kitaip?“
(Austė, 29)

Inga yra lesbietė, tad ji teigia dėl to besijaučianti bendruomenės dalimi ir nejaučia poreikio vien dėl savo tapatybės lankytis bendruomenei skirtuose renginiuose, jei pats renginys jai nėra įdomus. Visgi, jei jai įdomi programa, ji nueina į renginius. Su ja ir susipažinau renginyje – per Sapfo festivalį praleidome kelias valandas kalbėdamosi lauke nakį, aplinkui vykstant vakarėliui visoje sodyboje, iš kluono skambančios diskotekos muzikos fone.

„Nu, aš jaučiuosi [bendruomenės dalim], net jei nesilankau renginiuose. Taip pat, kaip aš jaučiuosi patriotė, nors tai nereiškia, kad aš ten žygiuoju per kovo 11 ir su vėliavėlėmis mojuoju. [...] Aš žinau, kad aš esu, ir neturiu to kažkam įrodinėti.“ (Inga, 21)

Ieva, kuri yra biseksuali, visiškai nelaiko savęs bendruomenės dalimi. Nors Ieva jaučia atstumą tarp savęs ir bendruomenės ir tiesiogiai savęs jai nepriskiria, nes nedalyvauja organizuojamoje veikloje ir turi kitų draugų ratą, visgi pirmą kartą ją sutikau būtent LGBT renginyje Kaune. Vadinasi, jos nuomone, įsitraukimas į bendruomenę yra daugiau, nei turėjimas biseksualios tapatybės ir apsilankymas renginiuose ir dėl to ji savęs nelaiko „LGBT bendruomenės“ dalimi. Ieva grindžia, kad ji neturi poreikio įsitraukti į bendruomenės veiklą, nes turi savo draugų ratą, kuris jai patinka. O save bendruomenei priskiria „*nebent mintyse*“, kaip ji tarsteli pokalbio pabaigoje.

„Nes man gerai ir taip kažkaip. Hm, galvoju... Nu vėlgi grįšiu prie tų savo draugų. Jeigu jiems ten kažkas būtų netikę, tai galbūt aš eičiau ir kažką tuomet bandyčiau įrodyti. Bet kadangi nei aš atstumta, nei ką... Tai, nu, ir neinu, ir nedalyvauju. Na, būna ten paskaitau kažkokius straipsnius, kas kur buvo ar vyksta, bet kad pati eičiau, tai ne.“ (Ieva, 23)

Svarbi dar viena „būti“ dalis taip pat yra tai, kad, kaip ir minėjau, kartais LGBT bendruomenei būdavo priskiriami ir palaikantys ar artimieji:

„Artūras teigia, kad, jo nuomone, bendruomenė yra LGBT žmonės ir juos palaikantys.“ (organizacijos darbuotojas per neformalų pokalbį apie tai, kas yra bendruomenė, iš dienoraščio, 2014-07-17)

„Man labiausiai patinka akronimas LGBT+. Jis įtraukia ir artimuosius.“ (aktyvistas per LGBT+ partizanų mokymus, iš dienoraščio, 2014-10-05)

Veikti

Įvardinant bendruomenes, interviu metu informantės naudojo šiuos kriterijus, kaip skirstomos bendruomenės. Tai – veikla, kuria toje bendruomenėje užsiimama („*klubinė bendruomenė*“, „*bendruomenė, kur labiau prie aktyvizmo*“, „*krepšinio grupė*“), priklausymas tam tikrai organizacijai („*LGL'o bendruomenė ir jos draugai, TJA bendruomenė*“) arba buvimas tam tikrame socialiniame tinkle („*paskui žmonės, kurie netgi nepriskiria savęs prie kažkurių tai. Kurie šiaip, ta prasme, turi draugų tokių. Ten bendrauja po 10, po 20 žmonių tarpusavy.*“). Vadinasi, svarstant apie priklausymą bendruomenei, svarbu yra bendrai veikiama veikla.

Šią nuomonę, jog be seksualinės orientacijos ar lytinės tapatybės (ar atitinkamai LGBT palaikytojo tapatybės) grupės jausmui būtina yra ir bendra, grupę vienijanti veikla, įvardija Sangailė, ir

tai nieko keista – ji pati jau kelis metus yra viena iš nedaugelio nuolatinių LGBT veiklų iniciatorių viename iš didžiųjų Lietuvos miestų:

„Ta prasme, jeigu yra bendruomenė, tai turi būti ir kažkokie susirinkimai ar dar kažkas. [...] Bet kokiame Vilniuje, jei yra daugiau, tai gali būti ir kokia nors klubo bendruomenė, kur jie pastoviai tūsina kartu ar kažkas tokio.“ (Sangailė, 21)

Austė dar akcentuoja, kad, jos manymu, svarbu yra angažavimasis, veikla. Įdomu tai, kad tuos, kurie tiesiog yra LGBT ir nenori niekur dalyvauti, ji labiau netgi prilygina *straight* negu LGBT, pagal kriterijų veikti:

„Nu man bendruomenė yra, kur tu labiau esi, kaip sako, angažuotas ir kažkur įsijungi, o ne tik ten, tarkim, esi biseksualus žmogus ir gyveni su savo ten ta, vadinamąja, antra puse namie ir tiesiog jūs gyvenat tą patį gyvenimą, kaip ir bet kokia kita pora.“ (Austė, 29)

Vadintis

Tačiau, kaip ir minėjau, šie suskirstymai tikrai nėra baigtiniai – už juos svarbesnis faktorius yra saviidentifikacija, kaip pats žmogus save identifikuoja. „Kodėl gi ne?“ - klausia Austė, taip išskeldama būtent paties žmogaus apsisprendimo šioje situacijoje svarbą.

„Svarbiausia yra saviidentifikacija. Kas tau gali paaiškinti, kad nesi?“ (organizacijos darbuotojas per neformalų pokalbį apie tai, kas yra bendruomenė, iš dienoraščio, 2014-07-17)

„[O kaip tau atrodo, ar „straight allies“ priklauso LGBT bendruomenei?] Na, aš manau, reikia tų žmonių klausti... [O kaip tau atrodo?] Aš manau, kad... (pauzė) Kodėl gi ne? Nėra viskas juoda ir balta.“ (Austė, 29)

Svarbu yra apsisprendimas. Inga užakcentuoja, jog, nors, jos manymu, homoseksualumas arba biseksualumas yra ir prigimtis, tačiau tuo pačiu tai yra ir apsisprendimas ta prasme, jog, jos manymu, nuo tavęs priklauso, kurią strategiją pasirinksi (*eiti į viešumą ar turėti santykius*). Čia ji daro labai įdomią distinkciją ir skiria, jog neturi būti sulyginama, koks žmogus yra (kaip jis susiformavęs) ir kas jis yra (kaip jis save pateikia):

„Aš nemanau, kad vien dėl to, koks tu esi, tai nusprendžia, kas tu esi. Tai vistiek yra kažkoks pasirinkimas. Vistiek, kad ir kaip bebūtų, tai yra pasirinkimas. Tas pats kaip ir būti lesbiete. [...] Vistiek tai yra pasirinkimas. Aišku, tai yra prigimtis, bet tu pats pasirenki... ar tu eini į viešumą ir visus įtikinėji, ar turi santykius. Tu vistiek gali pasirinkti.“ (Inga, 21)

Apibendrinant galima teigti, jog bendruomenės jausmas informantėms yra svarbus. Viena vertus, į jį žiūrima kaip utopiškos bendrystės siekinį, akcentuojant, kad realybėje, Lietuvoje, ši bendruomenė nėra „bendruomeniška“. Kita vertus, bendruomenė realiai funkcionuoja kaip tamprių tarpusavio ryšių visuma. Šioje vietoje nebūtinai svarbus yra lyties faktorius, o svarbi bendrystė įvairiais

pagrindais, t. y. lesbiečių ir biseksualių moterų bendrystė su kitais ne-heteroseksualiais žmonėmis ar jų draugais. Informančių nuomone, LGBT bendruomenei (-ėms) Lietuvoje šalia kitų ne-heteronormatyvių tapatybių žmonių, taip pat priklauso ir lesbietės bei biseksualios moterys. Pradėjus specifikuoti, kokie kriterijai svarbūs bendruomenei, išaiškėja trys svarbūs kriterijai: būti, veikti ir vadintis. Dažnai informančių bendrumas ir skirtingumas kuriamas būtent aplink šiuos kriterijus.

3.2.3. Jos vs. jie: Nematomos moterys LGBT bendruomenėje

Visų pirma galima pažymėti, kad lytis buvo tikrai aktuali kategorija viso tyrimo laiko metu. Ji kasdienėse praktikose buvo aptariama, reflektuojama, o aktyvizmo kontekste – nuolatos ginčijamasi dėl strategijų, kaip geriau adresuoti lyties kategoriją. Tam tikros iniciatyvos ir grupės burdavosi būtent dėl tos priežasties, jog jų netenkino esama situacija ar politika lyties klausimu (*Sapfo* festivalis, prieš tai buvęs PiLeFe – piktų lesbiečių festivalis, Įvairovės ir edukacijos namai, festivalis *Kreivės*). Kitame poskyryje bus susifokusuota į šią identiteto politiką, viešumą ir jo galimybes. Kadangi (lesbiečių ar biseksualių moterų) tapatybė yra ir politinis projektas, labai sunku atskirti tapatybę *per se* nuo jos tos tapatybės įveiksinimo. Iš vienos pusės, ribų braižymas yra panaudojamas identiteto politikai ir tokiu būdu įtvirtinamas/įveiksinamas. Kita vertus, identiteto (arba priklausymo) politika gali aktualizuoti arba perkeisti tam tikrą ribų braižymą.

Pavyzdžiui, istoriškai riba lyties pagrindu tarp neheteroseksualių žmonių aiškiausiai matoma iš antagonistinio „gėjų“ ir „lesbiečių“ supriešinimo. Tai aiškiai atsispindi ir istorinėse Lietuvos iniciatyvose, kurios buvo iškart po Nepriklausomybės atgavimo – kartu su „Lietuvos gėjų lyga“ įsikūrė ir „Lietuvos lesbiečių lyga“, kuri gyvavo keletą metų ir veikė išimtinai moterų teisių kryptimi. Viena vertus, šios jau esančios tapatybės panaudotos kaip ribos žymeklis skirtingai identiteto politikai (specialiam moterų klausimo adresavimui LGBT klausimuose). Kita vertus, tai žymi tai, kad „gėjai“ ir „lesbietės“ ir toliau yra supriešinamos ir tarp jų brėžiamos ribos, o tuomet lesbietės tarpusavyje tam tikromis sąlygomis gali būti brėžiamos kaip viena bendrystė.

Pasitelkdami feministinės kritikos analitinius įrankius, analitikai siūlo atkreipti dėmesį į lyties aspektus, sukuriančius kompleksinius tarpusavio galios santykius (Butler 2004). Lesbiečių ir biseksualių moterų tapatybės neiškilo lygioje vietoje – jos, kaip specifiniai tapatybių ar priklausymo projektai buvo svarbūs tik tam tikroje konsteliacijoje – kuomet (moterų) lytis ilgą laiką buvo subordinacijos šaltinis.

Tad, atrodytų, kad lytis turėtų būti vienijantis faktorius visoms lesbietėms ir biseksualioms moterims. Nors lytis veikia ir tokiu būdu, tačiau, visgi, lyties dimensija taip pat ir LGBT bendruomenės viduje neretai yra problematiška, daugiasluoksnė ir situacinė. Tai atsiskleidžia tiek interviu ir neformalių pokalbių metu, tiek stebint įvykius, iniciatyvas ir žmonių reakcijas į jas. Tad šiame poskyryje bus stengiamasi perteikti ribą tarp *jų* (vyr.g.) ir *jų* (mot.g.) ir ištirti, kada ta riba tampa svarbi.

Aktyvizmo kontekste tekdavo girdėti tokias sąvokas kaip „LB moterys“, norint pabrėžti arba sukurti bendruomenę (biologinių) moterų, turinčių neheteroseksualią orientaciją, taip pat sąvoką „LBT moterys“, prijungiant taip pat neheteronormatyvią lyties identifikaciją ir lyties raišką – *trans* asmenis, kurie identifikuojasi kaip moterys. Taip pat, dalyvaujant mokymuose Austrijoje, buvo naudotas terminas FLT arba FLIT (angl. *female, lesbian, intersex* (abiejų biologinių lyčių požymių turintys asmenys), *trans*).

Vienas pirmesnių mano susidūrimų su lyties aspekto svarba LGBT aktyvistų ar bendruomenės veikloje įvyko, dar prieš tyrimą, susipažinus su leidiniu "Pradėkime kalbėti. Skaitiniai LBT moterims." (LGL, 2012). Knygos pavadinimas „Pradėkime kalbėti“ suponuoja tiek tai, kad iki to laiko lyties klausimams LGBT bendruomenėje nebuvo skiriama pakankamai dėmesio, apie tai nebuvo kalbama, o, kita vertus, jog ir visuomenėje būtent autentiškas moterų seksualumas vis dar yra tabu ir apie jį socialiai priimtina kalbėti tik tam tikromis sąlygomis (moterų objektizavimas, seksualizavimas ir t.t.).

Vienas dažniausiai pasitaikančių naratyvų informančių pasakojimuose – **nematomumas**. Moterys viešojoje erdvėje jaučiasi nematomos, negirdimos, nutylimos. Taip pat ir stebėjimo metu labai dažnai pastebėdavau, kad plačiojoje visuomenėje žmonės apie seksualinę orientaciją kalba žodžiu „gėjai“, kartais – „homoseksualai“ (turint omeny vyrišką giminę). Šis nuolatinis „gėjų“ kaip apibendrinančio pavadinimo naudojimas sukuria įspūdį, kad egzistuoja tik vyrai, o lesbietės ir biseksualios moterys (ką jau kalbant apie *trans* žmones) yra tam tikras specialus atvejis.

„Lesbietės yra, bet jos neminimos. (pauzė) Tai tokia skaudi tema Lietuvoje. [Mhm.] Vasiliauskaitė rašė, atrodo, kad lesbietės yra, bet jos yra nutylimos, ta prasme, kad visiems yra gerai, ta prasme, jos yra nematomos. Vistiek, jeigu tai yra eitynės, tai ne LGBT, o gėjų eitynės ir visa kita. Visas blogis sukas tik apie gėjus, bet lesbietės, jos nėra liečiamos, arba trans žmonės.“ (Sangailė, 21)

Kaip ir minėjau, žodis „gėjus“ dažnai naudojamas apibendrinamąja prasme. Pavyzdžiui, labai ryškus to pavyzdys – straipsniai (ir ypač jų antraštės) žiniasklaidoje. Visuomet matome nuorodas „gėjai“, „Lietuvos gėjai“, geresniu atveju – „homoseksualai“. Mokymuose „I speak rainbow“ (lt. Aš kalbu vaivorykštę), kurie vyko LGL'e, viena iš tos dienos užduočių buvo grupelėmis apžvelgti skirtingus straipsnius ir juos pakomentuoti, atsižvelgiant į tai, kaip žurnalistai naudoja kalbą.

Diskusijose, sekusiose po to, buvo aptarta, kad dažniausiai žurnalistai, norėdami skandalingesnių antraščių, vadina straipsnius „gėjų eitynėmis“.

„Jei žurnalistas straipsnį pavadina „Gay march <....>“, tai šis pavadinimas jau yra neįtraukiantis (not inclusive) bei bi- ir transfobiškas, kadangi eitynėse dažniausiai dalyvauja įvairiausių grupių piliečiai ir aktyvistai, o sąvoka gay apeliuoja tik į male gay, tad turėtų vadintis LGBT march, kaip dažnai ir pavadina organizatoriai, tačiau žurnalistai, norėdami skandalingesnių antraščių, vistiek straipsnius pavadina gay march, kaip nutiko ir Lietuvoje, po Baltic Pride eitynių.“ (iš mokymų „I speak rainbow“, tema „Power of words“, iš dienoraščio, 2014-07-17)*

Įdomu tai, kad būtent vyriškas homoseksualumas yra sutinkamas aršiausiai visuomenėje, tad žurnalistai būtent šitaip suformuluoja antraštes. Tuo tarpu, moterys apskritai dažnai būna nematomos tam tikrose temose visuomenėje, tad, šiuo atveju, ne-heteroseksualios moterys yra matomos dar mažiau. Kai kurie autoriai šį fenomeną vadina **dvigubu nematomumu**. Kadangi dauguma mano informančių yra ganėtinai aktyvios moterys, nevengiančios kalbėti apie savo orientaciją, nes tame mato prasmę, visuomenės edukacijos misiją, jos taip pat domisi feminizmu. Galbūt todėl dauguma informančių šį nematomumą pastebi, reflektuoja ir aiškina iš feministinės teorijos pusės, motyvuodamos patriarchaline santvarka:

„Na, mes patriarchato laikais gyvenam. Nieko keisto.“ (Sangailė, 21)

Visgi, tiek Sangailė, tiek Inga šį moterų nematomumą LGBT klausimais traktuoja kitaip, nei likusios informantės, kurios į šį reiškinį žiūri išimtinai neigiamai. Jos dvi teigia, kad moterys visuomenėje yra priimanamos „švelniau“, į jas reaguojama ne taip drastiškai. Tačiau pokalbių su jomis kontekste tas „švelniau“ skamba lyg pozityvus dalykas, kurį reikia išnaudoti. Tai yra, tą aptartą sąlyginį nematomumą jos siūlo pasitelkti mobilizacijai, dialogui su visuomene.

„Nes į moterų nuomonę yra žiūrima švelniau ir ne taip karštai, kaip į vyrų nuomonę. [...] Todėl moterys irgi privalo kovoti. Tiek už savo, tiek už gėjų teises. Už lesbietes. [Mhm.] Moterys eina kažkokiu švelnesniu būdu negu eina vyrai. Jie kažkaip drastiškiau eina, o moterys eina kažkaip švelniau.“ (Sangailė, 21)

„Gal nebent dėl to, kad lesbietės, apskritai moterys, yra švelniau, lengviau priimanamos, nei gėjai. Galbūt dėl to nebent. Yra lengviau į tai žiūrima.“ (Inga, 21)

Ši perskyra – jog gėjai (vyrai) yra labiau matoma grupė visuomenėje ir dėl to ji nuolatos linkniuojama kaip bendrinis homoseksualų, biseksualų ir translyčių asmenų pavadinimas, atspindi ir dažnai tyrimo metu girdėtoje frazėje „Visi žino, kad Lietuvoje LGBT yra GGGG“, (o ne LGBT) kuri dažniausiai buvo sakomas, norint atkreipti dėmesį, kad lyčių klausimui reikia specifiško priėjimo, nes kitu atveju nieko, apart vyrų gėjų, nėra matoma.

Šis požiūris pastebimas ir su kai kuriomis informantėmis kalbant apie moterų atstovavimą

Lietuvoje, ypatingai apie nacionalinę LGBT teisių asociaciją LGL (Lietuvos Gėjų Lyga). Ji pavadinime turi sąvoką „gėjus“, tačiau tuo pačiu yra pabrėžiama, jog tai – LGBT organizacija. Nemaža dalis informančių jau vien dėl to kritikuoja asociaciją, argumentuodamos, jog vien savo pavadinimu asociacija atskiria moteris, **moterų teisių atstovavimą**:

Vien LGL pavadinimas atskiria moteris, nes jame yra tik nuoroda į „gėjų“ bendruomenę. Tačiau LGL kaip asociacijos veikla apima atstovauja ir moterų (lesbiečių ir translyčių (tiek V->M, tiek M->V)) atstovavimą, jų teisių gynimą. Manau, kad problematiška ir gal net žalinga yra tai, jog organizacijos pavadinimui pasirinktas žodis „gėjų“, kuris kilęs iš anglų kalbos žodis „gay“, kurioje tai yra ne tik daiktavardis, įvardijantis homoseksualų vyrą, bet ir būdvardis, reiškiantis „homoseksualus“. Pastaroji reikšmė lietuvių kalboje neegzistuoja ir todėl moterys žodžio „gėjus“ semantiką nepatenka, todėl galima teigti, jog pavadinimu sakoma, kad organizacija atstovauja arba tik gėjus arba daugiausiai juos ir taip į atstovaujamų asmenų grupę nepatenka kiti LGBT+ nariai, arba pavadinimas nėra tikslus, nes jame neatsispindi kitų atstovaujamų asmenų įtraukimas. Apskritai bet koks žodis, įvardijantis lytį automatiškai jau nėra geras, jei kalbama apie žmogaus teises ir jų gynimą. (iš interviu su LGBT bendruomenės nare kursui „Pilietinės visuomenės sociologija“)

Pačioje asociacijoje susidūriau, jog kasdieninėse praktikoje organizacijos darbuotojai yra susitarę, jog naudos trumpinį – „Asociacija LGL“. Jie vengia pilno pavadinimo „Asociacija Lietuvos Gėjų Lyga“, tyčia pasirinkdami šią strategiją tam, kad, kaip vienas iš LGL įkūrėjų sakė per interviu pilietinės visuomenės sociologijos kursui, tas žodis „gėjus“ neskambėtų kaip pagrindinė pavadinimo dalis, tačiau tuo pačiu ir norėdami išsaugoti pavadinimą kaip istoriškai svarbų palikimą, kaip teigia vienas iš organizacijos įkūrėjų. Vadinasi, asociacijos darbuotojai mato šią problemą ir ją bando spręsti, bando pakeisti tą jausmą, jog aiškiai brėžiamos ribos tarp „jų“ (mot. g.) ir „jų“ (vyr. g.). Tačiau, kaip matėme iš nurodytos informantės citatos bei ką pastebi daug informančių neformalių pokalbių metu, tai vistiek funkcionuoja kaip aiškos ribos įrodymas.

Labai įdomu yra tai, kad, nors LGL visuomenės akyse (ir informančių, neformalių pokalbių metu) dažnai laikoma gėjų vyrų „firma“, nors darbuotojų yra maždaug per pusę:

"Šiuo metu darbuotojų maždaug per pusę, berods 4 moterys ir 3 vyrai. Bet kas iš to? Vadovaujančias ir matomas pareigas vis tiek eina vyrai jau labai daug metų, moterų matomumas visiškai minimalus, organizacija vis dar matoma kaip gėjų vyrų „firma“. (iš interviu su viena iš organizacijos lyderių kursui „Pilietinės visuomenės sociologija“)

Tačiau būtent pastarąjį mėnesį nutiko svarbus pokytis – į LGL valdybos pirmininkus išrinkta mergina, prieš tai kelis metus buvusi LGL aktyvistė ir valdybos narė. Neaišku, ar tai – politinis žingsnis, ar sutapimas, tačiau tikėtina, kad tokiu būdu gali pasikeisti šis požiūris į LGL kaip į „gėjų vyrų firmą“.

Kai kurios informantės teigė, kad būtent dėl šito fakto, jog jautėsi, kad LGL neatstovauja moterų ir ten jos yra nematomos, savo savanorišku darbu prisidėti rinkdavosi kitą organizaciją – TJA

(Tolerantiško Jaunimo Asociacija), akcentuodamos faktą, kad jau kurį laiką jos pirmininkė yra mergina. Taip pat VŠĮ „Įvairovės ir edukacijos namai“ buvo linksniojama kaip geroji iniciatyva lyties klausimu. Buvo teigta, kad būtent čia moterys yra matomos ir atstovaujamos labiau:

„Taip, jos būtent organizavosi todėl, kad tas matomumas praktiškai neegzistavo. Net ten ir dirbdavo savanorės merginos, tame LGBT (informantė turi omeny LGL organizaciją), tai jos ten atlikdavo, kaip sakyti, patį juodžiausią darbą, o viešumoje vyrai matosi. [...] Na aš tai, jei su moterų matomumu, tai labiau sieju, visgi, vat tą Įvairovės namų veiklą, nes jie akcentuoja, visgi, tuos dalykus. Nes ten, vistiek kažkaip tai gaunasi, kad daugiau moterys dalyvauja toje veikloje.“ (Dalia, 38)

Kitas svarbus, dažnai pasitaikantis naratyvas, brėžiantis lyties ribą tiek interviu pokalbiuose, tiek dažnai pastebėtas stebėjimo metu yra **laisvalaikio erdvių nebuvimas**. Kaip ir daugelyje kitų šalių, laisvalaikio praleidimo vietos (klubai ir barai) dažniausiai orientuoti į vyrišką klientūrą (Sarajeva 2011: 62). Ji teigia, kad moterų marginalizavimas viešojoje erdvėje tęsiasi ir gėjų ir lesbiečių subkultūros vietose, tad jos mažiau matomos netgi ir šiame rate.

Savo stebėjimą atlikau Vilniuje ir Kaune – didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Reikia pasakyti, kad šiuose miestuose nėra nei vienos erdvės, išskirtinai skirtos lesbietėms ir biseksualioms moterims. Yra naktinių klubų arba barų, kuriuose periodiškai arba kartais vyksta vadinami „merginų vakarėliai“, kuomet įleidžiamos tik merginos. Jie, kaip teigia mano informantės, svarbūs dėl kelių priežasčių – visų pirma, kad jos susirastų pažinčių arba draugysčių Kita vertus – tai ilgą laiką buvo vienintelė proga pasimatyti ne-heteroseksualioms moterims ir merginoms, kaip teigia Dalia:

„Aš tai prisimenu tos bendruomenės įvairius etapus, svyravimus ir panašiai. Nes... Jeigu, tarkime, kalbėti prieš kokius 10-12 metų, tai labai ryškiai matėsi tik gėjų bendruomenė. Moterų išvis nelabai... Tai tik matydavom viena kitą nu tuose vakarėliuose, kuriuos organizuodavo.“ (Dalia, 38)

Kadangi, kaip minėjau, išskirtinai erdvės LB moterims nėra, jos kartais renkasi vakaroti gėjų baruose. Kai kurie barai ar klubai rengia merginų vakarėlius. Dalia prisimena šio proceso pradžią – kuomet gėjų klubai tik ėmė rengti vakarėlius merginoms, kurie būdavo rečiau, tačiau sutraukdavo daugiau lankytojų:

„Kažkaip ryškiai aš prisimenu, kad, man atrodo, Men's factory vadinosi... Tai ten taip, vaikinukai susirinkdavo, bet ir merginos tuo metu būdavo. Paskui buvo etapas, kai pradėjo daryti ir išskirti, kad būtų tik merginoms vakarai. Na, jie būdavo rečiau, bet kažkaip tada dalyvių daugiau.“ (Dalia, 38)

Tad, kaip išsikalbėjome su Dalia, būdavo ir vis dar yra skirtumas, ar tai yra merginų vakarėlis, ar mišrus. Į merginų vakarėlį paprastai susirenka daugiau merginų. Svarbios yra dvi to priežastys: viena yra ta, kad jei vakaras – merginoms, tai daugiau jų susirinks dėl to, kad daugiau kas norės užmegzti naujų pažinčių ir žino, kad bus daug merginų. Antra priežastis – saugios erdvės poreikis, nes, kaip

teigia informantė, net ir gėjų klubuose esančių vaikinių tikslai gali būti įvairūs – pavyzdžiui, sekso pasiūlymai.

"Tai matėsi skirtumas. Trauka didesnė. Nes, jeigu tu, tarkim, neturi žmogaus šalia, tai yra tas natūralus noras susitikti, susipažinti. Ir kai žinai, kad bus vakaras merginų, tai žinai, kad tais vakarais ateina daugiau, tai yra galimybė susipažinti. [...] Na, ir su vaikinais kai kuriais susipažįsti. Vėl jų tikslai visokie: ten, ieško trečio žmogaus ar... dar nežinia ko. Nu, ta prasme..." (Dalia, 38)

Lesbietės ar biseksualios moterys susiduria su nematomumu, o jeigu yra matomos, tai dažniausiai tik kaip sekso objektai. Sunku įsivaizduoti, kad kokį nors heteroseksualų žmogų ar gėjų draugai imtų kamantinėti dėl privataus gyvenimo detalių. Tačiau Veronikai taip yra nutikę, taip pat ir kitoms tyrimo informantėms:

"[O tau su savo draugais netenka „galvą į sieną daužyt“?] Pasitaiko kartais. Pasitaiko. Bet žiauriai retai. Būna kas nors prigėręs prieina ir turi kokį klausimą. Tai aš dažniausiai nesuku sau galvos. Prieš mėnesį vienas draugelis žiauriai pripisęs buvo, žiauriai. Jis priėjo ir pradėjo klausinėti apie lesbiečių seksą. Aš sakau come on, nu žinai... ir ten buvo ten tos lyties pagrindu, ką patiria lesbietės, dažniausiai yra nematomos arba yra matomos kaip sekso objektas ir kad dvi lesbės yra sexy. Tai ten tikrai tas pagrindas buvo." (Veronika, 28)

Apibendrinant galima pasakyti, kad lytis LGBT kontekste išlieka svarbus kriterijus tiek lesbiečių ir biseksualių moterų kasdieninėse praktikose (santykiai, laisvalaikio leidimas), tiek ir aktyvizmo kontekste (feministiniame diskurse akcentuojant dvigubą ne-heteroseksualių moterų nematomumą). Ne-heteroseksualių žmonių matomumas tyrimo informančių viešojoje erdvėje siejamas su išimtinai gėjų (vyrų) matomumu, iš dalies dėl perimto patriarchalinio modelio, iš dalies galbūt didesnių homofobinių nuostatų prieš vyrus, taip pat dėl žurnalistų veiklos ir dėl esančių galimybių atstovauti save instituciškai. Dėl šių priežasčių lesbietės ir biseksualios moterys Lietuvoje dažnai lieka negirdimos, nematomos, nereprezentuojamos ir neturi laisvalaikio erdvių. Šis nematomumas viešojoje erdvėje bei akademiniame diskurse sukelia jausmą, kad tavęs, kaip (politinio) subjekto, nėra.

3.2.4. Jos vs jos: biseksualios moterys - dvigubas nematomumas

Savo tyrimo metu pastebėjau, kad, kaip minėta, LGBT judėjime labai svarbus lyties faktorius. Jis gali ne tik struktūruoti LGBT asmenų gyvenimus, bet ir brėžti ribą bendruomenės viduje. Tačiau taip pat pastebėjau, kad tam tikromis sąlygomis tampa labai svarbi ir tos pačios lyties žmonių (moterų) orientacija (ar jos yra lesbietės ar biseksualios). Šiame poskyryje pamėginsiu išsiaiškinti, kada ir kokiomis sąlygomis yra brėžiama riba seksualinės tapatybės pagrindu? Kaip konstruojamas šis (tam tikros dalies) ne heteroseksualių moterų skirtingumas?

Abi šios orientacijos – lesbiečių ir biseksualių moterų – atrodo tam tikra prasme panašios ir persipynusios (Ault 1999). Taip yra todėl, kad visos šios moterys praeityje, šiuo metu, ar potencialiai ateityje gali turėti emocinį ir/arba fizinį ryšį su kitomis moterimis. Šie santykiai arba šių santykių galimybė yra tai, ką jos, visų pirma, turi bendra. Kaip buvo minėta praėjusiame skyriuje, visas šias moteris vienija nematomumo naratyvai, išartikuluoti feministinių judėjimų ir bendras poreikis veikti dėl to, ar bent jau burti saugias moterims-merginoms erdves.

Tačiau kaip tapatybės lesbiečių ir biseksuali tapatybė yra labai skirtingos – turi skirtingą istoriją, problematiką, skirtingą įveiksiminimą, aktyvizmo formas (žr. skyrių 1.2.2.). Lesbiečių tapatybė turi ilgesnę istoriją ir yra kur kas žinomesnė. Susifokusavusi ties vienu lyties projektu (moteris, kurių meilės objektas – kitos moterys), ši tapatybė ir yra apibrėžiama išskirtinai per šią lytį, išlikdama tam tikroje distancijoje vyrams (nors ne vyriškumui).

Tyrimo pradžioje išgirdau naują sąvoką, kuri taikliai atspindėjo tai, ką pradėjau pastebėti – kad dažniausiai ne-heteroseksualus diskursas ir lieka ties „gėjų ir lesbiečių“ tapatybėmis, o visur neminimas biseksualumas. Sąvoka skambėjo taip – „homocentric“. Šis žodis būdavo minimas ypatingai biseksualių asmenų (ne tik aktyvistų), kritikuojuant tiek LGBT judėjime, LGBT gyvenime, tiek plačiosios visuomenės gyvenime išskirtinai homoseksualių tapatybių akcentavimą. Daugelis autorių yra kalbėję apie komplikotą biseksualumo padėtį ir jo priėmimą tiek visuomenėje, tiek tarp homoseksualių žmonių. Dažniausiai autoriai tai argumentuoja visuomenės (ir neretai LGBT bendruomenės) spaudimu monoseksistiniams santykiams (jausti trauką tik vienai lyčiai) (Rust 1993).

Kaip jau minėjau, pagrindinė ne-heteroseksualių praktikų ar tapatybių linija visuomet ėjo ties antagonistiniu „gėjų ir lesbiečių“ diskursu, o biseksualumas dažnai lieka paraštėse. Jeigu šios dvi tapatybės aktualizuotos septintajame dešimtmetyje kartu su *Gay Liberation* judėjimu, kurios apėmė tik šias dvi tapatybes (gėjų ir lesbiečių), tai biseksualumas, nors kaip kategorija pradėtas aptarinėti jau XIX a., kaip tapatybė aktualizuotas tik maždaug 1990-taisiais, atsiradus organizacijoms, vienijančioms biseksualius asmenis (George 1993).

Dėl šio nematomumo ir nelegitimios biseksualumo padėties ilgą laiką net ne-heteroseksualiuose diskursuose, labai paplitę yra stereotipai apie biseksualus – netgi LGBT žmonių tarpe. Kamilė, kuri dabar identifikuoja kaip lesbietę, ilgą laiką laikė save biseksualia, tad ji teigia, žinanti įvairius stereotipus, paplitusius ir tarp LGBT žmonių Lietuvoje biseksualų atžvilgiu:

„Aišku, būti biseksualiam LGBT bendruomenėje yra... (paузė) Ganėtina toks... Nemėgiamas dalykas. Nes... Vis dar ten, kur jau galvoji, kad neturėtų būti stereotipų, vis dar ten yra daug stereotipų. Nes jeigu tu susitikinėji su mergina, ji gali galvoti, kad tu išduosi ją su vaikinu arba jei būsi su vaikinu,

jis gali galvoti, kad tu išduosi ją su mergina. Tu tai gali pakeisti, bet kažkaip tai ir natūralu, žmogiška taip galvoti, nors neturėtų taip būti... Bet LGBT žmonės ganėtinai atsargiai ir nepalankiai žiūri į bi. Tikrai nepalankiau [nei į homoseksualus]. Čia jau faktas.“ (Kamilė, 23)

Taip pat ir neformalių pokalbių metu su kitais žmonėmis, kurie laiko save *bi* (eminis trumpinys), paaiškėja, kad tie stereotipai yra tai, kas labiausiai ir paženkлина saviidentifikaciją kaip *bi*. Giedrę labiausiai erzina tai, kad jos ir jos merginos orientacija nepripažįstama ir netgi įrodinėjama priešingai, tokiu būdu atimant identifikacijos sprendimo galią iš pačios jos:

„Būna, kad biseksualumo nepripažįsta kaip orientacijos ir nekreipia dėmesio į tai, kaip mes save identifikuojam. [...] Ir dar įrodinėja, kad mes – lesbės. Arba kad Goda išvis hetero, nes buvo ištekėjus, tik jai buvo liūdna, tai su manim susimetė.“ (Giedrė, 22, iš neformalių pokalbių)

Pastebėjau, kad susitikę *bi* žmonės iškart randa bendrų temų (dažnai, jeigu yra nelabai pažįstami) – tuos stereotipus, kurie gajūs tiek visuomenėje, tiek ir LGBT bendruomenėje. Atrodo, kad būtent šių stereotipų gajumas ir skatina žmones kalbėti šia tema viešai, užsiimti edukacine veikla. Kartais iš tų stereotipų (bent jau tarp tų, kurie supranta), galima pasijuokti. Per tarptautinės biseksualumo dienos renginį, dalyviai žaidė žaidimą „Biseksualus Bingo“, kuriame reikėjo kuo greičiau surinkti „Bingo“ kombinaciją (kampus, įstrižaines, liniją ir t.t.). Bingo langelį užbrauki, jei tau buvo sakyta frazė, kuri įrašyta langelyje. Viena iš renginyje dalyvavusių merginų pasakojo man, kad šis žaidimas tą vakarą buvo labai smagus. Aš truputį pasimečiau ir paklausiau, ar niekam nebuvo nejauku. Žinojau iš neformalių pokalbių, kad tie stereotipai asmeniškai yra labai jautrūs ir nemalonūs įspūdžiai – pykčių, stigmatizacijos, atskirties šaltinis. Tačiau ji, mano nuostabai, atsakė, kad žaisti buvo labai juokinga. Ji pasakė, kad iškart paaiškėjo, kad absoliučiai visi jie yra girdėję ir nuolatos girdi tas pačias frazes: „*Tai kada apsispręsi [ar tu homo ar hetero]?“*, „*Tai tu turbūt pasileidusi/-ęs!*“, „*Taip negali būti*“ ir taip toliau (frazės paimtos iš Biseksualaus Bingo kortelių). Tas „juokingumas“, kurį minėjo ši mergina, susideda iš kelių dalykų: iš suvokimo, kad esi ne vienas, tai yra, tavo patirtys yra specifinės ir daugiau žmonių, ir kad yra „kiti žmonės“, kurie nežino apie biseksualumą arba jo nepripažįsta.

Susidariau įspūdį, kad šios frazės ir stereotipai, girdimi ir iš LGBT bendruomenės, ir iš visuomenės, sukuria visai kitą biseksualių asmenų ratą, per panašias neigiamas specifines patirtis. Tas patirčių specifiškumas, savo ruožtu, pastato sieną net tarp biseksualių ir homoseksualių žmonių, sukurdami tam tikrą papildomą biseksualių asmenų atskirtį, kurią kai kurie autoriai vadina „dvigubu nematomumu“ arba „dviguba marginalizacija“ (šio tyrimo rėmuose biseksualias moteris netgi galima būtų laikyti trigubai nematomomis arba marginalizuotomis). Pavyzdžiui, Weinberg, Williams ir Pryor vienoje pirmųjų straipsnių rinktinių apie biseksualumą „Dual Attraction. Understanding Bisexuality“

teigia: „Being out as a "bisexual" carries a unique type of social status, one that could most aptly be termed "double marginality".“ (Weinberg, Williams ir Pryor 1994: 190). Jie teigia, kad biseksualūs asmenys gyvena nuolatinėje rizikoje būti stigmatizuotiems dviem kryptimis: heteroseksualų už homoseksualius polinkius ir homoseksualų už heteroseksualius polinkius. Todėl jų tyrimų subjektai teigia „netelpantys“ nei į heteroseksualų, nei į homoseksualų pasaulį. Tokiu būdu aiškiai matoma nelegitimuota pačio biseksualumo egzistencija.

Šis „netilpimas“ kaip naratyvas dažnai pasireiškia ir Lietuvos biseksualių žmonių pasakojimuose:

„Man kartais daug artimesnis biseksualus vaikiną negu lesbietė. Mes galim juokauti tom pačiom temom ir suprasti vienas kito problemas daug greičiau kartais, nei su lesbietėm.“ (Sandra, 28, iš neformalių pokalbių, iš dienoraščio, 2015-07-23)

Kita vertus, tie stereotipai iš lesbiečių pusės išduoda nesaugumą, kurį jos jaučia, gyvendamos ganėtinai atšiaurioje homofobiškoje aplinkoje Lietuvoje ir besistengdamos susitelkti ties vienu tapatybės projektu, kuris yra labai aiškus ir apibrėžtas – sutelktas ties viena lytimi, taip pat susijęs būtent su moterų lytimi (moterys, mylinčios moteris) ir feministiniais projektais. Tuo tarpu biseksualumas kaip tapatybė išeina už tos vienos lyties ribų ir lyg ir iš dalies telpa į šį tapatybės projektą, iš dalies ir ne. Eliminavus „hetero“ dalį, ši tapatybė tilptų į lesbietiškos tapatybės projektą, o eliminavus „homo“ dalį, šis projektas būtų jam priešingas. O galimybė neeliminuoti nė vienos iš šių dalių, kaip tik o jas sujungti į vieną tapatybės projektą joms dažnu atveju atrodo neįmanoma.

Lesbiečių ir biseksualių moterų seksualinė tapatybė vaidina didelį vaidmenį jų gyvenime. Būdami skirtingi tapatybių projektai, jie susiduria su skirtingomis problemomis. Lesbietė tapatybė, nors stigmatizuota ir stereotipizuota, yra jau ganėtinai žinoma ir legitimizacijos procese, tuo tarpu biseksualių moterų tapatybė, atrodo, vis dar yra eliminuota iš tapatybių variantų, ji vis dar „neegzistuoja“, taip atsidurdama „dvigubo nematomumo“ padėtyje. Biseksualios moterys, atrodo, kad netelpa tapatybių paveikslė – nei tarp heteroseksualių moterų, nei tarp lesbiečių. Biseksualių moterų tapatybė paženklinta stereotipais, nukreiptais prieš biseksualius asmenis tiek iš visuomenės, tiek iš lesbiečių pusės.

3.2.5. Kvestionuojamos ribos: identiteto politikos kritika ir *queer* diskursas

Tačiau ne visos kalbintos ir stebėtos moterys jaučiasi gerai ir pačioje 'moters' tapatybėje. Kai kurioms ši tapatybė, dažnai atsispiriant nuo feministinių teorijų kompleksiskumo, atrodo kaip problematiškas dalykas, o kalbant apie lytiškumą, jei jis būdavo akcentuojamas, kartais jausdavosi nejaukumas. Pavyzdžiui, Austė turi trumpų plaukų šukuoseną ir ne vieną kartą, būnant kartu su ja, moterų tualete ji sulaukdavo replikų, jog tai – ne vyrų tualetas. *"Ir taip pastoviai"* – sakydavo ji. Interviu metu ji, kalbinama apie lytį, taip pat jautėsi nepatogiai. Čia ji truputėlį pritylina balsą ir ima nebeapibūdinti sakinių:

„Gerai, nu sakykim, jo, esu moteris biologiškai, bet tai man irgi nėra kažkoks labai svarbus dalykas, nes nu... Nu... Ką aš žinau.“ (Austė, 29)

Šią savijautą, tą nežinojimą, kaip tiksliau reikia kalbėti ir mąstyti apie lytį, puikiai išartikuliavo Nida Vasiliauskaitė leidinyje „Pradėkime kalbėti. Skaitiniai LBT moterims“: „Susiduriame su dilema: jei nekalbame apie save kaip apie moteris – liekame nematomos; jei kalbame – matosi mūsų lytis, bet ne mes.“ (Vasiliauskaitė 2012: 15). Galbūt būtent dėl šios politinės priežasties lytis tikrai nėra savaime suprantama, aiški ir stabili kategorija mano informančių pasakojimuose ir gyvenimuose.

Viena iš labiausiai nustebinusių akimirkų, kuomet sugriuvo mano pačios naivi vizija dėl moterų klausimų adresavimo LGBT klausimuose, buvo, kuomet, bandant suformuluoti tyrimo objektą ir renkantis informantus, norėjau pasirinkti vieną žymią aktyvistę feministę, kurios vardas yra moteriškas (dėl to naudoju įvardį 'ji') ir dažnai, ypač ne-aktyvistų kontekste girdėdavau ją kalbant apie moterų teises. Čia, staiga, paklausus, ar ji norėtų būtų mano informantė, ji atsakė:

"Bet aš nesiidentifikuojau kaip moteris. Tai problematiška..." (iš dienoraščio, 2015-07-24)

Tačiau tai nereiškia, kad ji indentifikuojasi kaip vyras. Tai yra žmogus, kuris sutinka su fraze „Private is political“ ir apgalvoja kiekvieno savo žingsnio prasmę. Nors daug laiko gyvenime ji yra skyrusi (ypač neheteroseksualių) moterų teisių aktyvizmui, jai perdėtas savęs tapatinimasis su lytimi dabar atrodo labai komplikotas, nešantis su savimi labai daug reikšmių, kurių ji nenori nešti. Ji norėtų griauti dichotiminį požiūrį į lytis, o ne toliau kalbėti apie moterų atskirtį. Tai yra būdinga daug kam iš lesbiečių ar biseksualių moterų, ypač, jei žmogus mąsto iš feministinės perspektyvos ir sutinka su tuo, kad kiekvienas veiksmas yra politikos dalis.

Kalbant su informantėmis interviu ar neformalių pokalbių metu, taip pat dažnai lytis užimdavo ambivalentišką vietą. Viena vertus, kaip minėta skyriuje „*Jie vs jos*“, moterys stengiasi akcentuoti savo lytį, kad neliktų nematomos LGBT klausimuose. Kita vertus, Dalia, kuri yra lesbietė ir save identifikuoja kaip moterį, teigia, kad, jos manymu, geriausia jai būtų, jog lytis iš esmės nebūtų labai svarbiu faktoriumi žmogiškųjų santykių prasme:

"Aišku, geriau kad nebūtų tų ribų, kad, kaip sakyt, būtinai reikėtų to palankaus žvilgsnio ieškoti. Ideali visuomenės situacija būtų, kad eini, tau patinka žmogus, ir tu nebijotum jam parodyti dėmesį, išreikšti kažkokį tai savo dėmesį, nepriklausomai, tai vyras ar moteris, o jisai, priklausomai, pamatęs tave, tau atsakytų teigiamai arba neigiamai, bet lygiai taip pat, nu, kaip, prie panelės priėjęs vaikinukas gauna savo atsaką, taip aš, tarkim, priėjusi prie kitos merginos, gaučiau savo atsaką. Tai yra, kad būtų tokia terpė, kad tu nebijai elgtis ir gali eiti prie patinkančio žmogaus, nepriklausomai nuo lyties. Tai turbūt būtų, na, smagiausia, o ne kažkokie tai skiriamieji ženklai." (Dalia, 38)

Šios kintančios, kvestionuojamos, išplaukusios ribos pasitaikydavo kiekviename žingsnyje kaip tam tikros išimtyš iš tradicinės identiteto politikos. Jos būdavo tarsi situacijos-įžvalgos, klausiančios „O kas, jeigu...?“ ir nerandančios atsakymo. Jis taip pat būdavo svarbus, kalbant ne tik apie lyties, bet ir apie orientacijos klausimą. Pavyzdžiui, čia telpa klausimas dėl „*bi-curious*“ (liet. „bi-smalsūs“, t. y. ne heteroseksualių praktikų turintys žmonės, kurie dėl įvairių priežasčių nenori identifikuotis kaip biseksualai, bet ir nenori indentifikuotis kaip heteroseksualai) ir panašių nenorinčių sietis su tapatybėmis žmonių. Tokie atvejai puikiai išreiškia tapatinimosi su orientacijomis ribotumus, nes tapatybė kaip politinis projektas veikia tikrai ne visais atvejais ir ne visiems žmonėms.

„Kai kalbėjome apie bendruomenę, kas jai priklauso, ir kas ne, Artūras paklausė, o kaip dėl „bi-curious“?“ (iš dienoraščio, 2015-07-17)

Panašų požiūrį į mąstymą apie lyties kategoriją kaip kintančią, nefikuotą kai kurie žmonės, kurie prieš tai tapatinosi su lesbietės ar biseksualia tapatybe, yra pasirinkę, susipažinę su *queer* teorija. *Queer* kaip politinis pasirinkimas funkcionavo daug kam, kas prieš tai įvardindavo save lesbietėmis ir biseksualiomis moterimis. Tai suvokiama būdas mąstyti ir adresuoti lyties klausimus ne-heteroseksualiame diskurse, akcentuojant seksualinių tapatybių politikos ribotumus ir seksualumą ar lytiškumą ne kaip fiksuotą ir aiškų dalyką, bet verčiau kaip visada ambivalentišką, kvestionuotiną.

„Nes queer yra political attitude (politinės pažiūros), o ne šiaip kažkokia seksualinė orientacija.“ (iš dienoraščio, 2015-03-20, per pirmąjį tais metais festivalio Sapfo organizacinį susitikimą)

Apie šį požiūrį daugiau bus paminėta kitame skyriuje. Galų gale, daug kas priklauso nuo konteksto – lyties kategorija yra adresuojama ir *queer* kontekste, jei tai yra naudinga plačiąja prasme. Lyties kategorija pasitelkiama kontekstualiai, situaciškai, kintančiai:

"Metėm lauk visas „moteris“, nes jei yra „queer“, tai nėra moteris. Metėm lauk tas raides. [...] Aišku, jei applyinies į feministinį fondą, kur kas antras žodis - „moteris“, tai ir mes naudosim.“ (iš dienoraščio, 2015-03-20)

Tapatybių politika susiduria su tam tikrais ribotumais, nes ji remiasi nebylia prielaida, kad tapatybės yra stabilios. Tačiau tapatybės niekada nėra fiksuotos ir nekintančios. Priklausomai nuo konteksto, yra aktualizuojami tam tikri tapatybės aspektai, o kiti yra pamirštami arba nutylimi. Kai kurios informantės jaučia įtampą dėl savo „moters“ tapatybės akcentavimo gyvenime, tuo pačiu norėdamos šią tapatybę panaudoti kaip politinį ruporą feministinio diskurso prasme. Informantės patenka į dilemą, kurią Vasiliauskaitė įvardino kaip „jei nekalbame apie save kaip apie moteris – liekame nematomos; jei kalbame – matosi mūsų lytis, bet ne mes.“ (Vasiliauskaitė 2012: 15)“. Kai kurios informantės ir lesbietės bei biseksualios moterys susidomi *queer* diskursu ir perima jį kaip politinę tapatybę, politines pažiūras lyties klausimais.

3.3. Siekiant viešumo: LGBTQI festivalis *Sapfo*

Lesbietės ir biseksualios moterys Lietuvoje sunkiai sutalpinamos į vienalytės masės rėmus. Ypatingai gerai tai atsiskleidžia, analizuojant konkrečius įvykius – atvejo analizes. Vienas iš tokių įvykių, kuris aktualus daugiausia lesbietėms ir biseksualioms moterims Lietuvoje, yra vasaros festivalis *Sapfo*. Šis vasaros festivalis yra didžiausio masto išimtinai nuo lyties problematikos klausimų atsispiriantis LGBTQI renginys - „*SapfoFest siekia aktualizuoti ir politizuoti queer ir LGBT+ problemas apimdamas platesnį ratą – įskaitant, bet neapsiribojant – lesbietes, biseksualius, BDSM mėgėjus, aoseksualius, nemonogamiškus, interseksualius, poliamoriškus ir translyčius asmenis*“¹⁷. Festivalis svetainėje lietuviškoje versijoje akcentuoja būtent *queer* bendruomenę (žr. ten pat), tuo tarpu *Indiegogo* platformos svetainėje festivalis apibrėžiamas kaip pirmasis Baltijos šalyse nepriklausomas bendruomenės festivalis, nukreiptas prieš diskriminacines praktikas LGBTQI (!) atžvilgiu¹⁸.

Visgi, ganėtina netikslu šį renginį vadinti nei LGBT renginiu, nei lesbiečių ar biseksualių ar net bendrąja prasme ne-heteronormatyvių moterų renginiu, nes jis išeina už visų šių apibrėžimų ribų, kurdamas naujas prasmes, naują (anti)tapatybių politiką, kuri yra svarbi tiek mano kalbintoms informantėms, tiek kitiems stebėjimo metu kalbintiems žmonėms, kurie priskiria ar priskyrė save lesbietėms ir biseksualioms moterims. Renginys kito ne tik savo lankomumu ir reikšme – ryškiausiai transformavosi jo politika ir požiūris į tapatybes, kuris prisideda prie tapatybių politikos kūrimo Lietuvoje – šio atvejo analize bus pasitelkiama kaip pavyzdžiu, kaip minėtas ribų braižymas atspindi vieno įvykio paradigmoje.

Taigi, visa iniciatyva prasidėjo 2012 ir 2013 metais, iš kritikos LGBT klausimų politikai, kurioje girdimi tik vyrų balsai, įkūrus festivalį PiLeFe (akronimas iš: Piktų Lesbiečių Festivalis). Pavadinimas nurodė toną: tai buvo savi-ironiškas feministinis festivalis, suprantant tapatybių politikos ribotumą ir tuo pačiu neišvengiamybę. Per tuos du metus tai, ką girdėjau apie festivalį – jog turinys jame daugiausia (anarcho)feministinis, intelektualus, kad būna smagu, bei jog per tuos du metus susidarė tam tikra festivalio bendruomenė – tiek organizatorių, tiek lankytojų. Lankytojų abiejais metais buvo apie 90 – daugiausia moterų.

Nusprendusi dalyvauti 2014 m. festivalyje, pastebiu, kad jis pakeitė pavadinimą ir formatą – dabar jau vadinasi LGBTQI festivalis *Sapfo*, lyg ir prieštaraujant vyraujančiai identiteto politikai (tiek į

17 Apie festivalį Sapfo: <http://www.sapfofest.org/#!about/c1rra>

18 Indiegogo: LGBTQI festival in the Baltics: <https://www.indiegogo.com/projects/lbtqi-festival-in-the-baltics#/story>

programą, tiek į pavadinimą įterpus *queer* sąvoką), tačiau paliekant tą tradiciškai 'lesbietišką' dalį – aliuzija į Sapfo kaip į pirmąją lesbietę, galbūt adresuojant nematomumu klausimą ir netgi norint subtiliai pertransformuoti lesbietišką tapatybę. Kaip dar vėliau sužinau – todėl, kad tūmet norėjosi festivalį „*sumeinstryminti*“, t. y. padaryti populiariesniu, suprantamesniu, „*švelnesniu*“ ir tokiu būdu pritraukti daugiau žmonių, kurie nebijotų atvažiuoti. Ši taktika pasitvirtino – 2014 m. festivalyje susirinko virš 200 dalyvių.

Su nepritariamu tokiam identiteto politikos pasiūlymui susiduriu būdama LGL ofise, kai užtinku festivalio facebook'o renginį bei svetainę. Atsivertus puslapį, matau aprašymą: „LBTQI festivalis *Sapfo*“. Iš pirmo karto šis akronimas neužkliūna, tačiau, skaitant daugiau kartų, jis ima stebinti. LBTQI. „G“ raidės išmetimas, tai – išskirtinė, precententų neturinti, strategija. Ieškant sistemoje

google, šis festivalis yra praktiškai viskas, kas randama su šiuo akronimu apskritai. Ši strategija nevienareikšmiškai pasitinkama organizacijoje LGL, kuomet kyla diskusijos, kodėl išmesta būtent G raidė, tokiu būdu lyg ir teigiant, kad su gėjais (vyrais) tai jau viskas tvarkoje, jie nebėra diskriminuojami.

"Po pietų kyla diskusija apie LBTQI festivalį Lietuvoje, kuris vadinasi Sapfo ir vyks ateinantį savaitgalį. Tame festivalyje ir aš dalyvausiu [...]. Po klausimo, kurį uždaviau iš savo kambariuko organizacijos savanoriui iš Italijos - „Are you going to the Sapho festival?“ jis visas įpykęs įlekia į mūsų kambariuką ir iškyla Sapfo festo diskusija su juo – jis kaltina šį festivalį esant neįtraukiančiu („not inclusive“), kadangi raidės G net nėra akronime, kas

Sapfo manifesto skaitymas. Nuotrauka autorės

savaime yra ganėtinai ekscentriška, jo nuomone. Kaip jis tarė: „They don't want any gays at the fest“ (lt. Jie festivalyje nenori matyti gėjų). Man bandant apginti festivalio koncepiją – kad tai yra bandymas kurti saugią erdvę tiems, kurie paprastai nedominuoja, yra nematomi [...], jis teigia, kad tai yra „making a statement“ (lt. Aiškus pareiškimas). Ir kad jis tam prieštarauja, nes jis yra už 'full inclusiveness' (pilną įtrauktį), jis už tai kovojo visą savo gyvenimą, o jo manymu, strategija, kuomet atskiriame tuos, kurie atskiria (excluding the excluders), nepasiteisina ir tik atkartoja tą patį scenarijų. Tema apie festivalį vis pasikartodavo tą dieną. Tuo tarpu kiti organizacijoje buvę žmonės neįsitraukdavo į mūsų diskusijas šiuo klausimu. (iš dienoraščio, 2014-07-21)

Per patį festivalį lytis ir (seksualinės) tapatybės buvo naudojamos keliariopai. Viena vertus, programa buvo labiau orientuota į moteris, ypač į lesbietišką tapatybę (paskaita apie Lesbo salą, paskaita apie *Butch-femme* santykius, literatūrinė paskaita „Moters geismo moteriai atspindžiai grožinėje literatūroje“, ir LBTQI diasporą). Taip pat tikslinė auditorija, tad ir daugiausia dalyvių sudarė

moterys (pagal organizatorių surinktus anketinius duomenis, iš 62 atsakiusiųjų 47 žmonės savo socialinę lytį nurodė kaip „moteris“, 8 – kaip „vyrai“ ir 7 – kaip „kita“, biologinę lytį kaip „moteris“ nurodė 52, o „vyras“ - 9 žmonės. Niekas savo biologinės lyties kaip „interseks“ nenurodė, nors buvo ir toks pasirinkimas.) Tad didžioji dalis lankytojų – biologiškai moterys ir/arba socialiai save laiko moterimis.

Kita vertus, dalis programos kaip tik problematizavo lytį kaip kategoriją – pvz. paskaita „TRANS: Fuck lyčių sistemai“, trumpieji filmai *Queer Shorts* ir meninės parodos. Taip pat iš anketų apie dalyvių socialinę ir biologinę lytį duomenų aišku, kad lytis yra tikrai kvestionuojama, neaiški kategorija.

Ruošiamasi Arcana Femina fotografijų parodai „By the way“, kurioje – transseksualių žmonių portretai. Nuotrauka autorės

Per penktadienį vakare vykusį SapfoDate, kurio metu galima buvo artimiau susipažinti su daugeliu festivalio dalyvių, juos pakalbinant, taip pat susidūriau su daug kuo, kas teigė, kad nesiidentifikuoja su viena ar kita lytimi dėl įvairių priežasčių (pagrinde, politinių).

Viena iš strategijų naujai identiteto politikai yra lyties binariškumo subversija, kuomet bent jau kalboje sąmoningai maišomos gramatinės giminės. Apie tai atviravo aktyvistė savo paskaitoje „TRANS: Fuck lyčių sistemai“, jog ją neseniai nustebino akimirka, kuomet jo tėtis ėmė sakinyje įmaišyti abiejų lyčių elementus. Nežinodamas, ar tai tėtis darė sąmoningai, ar ne, ji davė pavyzdį:

„Ir vieną dieną tėtis mane nustebino. Ėmė ir sumiksavo. Skambėjo kažkas panašaus į: „Žinau, tu pavargęs, bet ar tu perskaičius šitą knygą?“ (iš dienoraščio, 2015-07-25)

Būtent tokia kalbine subversija remtasi ir sudarant *Sapfo Manifesto* – manifestą, kuriame išreiškiamos festivalio, kaip judėjimo, vertybės, taip buvo neretai kalbama ir festivalio metu, neformalioje aplinkoje. Tai virto lyg savotiška slaptakalbe.

Šiomet (2015 m.) festivalio akcentas bus *queer*, o nebe konkrečios tapatybės. Taip buvo nuspręsta jau pernai, pamačius, kad prisirišimas prie tapatybių sukelia dar daugiau klausimų. Šiomet tai buvo dar kartą aiškiai aptarta ir užtvirtinta per organizacinį susirinkimą („*Atsiranda tokių, kurie skundžiasi: „Bet ten nėra G raidės... [...] dėl to ir metam lauk tas raides“*“, viena(s) iš festivalio organizatorių, iš dienoraščio, 2015-03-20). Tačiau tas lyties akcentavimas ir ta lyčių dichotomija taip pat skambėjo tą vakarą, suprantant, kad nekalbant apie lytis, lyčių nelygybė taip pat neišsprend

savaime. Tad tas pats žmogus teigė - „*Visi žinom, kad LGL yra male lead (lt. vyrų vedama) organizacija. Tai nors vieną kartą tegu būna priešingai – visibility (lt. matomumas) iš women (lt. moterų) ateina, bet tada jau padarom visiems gerą erdvę*“ (iš dienoraščio, 2015-03-20).

Apibendrinant galima pasakyti, kad festivalio *Sapfo* transformacijos pademonstruoja identiteto politikos kismą. Nuo aiškių, netgi karikatūrizuotos lesbietės tapatybės (PiLeFe – Piktų Lesbiečių Festivalis) akcentavimo, naujadaro LGBTQI, norint apsiriboti erdvę, kurioje dominuoja ne gėjai vyrai, iki (anti)tapatybių politikos ir *queer* diskurso – tiek perėjęs festivalis atspindi procesus, vykstančius ir platesnėje LGBT, o ypačiai lesbiečių ir biseksualių moterų, bendruomenėje.

IŠVADOS

1. Analizuojant, kaip tos pačios lyties seksualumo temos yra nagrinėjamas feministinės antropologijos kontekste, išryškėja feministinės bei apskritai poststruktūralistinės antropologijos kritika klasikinei antropologijai dėl esencialistinės ir universalizuojančios prieigos, ignoruojant istorijos ir kultūros įtaką seksualumui (Fox 2012). Poreikis adresuoti šią kritiką pastūmėjo feministinės antropologijos atsiradimą, kuri tapo vienu iš pagrindinių paskatų antropologijai permąstyti esencialistines prieigas ir pakeisti jas konstruktyvistiniu seksualumo suvokimu. Feministinės antropologijos analizės fokusas kito iš pirminio moterų klausimo akcentavimo į susirūpinimą bendrąja prasme lyčių santykiais, skirtumais, identitetu, seksualumu ir heteronormatyvumu. Prieita išvados, kad (tos pačios lyties) seksualumas turi būti traktuojamas ne kaip izoliuotas klausimas, o kaip ryšiai, sudaryti begalės susikertančių laukų, *saitų* ir situacijų (Robertson 2004: 2), ką specifiškai išplėtojo interseksionalumo studijos. Šios studijos suteikė situacionalumą (*situatedness*), t. y. naują žvilgsnį į moterų ar visų žmonių patirtis, atkreipiant dėmesį į įvairias socialines įtakas tai patirčiai ir stengiantis nenaudoti pernelyg universalių, todėl tuščių, sąvokų ir apibendrinimų. Gėjų ir lesbiečių antropologija kaip tyrimų laukas taip pat skatino permąstyti tokias kategorijas kaip seksualumas, homoseksuali tapatybė ir troškimai (*desire*), kurios, anksčiau suvoktos kaip savaime suprantamos, nekintančios, universalios, dabar imami suprasti kaip reliatyvūs istorijai ir visuomenei. *Queer* teorijos atsiradimas ėmė dar labiau kvestionuoti ir seksualinę tapatybę (identitetą) ar žmogaus seksualumą kaip natūralų ar fiksuotą – vietoje to jis imtas suvokti kaip kintantis ir įvairus. Šiuolaikiniai antropologiniai tyrimai lyties, lytiškumo ir seksualumo kontekstuose naudoja feministinę antropologiją, gėjų ir lesbiečių antropologiją ir *queer* studijų prieigas. Turint omeny, kad identitetai yra kintantys, socialiai konstruojami ir yra atliekami, svarbu atkreipti dėmesį į identiteto (arba priklausymo politiką), kuri labiausiai pasireiškia per ribų braižymą.

2. Lesbietės ir biseksualios moterys santykiyje su visuomene jaučiasi LGBT grupės dalis, todėl svarbu apžvelgti bendrą LGBT situacijos kontekstą. Tyrimas parodo, kad Lietuvoje egzistuoja ganėtinai vienalytis neigiamas, homofobiškas ir bifobiškas politinis, įstatyminis, visuomenės nuostatų LGBT atžvilgiu kontekstas, kuriame lesbietės ir biseksualios moterys jaučiasi engiamos ir/arba nematomos. Šis kontekstas galimai sąlygotas post-socialistinės patirties, diskriminacinės įstatyminės bazės, autoritetingos katalikų bažnyčios įtakos bei bendrąja prasme tokios kultūros, kurioje yra akcentuojamos socialinės normos ir konformizmas. Visos kalbintos informantės anksčiau ar vėliau

gyvenime yra susidūrusios (arba numano, kad susidurs ateityje) su neigiamomis visuomenės nuostatomis. Tačiau šiame kontekste egzistuoja ir įvairios (savi)organizacijos formos – organizacijos, viešai ginančios LGBT žmonių teises, kitos iniciatyvos bei neformalus socialiniai tinklai ir laisvalaikio praleidimo būdai. Gerėjančias tendencijas atskleidžia ir *Baltic Pride* eitynės "Už lygybę", vykusios 2010 m. ir 2013 m. Vilniuje. Šio atvejo analizė atskleidžia informančių reflektuojamą pokytį Lietuvos visuomenėje atvirumo link per tris metus: nuo *spintos*, visiško nematomumo ir miesto *paraščių* iki pat Gedimino prospekto. Šis pokytis viešumo link nėra vienodai vertinamas visų bendruomenės dalyvių.

3. Atliktas tyrimas parodė, kad lesbiečių ir biseksualių moterų identitetas yra daugiasluoksnis ir daugiareikšmis, skirtingai įveiksminamas ir įprasminamas. Vienuose kontekstuose jis betarpiškai susijęs su visos LGBT grupės tapatybe, kituose – sureikšmintas moterų ar konkrečiai biseksualių moterų nematomumo kontekste, dar kituose – jis netenka prasmės, informantams tapatinantis su *queer* ir jaučiant 'moters' tapatybę kaip problematišką ir kartais, priklausomai nuo situacijos, atsisakant su ja tapatintis.

4. Lesbietės ir biseksualios moterys konstruoja grupės ir grupių ribas, remdamosi įvairiais pagrindais:

1) *per straight ir non-straight distinkciją*. Visas *straight* (eminis žodis, reiškiantis heteroseksualų asmenį) konceptualizacijas, pastebėtas tyrimo metu, kuriomis remiantis informantės braižo ribas, galima suskirsti į tris pagrindinius *straight* paveikslus ir juos apibūdinti. Tai – abejinga visuomenė (daugumos visuomenė, su plačiu spektru nuo tylios abejonės kaip nepritarimo iki palaikymo bent jau tam tikrais klausimais), *gražuliai* (radikalūs neigiamai nusiteikę *homofobai*, visuomenėje nepriimami rimtai) ir *straight allies* (palaikytojai, kurie viešai pasisako už LGBT teises ir yra laikomi LGBT bendruomenės dalimi). Tarp šių kategorijų ribos yra ganėtinai lakios.

2) *per bendruomenę*. Bendruomenės jausmas informantėms yra svarbus. Svarbiausia bendruomenė, kurios dalimi save laiko beveik visos informantės, yra LGBT bendruomenė, kuri konceptualizuojama nevienprasmiškai. Viena vertus, į ją žiūrima kaip utopiškos bendrystės siekinį, akcentuojant, kad realybėje, Lietuvoje, ji nėra „bendruomeniška“. Kita vertus, bendruomenė realiai funkcionuoja kaip tarpurių tarpusavio ryšių visuma.

Pradėjus specifikuoti, kokie kriterijai svarbūs bendruomenei, koku pagrindu ta bendruomenė suvokiama, išaiškėja trys svarbūs kriterijai, aplink kuriuos dažniausiai kuriamas informančių bendrumas ir skirtingumas: būti (bendruomenei priklausyti užtenka būti lesbietė, gėjumi, biseksuali ar translyčiu asmeniu, taip pat dažnai – palaikančiu arba LGBT žmogaus artimuoju), veikti (neužtenka

turėti tapatybę, nes bendruomenei/-ėms priklauso tie, kurie kažką kartu veikia, buriasi aplink veiklas ir iniciatyvas) ir vadintis (svarbu saviidentifikacija – kaip pats žmogus save priskiria arba ne).

3) *per moterų nematomumo naratyvą*. Ne-heteroseksualių žmonių matomumą viešojoje erdvėje tyrimo informantės sieja su išimtinai gėjų (vyrų) matomumu, iš dalies dėl perimto patriarchalinio modelio, iš dalies galbūt didesnių homofobinių nuostatų prieš vyrus (neigiamas matomumas). Dėl šių priežasčių lesbietės ir biseksualios moterys Lietuvoje dažnai lieka negirdimos, nematomos, nereprezentuojamos, o jei yra matomos – tai išskirtinai kaip sekso objektai.

4) *per skirtingus orientacijos identitetus*. Nors lesbietės ir biseksualias moteris vienija lyties dimensija, lesbiečių ir biseksualių moterų seksualinė tapatybė, taip pat vaidinanti didelį vaidmenį jų gyvenime, jas skiria. Būdami skirtingi tapatybių projektai, jie susiduria su skirtingomis problemomis. Lesbiečių tapatybė, nors stigmatizuota ir stereotipizuota, yra jau ganėtinai žinoma ir legitimizacijos procese, tuo tarpu biseksualių moterų tapatybė, atrodo, vis dar yra eliminuota iš tapatybių variantų, ji vis dar „neegzistuoja“, taip atsidurdama „dvigubo nematomumo“ padėtyje.

5) *per kritiką identiteto politikai ir queer diskursą*. Tapatybių politika susiduria su tam tikrais ribotumais, nes kasdienybėje ji remiasi nebylia prielaida, kad tapatybės yra stabilios. Tačiau tapatybės niekada nėra fiksuotos ir nekintančios. Kai kurios informantės jaučia įtampą dėl savo „moters“ tapatybės akcentavimo gyvenime, tuo pačiu norėdamos šią tapatybę panaudoti kaip politinį ruporą feministinio diskurso prasme. Informantės patenka į dilemą, jog arba jos nekalba apie save kaip moteris ir lieka nematomos, arba, jei kalba, matosi tik jų lytis. Kai kurios informantės ir lesbietės bei biseksualios moterys susidomi *queer* diskursu ir perima jį kaip politinę tapatybę, politines pažiūras lyties klausimais.

4. Siekdamos didesnio matomumo LGBT bendruomenėje ir visuomenėje, kai kurios lesbietės ir biseksualios moterys mato tai per įvairias mobilizacijos arba viešumo galimybes. Šios galimybės ir jų kaita atsispindi festivalyje *Sapfo* kaip didžiausiame alternatyviame lyties identiteto politikos atžvilgiu renginyje. Šio festivalio transformacijos pademonstruoja identiteto politikos kismą keturių metų laikotarpyje. Nuo aiškių, netgi karikatūrizuotų tapatybių akcentavimo iki (anti)tapatybių politikos – festivalis atspindi procesus, vykstančius platesnėje LGBT, o ypač lesbiečių ir biseksualių moterų, bendruomenėje ir apskritai visuomenėje.

5. Šis tyrimas svarbus kaip pirmasis Lietuvoje, tyrinėjantis lesbietes ir biseksualias moteris kaip vieną (sąlyginę) grupę. Per identiteto politikos ir ribų braižymo prieigą atsiskleidžia daugiasluoksnė, situacinė, problematiška ir kintanti šių moterų tapatybė ganėtinai atšiauriame Lietuvos kontekste. Šio

tyrimo rezultatai bei jų analizė galėtų pasitarnauti kaip paskata arba pagrindas tolesniems tyrimams LGBT temomis Lietuvoje, ypatingai atkreipiant dėmesį į lyties bei orientacijos aspektus kaip galinčius iš esmės struktūruoti ir sąlygoti žmonių patirtis.

Literatūros sąrašas

1. Amit Vered and Rapport Nigel. 2002. *The Trouble with Community: Anthropological Reflections on Movement, Identity and Collectivity*. London: Pluto Press.
2. Anderson Benedict. 1992. *Imagined communities*. Verso.
3. Ault Amber. 1999. Ambiguous Identity in an Unambiguous Sex/Gender Structure: The Case of Bisexual Women. *Bisexuality: A Critical Reader*. Merl Storr (sud.). New York: Routledge, psl. 167-187.
4. Baer Brian James. 2009. *Other Russias: Homosexuality and the Crisis of Post-Soviet Identity*. Palgrave Macmillan.
5. Barnard Alan, Spencer Jonathan. 2010. *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. Routledge: London, New York.
6. Barth Fredrik. 1998. *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*.
7. Bruce Steve, Yearley Steven. 2006. *The SAGE Dictionary of Sociology*. SAGE Publications Ltd
8. Butler Judith P. 2004. *Undoing Gender*. New York, NY: Routledge
9. Castells Marcel. 2006. Tapatumo galia. Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra.
10. Cohen Anthony Paul (sud.). 2000. Signifying Identities. Anthropological perspectives on boundaries and contested values. Routledge: London, New York.
11. Cohen Anthony Paul. 1985. *Symbolic Construction of Community*. Routledge: London, New York.
12. Česienė Skirmantė. 2007. Homoseksualūs žmonės viešose ir privačiose erdvėse: socialinis ir posocialistinis Lietuvos kontekstas. *Heteronormos hegemonija: homoseksualių žmonių socialinė atskirtis ir diskriminacijos patirtys*. Arnas Zdanavičius (sud.). Kaunas: Vytauto šidžiojo universitetas.
13. Eadie Jo. 1999. Activating Bisexuality: Towards a Bi/Sexual Politics. Merl Storr (sud.), *Bisexuality: A Critical Reader*. New York: Routledge, psl. 119-137.
14. Elliston Deborah A. 2005. Erotic Anthropology: "Ritualized Homosexuality" in Melanesia and Beyond. *Same-Sex Cultures and Sexualities: An Anthropological Reader*, Jennifer Robertson (sud.). Oxford: Blackwell Publishing, psl. 91-115.
15. Eriksen, T.H. 2001. *Small places, large issues. An introduction to social and cultural*

- anthropology*. Pluto Press.
16. Eriksen, Thomas Hylland. 2010. *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives*. 3 leidimas. Pluto Press.
 17. Essig Laurie. 1999. *Queers in Russia: A Story of Sex, Self and Other*, Durham, NC: Duke University Press.
 18. Fox Carly. 2012. *Articulating Sexuality A Critical History of Gay and Lesbian Anthropology*. California Polytechnic State University.
 19. George Sue. 1999. Extracts from Women and Bisexuality. Merl Storr (sud.), *Bisexuality: A Critical Reader*. New York: Routledge, psl. 100-106.
 20. Graham. 2009. LGBT Rights in the European Union: a Queer Affair? *Out in Public Reinventing Lesbian/Gay Anthropology in a Globalizing World*. Ellen Lewin and William L. Leap (sud.) Blackwell Publishing Ltd, psl. 295-317.
 21. Hannerz Ulf. 1992. *Cultural Complexity: Studies in the Social Organisation of Meaning*. New York: Columbia University Press.
 22. Heckert Jamie. 2005. *Resisting Orientation: On the Complexities of Desire and the Limits of Identity Politics*. Sociology Ph.D. The University of Edinburgh.
 23. Herdt Gilbert H. 1982. Fetish and Fantasy in Sambia Initiation. *Rituals of Manhood*. Berkeley: University of California Press, psl. 44–98.
 24. Hill, J., Wilson, T. 2003. Identity Politics and the Politics of Identities. *Identities: Global Studies in Culture and Power* 10 tomas., 1 leid., 1-8 psl.
 25. Yuval-Davis Nira. 2011. *The Politics of Belonging: Intersectional Contestations*. SAGE Publications Ltd
 26. Lyzenko Darja. 2011. Biseksualių asmenų patirtys ir biseksualios socialinės tapatybės formavimasis Lietuvoje. VDU, magistro darbas.
 27. Maksimowski Sophie A. 2012. A Brief History of the Anthropology of Sexuality, and Theory in the Field of Women's Sex Work. *Totem: The University of Western Ontario Journal of Anthropology*. 20(1).
 28. McCall Lesley. 2005. The Complexity of Intersectionality, *Signs*, 30(3), psl. 1771-1800.
 29. McQueeney, K. 2006. Multiple identities. Race, class, and gender in lesbian and gay affirming Protestant congregations, *Handbook of the New Sexuality Studies*, S.Seidman, N.Fischer ir Ch.Meeks (sud.), Routledge international handbooks.

30. Michelle Walks. 2014. "We're Here and We're Queer!": An Introduction to Studies in Queer Anthropology. *Anthropologica*, 56(1), psl. 13-16.
31. Nemtsev Mikhail. 2007. *The emergence of a sexual minorities movement in post-soviet Russia*. Budapest: Central European university, Department of gender studies
32. Rich Adrienne. 1980. Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence, *Signs*, 5, psl. 631-360.
33. Robertson Jennifer. 2004. *Same Sex Cultures and Sexualities: An Anthropological Reader*. Blackwell Publishers.
34. Rust Paula C. 1993. „Coming Out“ in the Age of Social Constructionism: Sexual Identity Formation among Lesbian and Bisexual Women. *Gender and Society*, 7(1), psl. 50-77.
35. Sarajeva Katja. 2011. *Lesbian Lives: Sexuality, space and subculture in Moscow*. Stockholm university.
36. Stella Francesca. 2013. Lesbian lives and real existing socialism in late Soviet Russia, Taylor, Y. and Addison M. (sud.). *Queer presences and absences*. Basingstoke, Palgrave.
37. Stella Francesca. 2014. *Lesbian Lives in Soviet and Post-Soviet Russia*. Palgrave Macmillan.
38. Stephen Amico. 2014. *Roll Over, Tchaikovsky! Russian Popular Music and Post-Soviet Homosexuality*.
39. Tereškinas Artūras. 2015. *Lyties sąvoka*. [PowerPoint skaidrės] VDU: Lyčių sociologijos ir antropologijos paskaitų medžiaga.
40. Vance Carole S. 2005. Anthropology Rediscovered Sexuality: A Theoretical Comment. *Same-Sex Cultures and Sexualities: An Anthropological Reader*. Jennifer Roberston (sud.), Massachusetts: Blackwell Publishing Ltd, psl. 15-32.
41. Vasiliauskaitė Nida. 2012. LBT moterų teisių atstovavimas: strategijos, patirtys, iššūkiai. *Pradėkime kalbėti. Skaitiniai LBT moterims*. Vilnius: Lietuvos gėjų lyga.
42. Walters Suzanna Danuta. 2010. From here to queer: Radical feminism, postmodernism and the lesbian menace (or, why can't a woman be more like a fag?). *Feminist theory reader. Local and global perspectives*. Carole R. McCann ir Seung-kyung Kim (sud.), antras leidimas, Routledge, psl. 482-502.
43. Warner Michael. 1993. *Fear Of A Queer Planet: Queer Politics and Social Theory*. Studies in Classical Philology. University of Minnesota Press.
44. Weinberg Martin S., Williams Colin J., Pryor Douglas W. 1994. *Dual Attraction*:

Understanding Bisexuality. New York: Oxford University Press.